

Economia i pensament econòmic
a la Catalunya de l'alta edat moderna
(1520-1630)

Oriol Junqueras i Vies

Tesi doctoral dirigida pel professor Antoni Simon i Tarrés

Departament d'Història Moderna i Contemporània

Universitat Autònoma de Barcelona

2002

En el moment de finalitzar la redacció d'aquesta tesi doctoral, vull expressar el meu agraïment a diverses persones, sense les quals potser no hauria estat possible.

A l'Antoni Simon i Tarrés per haver-me portat a la història moderna, per haver-me introduït en aquest tema, per les seves inesgotables indicacions i pel seu constant recolzament.

A l'Ernest Lluç i Martín per la seva paciència, interès i generositat al discutir incansablement sobre economia i història i per les seves suggerències i advertències durant les primeres fases de la meua investigació.

A l'Enric Calpena i Ollé, a la Maria Antònia Martí i Escayol i al Josep Mª Solé i Sabaté, perquè sense el seu suport i exemple –professional i personal– tot hauria resultat molt més difícil.

I, a la meua família, per tot.

Sumari

<u>1) El pensament econòmic europeu a l'alta edat moderna</u>	5
1.1) Introducció	6
1.2) El pensament econòmic europeu al segle XVI	12
1.3) L'arbitrisme castellà en els regnats de Felip II i Felip III	25
1.4) La consolidació del pensament econòmic europeu durant les primeres dècades del segle XVII	38
<u>2) Guerra, economia i política a la Catalunya de l'alta edat moderna</u>	60
2.1) La guerra i el comerç marítim català a la Catalunya del segle XVI	61
2.2) Guerra, preu del blat i economia a la Catalunya del segle XVI	96
<u>3) El Mediterrani, Catalunya, Castella i la Monarquia.</u>	
<u>Demografia, economia i política. Equilibris i interaccions</u>	114
3.1) Demografia, economia i equilibri territorial	115
3.2) L'economia catalana entre Castella i el Mediterrani	132
3.3) Les conseqüències polítiques dels trasbalsos econòmics i militars	171
3.4) Integració i dualitat territorial. Les lluites per la preeminència política i el poder econòmic entre 1585 i 1599	196
3.5) L'economia catalana a les quatre primeres dècades del segle XVII	213
<u>4) El pensament econòmic en els debats monetaris (1611-1615)</u>	219
4.1) Les torbacions monetàries a principis del segle XVII	220
4.2) <i>Respuesta</i> (I). El valor nominal i el pes dels testons castellans	233
4.3) La " <i>Brevis ac analytica explicatio...</i> " de Francesc Soler	242
4.4) "Acerca de la supressió y extinció dels Banchs..."	249
4.5) " <i>contra el remedio que piden ... los Consejeros de Barcelona...</i> "	254
4.6) " <i>las pretensiones de los consejeros de Barcelona</i> "	262
4.7) <i>Respuesta</i> (II). La proposta devaluadora del Consell de Cent	2671
4.8) <i>Lo remey que proponan los senyors consellers de Barcelona</i>	288
4.9) La superació de la crisi monetària	299

<u>5) El pensament econòmic en els debats de 1620</u>	302
5.1) Les disposicions del Consell de Cent de l'1 de juny de 1620	303
5.2) El memorial de Jaume Dalmau	310
5.3) El memorial de Narcís de Peralta	318
5.4) El memorial de Francesc Soler	324
5.5) L'epíleg dels debats de 1620	328
<u>6) El pensament econòmic entorn de 1630</u>	333
6.1) Les Corts de 1626	334
6.2) Les crisis de 1630	341
6.3) El memorial lliurecanvista dels jutges de l'Audiència	357
6.4) El memorial de Martí i de Peralta. " <i>Discurs breu y succint</i> "	369
6.5) El memorial de Jaume Damians	379
<u>7) Conclusions. Història, economia i identitat</u>	389
7.1) Pensament polític i realitat econòmica. Jaume Damians	390
7.2) L'economia en la formació de les identitats modernes	405
<u>8) Arxius, fonts documentals i bibliografia</u>	421

1. El pensament econòmic europeu a l'alta edat moderna

1.1 - Introducció

Aquest treball intenta analitzar alguns aspectes de l'evolució de l'economia i del pensament econòmic a la Catalunya de l'alta edat moderna. Economia i pensament econòmic són dos elements de la realitat profundament interdependents. Una interdependència que ha sustentat de forma més o menys explícita el procés d'investigació i de reflexió, que han conduït a l'elaboració d'aquest treball. La mateixa estructura en constitueix un reflex. Per aquesta raó, després d'esbossar una mena d'estat de la qüestió sobre les línies fonamentals del pensament econòmic europeu durant el segle XVI i les primeres dècades del segle XVII (capítol 1), s'intenta donar una visió de conjunt sobre la història de l'economia catalana del segle XVI (capítols 2 i 3). Una evolució econòmica que impulsa i condiona els esforços de la societat catalana per entendre els mecanismes de l'economia i el seu impacte en la realitat quotidiana de les persones (capítols 4, 5 i 6). Uns esforços primerencs i força reeixits que situen el pensament econòmic català a la avantguarda d'Europa i en el fonament del joc d'identitats i contra-identitats que caracteritzen aquell període (capítol 7).

A Catalunya, els anys 1611, 1620 i 1630 constitueixen tres moments fonamentals en la formació d'un pensament econòmic autònom i complex. Separat de la tradició religiosa medieval i amb voluntat d'explicar de forma autocomprensiva el conjunt de la realitat.

El naixement del pensament econòmic modern no és exclusivament anglès. Sens dubte, a Anglaterra, existeixen dos moments de referència fonamentals: 1621-1623 i 1630. No són pas dates aleatòries. Són el resultat de les reflexions sobre els problemes econòmics que es plantegen al final d'un llarg període expansiu, al iniciar-se l'anomenada "crisi del segle XVII". El paral·lisme d'aquestes dates amb allò que succeeix a Catalunya i a d'altres indrets d'Europa occidental és més que evident. Una trajectòria econòmica, intel·lectual i política força paral·lela que encara es veurà confirmada per les revolucions de 1640-1641 (Catalunya, Portugal, Anglaterra...).

En qualsevol cas, però, cal subratllar que Catalunya compta amb l'antecedent extraordinàriament prolífic de l'any 1611. Probablement,

l'explicació d'aquesta lleugera anticipació catalana la podem trobar en els mateixos elements que n'estimulen la reflexió: la moneda i el comerç exterior (amb les seves múltiples repercussions sobre els preus, els tipus d'interès, els tipus de canvi, l'activitat, l'ocupació, la fiscalitat...). I, d'altra banda, si tenim present que les dificultats constitueixen l'estímul més poderós per a la reflexió intel·lectual, podem completar el quadre explicatiu d'aquesta fertilitat catalana de 1611.

En efecte, durant les dues primeres dècades del segle XVII (i molt especialment a l'entorn de 1611), Catalunya experimenta enormes dificultats pel que fa a la moneda i el comerç exterior. En primer lloc, per la proximitat a Castella (el nucli dels desordres monetaris europeus); però molt especialment perquè és l'únic espai econòmic europeu que no podrà protegir-se mitjançant mesures devaluacionistes de les seves monedes de plata. Mentre les devaluacions avancen per Europa occidental com una mena d'epidèmia (incloent-hi territoris com els regnes d'Aragó i València), la Cort de Madrid es nega sistemàticament a acceptar la devaluació de les monedes de plata catalanes. L'impacte sobre la massa monetària que circula a Catalunya, sobre el comerç exterior i sobre l'economia productiva del país resulta devastador. Devastador per l'economia, però estimulants pel pensament econòmic.

Els textos catalans de 1611 són plurals, tant per la seva quantitat com perquè són contraposats. Aquest és el millor símptoma de la "modernitat" catalana de principis del segle XVII. Una societat complexa on les qüestions econòmiques adquireixen una dimensió social i política. Les idees econòmiques donen origen a veritables "guerres de papers", on hi ha en joc la formulació institucional i política del país. D'aquesta manera, a través dels debats públics, l'economia i el pensament econòmic contribueixen a dissenyar la identitat col·lectiva i els projectes polítics dels catalans. Sens dubte, durant les primeres dècades del segle XVII, existeix una profunda interconnexió entre el marc institucional i polític, les identitats col·lectives i els espais econòmics.

Els pensadors econòmics catalans de les primeres dècades del segle XVII (des de Francesc Soler el 1611 o el 1620 fins a Jaume Damians el 1630) formen part de l'èlit del pensament econòmic europeu, tant per la seva

precocitat com per la seva qualitat. Entre 1611 i 1630 construeixen interpretacions complexes sobre el conjunt de la realitat econòmica. Ja no descriuen parcel·les de la realitat des d'una perspectiva moral o religiosa; sinó que intenten analitzar i quantificar els mecanismes del conjunt de l'economia. Els paral·lelismes amb la "revolució científica" resulten especialment atractius i suggerents.

En qualsevol cas, des d'una perspectiva històrica, cal destacar que la potència interpretativa de la realitat que podem detectar en els textos econòmics catalans sorgeix d'una realitat històrica complexa i plural. Les idees no neixen en el buit. Apareixen en un context determinat. Sens dubte, les idees són abstractes, però la seva potència interpretativa deriva – precisament – de la seva capacitat d'explicar una realitat complicada.

Així, doncs, tal com ja hem indicat, per estudiar el pensament econòmic català de les primeres dècades del segle XVII, resulta imprescindible una aproximació prèvia a la història de l'economia catalana del segle XVI. Un tema que fins l'actualitat només ha estat tractat en profunditat per Jaume Carrera Pujal i Pierre Vilar. El primer en una obra publicada el 1946, aportant una quantitat molt important de referències documentals; però amb un significatiu dèficit interpretatiu i, fins i tot, d'ordenació temàtica i cronològica.¹ El segon amb una obra extraordinària; però conclosa fa gairebé quatre dècades i que no tenia com a objectiu central l'anàlisi del període estudiat en aquest treball.

Des d'aleshores –i en línies generals–, l'esquema interpretatiu, les idees força i els marcs cronològics apuntats per Vilar han estat repetits incessantment. I, malgrat que s'han realitzat esforços valuosos per conèixer alguns aspectes de l'economia dels segles XVI i XVII (Eva Serra, Gaspar Feliu, Montserrat Duran...), no s'ha acabat de revisar el marc general. En ocasions, s'ha abusat de la crisi apuntada per Jaume Vicens Vives per a finals del segle XV i principis del XVI, allargant-la sense matisos fins als primers símptomes de l'expansió de la vinya a finals del segle XVII. Mentre que d'altres autors han volgut avançar les transformacions pròpies del segle XVIII –estudiades de forma excepcional per Pierre Vilar–, assegurant que ja

¹ Pierre Vilar, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Edicions 62, Barcelona 1964, vol. II.

s'havien produït a mitjans del segle XVI. Tant els que han estirat en el temps les “dificultats” assenyalades per Vicens Vives, com els que han volgut anticipar les “transformacions i el creixement” estudiats per Vilar, han renunciat a comprendre el segle XVI i la primera meitat del XVII com un període específic i complex. Una època plena de contradiccions i de matisos, on l'economia catalana batega al ritme del Mediterrani occidental. Els ritmes i les tendències seguides per Barcelona i per Catalunya no poden ser gaire diferents als marcs de referència apuntats per Ferdinand Braudel, Carlo M. Cipolla o Aldo De Maddalena per al conjunt de l'occident mediterrani i europeu.

En qualsevol cas, moltes qüestions importants de la història econòmica catalana continuen sense resposta.

Quina incidència va tenir la política exterior de la Monarquia sobre les activitats comercials? Quina va ser la incidència de la guerra i de la pau? Quin era el pes relatiu d'Itàlia i Castella en l'economia catalana? És cert que al llarg del segle XVI Catalunya mira cada vegada més cap a l'Atlàntic i menys cap el Mediterrani? Quina interrelacions podem establir entre creixement econòmic, augment demogràfic, fluxos migratoris i reordenacions territorials? Quina és la incidència de les fluctuacions econòmiques en la vida política interna de Catalunya i en les seves relacions amb la Monarquia? Com van repercutir les experiències acumulades durant el segle XVI, en el pensament polític i econòmic de les primeres dècades del segle XVII? Fins a quin punt la praxi política i econòmica de les conflictives dues dècades que precedeixen el 1640 depèn d'aquest pensament que és fruit de les experiències acumulades durant més d'una centúria? Quina és la cronologia de tots aquests esdeveniments? Es tracta de processos uniformes o amb canvis de velocitat i, fins i tot, de sentit?²

Preguntes que molts autors s'han plantejat amb explícita urgència. Citant-ne tant sols dos exemples, podem recordar entre molts d'altres a Joaquim Nadal (1981) o Ernest Belenguier (1986). El primer a l'afirmar que per entendre l'equilibri d'exigències i concessions entre les institucions catalanes i la Monarquia cal “*profunditzar en els interessos socials i*

² Joan Reglà, *Felip II i Catalunya*, Barcelona 1956.

econòmics de les opcions en pugna i en l'actitud dels diferents sectors socials en pugna".³ I el segon al preguntar-se si durant el regnat e Felip II, Catalunya realitza un "*¿Viraje de aislamiento o de reencuentro con el mundo mediterráneo tradicional?*" o si "*¿Podrían evidentemente explicarse las tensiones que van a ir aumentando en Cataluña, respecto al gobierno central, por el desfase de un poder que tiende a frenar y tirar hacia sí a una Cataluña volcada a Europa y crecida demográfica y económicamente?*".⁴

I, precisament, l'intent d'aportar una primera aproximació a aquestes respostes constitueix un dels objectiu d'aquest treball.

En el segon capítol, estudiarem la incidència de la guerra i de la pau sobre l'economia catalana del segle XVI. Doncs, les alternances de guerra i pau sempre han estat decisives en l'evolució de qualsevol espai econòmic en qualsevol moment històric.⁵ Quelcom que ha de resultar especialment vàlid per un país tradicionalment bolcat en el comerç mediterrani, en un segle en el qual aquest mar va viure un conflicte militar intermitent, però excepcionalment llarg i intens.⁶

Un cop establertes les línies bàsiques de l'evolució econòmica catalana durant el segle XVI, passarem –en el tercer capítol– a intentar aportar alguns elements per analitzar les interdependències entre demografia, economia i política en les relacions de Catalunya amb Castella, el Mediterrani (els principals espais econòmics i geogràfics amb els que s'interrelaciona) i amb la Monarquia hispànica (l'àmbit polític en el que es mou).⁷

Un joc d'interdependències, interrelacions i moviment que ens situa en el llindar de les tres grans onades del naixement del pensament econòmic català del segle XVII (1611, 1620 i 1630). Tres moments decisius que analitzarem, respectivament, en els capítols quart, cinquè i sisè. Tres fornades de reflexions econòmiques que contribueixen a explicar el joc d'identitats

³ Joaquim Nadal i Ferreras, "Catalunya dins l'imperi hispànic: l'articulació institucional i el seu funcionament", dins *Història de Catalunya*, Salvat, Barcelona 1981, vol. IV, p. 5.

⁴ Ernest Belenguer, *La Corona de Aragón en la época de Felipe II*, Universidad de Valladolid, Valladolid 1986, p. 16.

⁵ Pierre Vilar, *Crecimiento y desarrollo*, Crítica, Barcelona 2001.

⁶ María José Rodríguez Salgado, *Un imperio en transición. Carlos V, Felipe II y su mundo*, Barcelona 1992.

José Luís Castellano, "La corte y su política en el Mediterráneo", dins Ernest Belenguer, *Felipe II y el Mediterráneo*, Madrid 1999, vol. III, pp. 15-38.

⁷ Ferdinand Braudel, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, 2 vols., México 1976.

col·lectives que condueix a Catalunya i Europa cap a les revolucions de 1640-1641.

1.2 - El pensament econòmic europeu al segle XVI

J. M. Keynes va escriure que: “les idees dels economistes i els filòsofs polítics, tant quan són correctes com quan estan equivocades, són més poderoses del que normalment es creu. En realitat, aquestes idees i poc més és allò que governa el món. Els homes pràctics, que es creuen completament exempts de qualsevol influència intel·lectual, són, generalment, esclaus d’algun economista difunt. Els líders maniàtics, que senten veus a l’aire, destilen el seu frenesí inspirats en algun escriptorot acadèmic d’alguns anys enrera. Estic segur que el poder dels interessos creats s’exagera molt en comparació amb la intrusió gradual de les idees.”⁸

A Catalunya, des de mitjans del segle XX, Fabià Estapé va orientar una part significativa de la seva activitat intel·lectual i de la d’alguns dels seus deixebles a l’estudi del pensament i de les idees econòmiques.⁹ Entre els quals destaca per sobre de tots la figura d’Ernest Lluch.¹⁰

Fabià Estapé ha insistit sempre en la necessitat de tenir present la història del pensament econòmic, per entendre la evolució de la història econòmica. I, en aquest sentit, a més de la seva tesi doctoral presentada el 1953 i publicada el 1972, és autor de diverses obres sobre les idees econòmiques del segle XIX.¹¹

Seguint les idees d’Estapé i de Keynes, Ernest Lluch estava convençut de la necessitat d’estudiar l’impacte de les idees en l’endegament i el desenvolupament de la història i de l’economia. I, per tant, qualsevol país normal necessitava tenir la seva història del pensament econòmic. En aquesta línia, va impulsar la tasca de molts dels seus deixebles a Catalunya (Francesc Roca, Carme Massana, Anton Costas, Emili Gasch o Pasqual Maragall) i al País Valencià (Segundo Bru, Vicent Llombart o Salvador

⁸ John Maynard Keynes, *Teoria general de l’ocupació, de l’interès i del diner*,

⁹ Fabià Estapé, *La reforma tributaria de 1845*, 1972. Aquesta obra sorgeix de la tesi doctoral presentada pel mateix autor l’any 1953.

¹⁰ Ernest Lluch, *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840)*, 1973.

¹¹ Fabià Estapé, *Ensayos sobre historia del pensamiento económico*, 1971; i una biografia sobre Ildefons Cerdà.

Almenar). A més de la col·laboració d'alguns dels seus col·legues universitaris entre els que podem destacar a Lluís Argemí.¹²

I, precisament, el treball que presentem té la intenció de contribuir a la “normalitat” nacional de Catalunya, a través d’una aproximació a la història de l’economia i a les idees econòmiques de l’alta edat moderna; En concret, aquesta tesi intenta analitzar alguns aspectes de l’evolució de l’economia catalana durant el segle que antecedeix a la Revolució de 1640 i les idees econòmiques expressades durant la segona i la tercera dècades del segle XVII. Dues dècades molt significatives, arreu d’Europa occidental, en la consolidació d’allò que podríem anomenar un veritable pensament econòmic. Les idees expressades en el segle XVI comencen a esdevenir un pensament complex amb voluntat d’interpretar el conjunt de la realitat econòmica. Una mena de transició des d’un conjunt d’idees a un pensament estructurat. Una transició que –seguint la clàssica suggerència keynesiana– és el resultat d’una mútua influència entre la història intel·lectual i la realitat econòmica.

En altres paraules, aquest treball intenta ser una aproximació als primers exponents d’un pensament econòmic català, perfectament integrat en el pensament econòmic europeu més avançat. Francesc Soler i Jaume Damians –entre d’altres– haurien de ser uns “clàssics” del pensament econòmic català. Uns clàssics que a Anglaterra o a Castella ja haurien generat un ampli volum d’estudis i edicions; però que, a Catalunya, resten oblidats gairebé de forma absoluta.

En un dels seus llibres, W. J. Barber (la versió espanyola és obra de Carlos Solchaga y Gloria Barba) assegura que: “*El contacto con los gigantes intelectuales del pasado tiene su propia recompensa. El puro gozo intelectual que nos depara –así como su capacidad para liberar la imaginación del provincianismo de nuestro propio tiempo y lugar– no requiere justificación alguna*”.¹³

¹² Veure, per exemple: Lluís Argemí, *Las raíces de la ciencia económica*, Barcanova, Barcelona 1987.

¹³ William J. Barber, *Historia del pensamiento económico*, Alianza Editorial, Madrid 1984, p. 12.

Interès públic i interès privat

Sovint s'assegura que un executiu de la General Motors va afirmar: "Allò que és bo per a la GM, és bo per als Estats Units". Més enllà de la seva exactitud, l'important és que aquesta frase resulta indicativa d'una concepció de l'economia, on resulta difícil destriar els interessos públics i privats. Una concepció que sembla tenir els seus orígens "filosòfics" en el mercantilisme de l'alta edat moderna.

Així, referint-se a aquell període, un conegut especialista en la història del pensament econòmic ha pogut escriure que: *"Entre los consejeros de Estado, muchos tenían preocupaciones económicas, en especial las que se referían a dos temas, el comercio del país y la moneda, ya que ambos podían ser objeto de regulación. Y entre los mercaderes no ligados al Estado, muchos tenían interés en que éste les protegiera y ayudara. Existía cierta similitud entre los planteamientos de ambos grupos. Además, al realizar una y otro sus trabajos en el marco de la formación del nuevo Estado, no se ve claramente el objetivo final: ¿se busca el poder del Estado para obtener riqueza, o se busca la riqueza para obtener poder? Ambos grupos se apoyaban, y algunos de sus miembros pasaron de un grupo al otro, con lo que el dilema se complica."*¹⁴.

En el cas de Catalunya, però, –i tal com hem indicat repetidament– és evident que marc teòric estava ben lluny de la realitat. Fins el punt que, referint-se al tracte que rebien els interessos econòmics catalans a Madrid, Rafael Franch podia escriure al Consell de Cent que els catalans eren tractats com a "negres".¹⁵

A més, també hem de tenir present que el mercantilisme incloïa una multiplicitat de propostes tan contradictòries i incoherents, que l'únic que pot servir per donar un sentit a aquest terme és que eren *"un conjunto de medidas de política económica destinadas a conseguir la unidad nacional, política y económica, entendida esta como una afirmación frente a los demás países"*¹⁶. I, en aquest sentit, també és ben evident que, en molts casos, la Monarquia Hispànica quedaria fora d'aquesta definició. Recordem,

¹⁴ Lluís Argemí, *Las raíces de la ciencia...*, (1987), p. 49.

¹⁵ Carta citada per Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 358.

¹⁶ Lluís Argemí, *Las raíces de la ciencia...*, (1987), p. 50.

per exemple, les mesures proteccionistes adoptades separatament per la Corona de Castella, i els regnes d'Aragó i de València durant la crisi dels anys '20 del segle XVII. Mesures adoptades pels uns contra els altres i que només Catalunya –tal com veurem– no va poder adoptar a causa de la seva insumissió a la política d'Olivares a les inconcloes Corts de 1626.

Descripció, anàlisi i quantificació

Molt abans de l'aparició de l'escola clàssica a la segona meitat del segle XVIII, molts autors havien reflexionat sobre les característiques dels processos econòmics. En general, fins al segle XVI, s'havien caracteritzat per una actitud més moral que "científica" respecte a l'economia. Tendien a jutjar-la més que no pas a analitzar-la i mesurar-la.

Precisament, l'anomenada "revolució científica" dels segles XVI i XVII es caracteritza per la voluntat i l'esforç d'anàlisi i mesuració de la realitat.¹⁷ I, probablement, això és tan vàlid en l'àmbit de la física gal·lileana i newtoniana –per una banda– i les aproximacions parcials dels mercaders catalans o anglesos –per l'altra–, hi ha una diferència fonamental, que radica en la complexitat dels fenòmens estudiats. Doncs, l'anàlisi econòmica ha d'enfrontar-se a una enorme multiplicitat de factors que interactuen els uns amb els altres; des dels marcs jurídic i institucional fins a les oscil·lacions de les collites, o des dels conflictes bèl·lics fins a les innovacions tècniques.

En qualsevol cas, també és cert que entre el judici moral i la mesuració matemàtica existeix un ampli espai per la descripció. I, precisament, aquesta activitat descriptiva caracteritza la reflexió intel·lectual sobre les activitats econòmiques en els segles XVI i XVII. Una reflexió que, a mesura que passava el temps, incorporava una dosi creixent i diversificada de referències històriques i geogràfiques. En principi, es tractava de descripcions locals i presentistes d'un fragment de la realitat econòmica. Però, progressivament, s'aniran incorporant més exemples històrics, més notícies sobre altres espais econòmics i més aspectes interdependents de la realitat. Tot plegat estava íntimament vinculat. La multiplicació de referents

¹⁷ Alfred W. Crosby, *La medida de la realidad. La cuantificación y la sociedad occidental*, Crítica, Barcelona 1998.

històrics i geogràfics permetia –i gairebé obligava– prendre en consideració els efectes d’una determinada mesura econòmica sobre diferents aspectes de la realitat.

Així, a principis del segle XVII, els autors catalans saben –gràcies a l’experiència històrica i als exemples d’allò que ha succeït en altres llocs – que una devaluació de les monedes de plata incidirà en el volum de la massa monetària, en el preu dels productes, en els tipus d’interès, en les exportacions i en les importacions, en l’ocupació laboral, en el pagament dels impostos, en l’arrendament de les càrregues fiscals...

Tot un exemple de la transició que va permetre que el pensament econòmic evolucionés des de simples descripcions intuïtives i fragmentàries de la realitat fins a anàlisis comparatives d’un ampli ventall de processos econòmics. Mentre que la quantificació d’aquests processos tot just donava alguns passos incipients durant les primeres dècades del segle XVII, guiada per personatges tan diferents com Descartes i Bacon.

Ciències naturals i economia. La figura de Copèrnic

És possible que la personalitat de Nicolau Copèrnic personifiqui els lligams entre l’anomenada “Revolució científica” i la transició des de les idees econòmiques medievals fins a la formulació d’un pensament econòmic autònom i estructurat.

En efecte, l’any 1522 davant d’una assemblea prussiana i l’any 1526 a instàncies del rei de Polònia, Copèrnic va exposar els lligams entre la moneda i l’economia. Probablement el fet més significatiu d’aquesta exposició de les seves idees econòmiques és que –probablement, per primera vegada a la història i, en tot cas, abans de l’arribada massiva de metalls preciosos americans a Europa– Copèrnic afirmava que “(...) *el dinero se deprecia normalmente cuando se hace demasiado abundante*”.¹⁸ Copèrnic no va desenvolupar aquesta idea; però, és tracta d’una exposició clara i sintètica de quelcom que, posteriorment, s’anomenaria teoria quantitativa de la moneda. És possible que aquesta afirmació de Copèrnic fos el resultat d’un procés deductiu derivat de l’increment de la oferta de

¹⁸ Citat per Henry W. Spiegel, *El desarrollo del pensamiento económico*, Omega, Barcelona 1996, p. 114.

plata procedent de les mines d'Europa central, abans de l'arribada massiva de plata americana.

Tot i així, l'exemple que proposa Copèrnic per donar suport a la seva afirmació ha generat un dubte difícil de resoldre. En efecte, per exemplificar la relació entre la depreciació i l'abundància de diner, assegura que “*así ocurre cuando se ha transformado tanta plata en dinero, que es mayor la demanda de lingotes que la de monedas*”.¹⁹ Aquest exemple tan específic pot indicar que la relació inversa que existeix entre el valor del diner i la seva quantitat depèn exclusivament del valor de mercat del metall monetari. No sabem si Copèrnic va intuir –o deduir– el lligam amb el preu de totes les altres mercaderies.

En qualsevol cas, el petit tractat de Nicolau Copèrnic no va ser publicat fins al segle XIX i, per tant, és probable que no exercís cap influència significativa sobre els seus contemporanis del segle XVI.

Martín de Azpilcueta i la natura del diner

Malgrat que la majoria d'autors medievals eren “metal·listes”, Marjorie Grice-Hutchinson ha constatat que “*en el curso de la Edad Media se hicieron algunos intentos a fin de colocar los bienes y el dinero bajo el manto de una sola teoría del valor (...) y (el cardenal) Cayetano, por lo menos, aplicó una teoría del valor basada en la oferta y la demanda*”.²⁰ La qüestió de la natura del diner tenia unes implicacions especialment apassionants en l'àmbit del crèdit amb interès i de l'intercanvi de monedes. I, en aquest sentit, des de Sant Tomàs, l'Església catòlica havia desenvolupat una interpretació complexa sobre la legitimitat en l'ús del diner i sobre la subtil frontera entre el préstec i la usura.

Azpilcueta resumia aquest aspecte de la història del pensament econòmic d'aquesta manera: “*Y aunque a Aristóteles pareció mal esta arte de cambiar y mercadear cambiando dineros (...) el mesmo Santo Thomas dize que el arte de mercadear es lícita si el fin es ganancia moderada, para*

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España (1177-1740)*, Editorial Crítica, Barcelona 1982, pp. 141-142.

mantenerse a sí y a su casa, y (que) el arte de cambiar trae algunos provechos a la república".²¹

L'estudi de l'evolució del pensament econòmic i la seva aplicació a la realitat econòmica permet als escolàstics castellans formular per primera vegada la "teoria quantitativa del diner". I, en concret, l'any 1553 sembla ser el moment decisiu.

Aquell any, Domingo de Soto constatava que *"cuanto más abunda el dinero en Medina, más desfavorables son los términos del intercambio y mayor es el precio que debe pagar quienquiera que desee enviar dinero de España a Flandes, ya que la demanda de éste es menor en España que en Flandes. Quanto más escasea el efectivo en Medina, menos debe pagarse en dicho lugar, ya que hay menos personas que necesitan el dinero en tal plaza que los que lo envían a Flandes"*.²²

Encara més. Tenint en compte aquestes diferències que existeixen a diversos llocs entre l'abundància i l'escassetat relativa de monedes, el mateix Domingo de Soto justificava l'existència de diferents tipus d'interès i de canvi: *"No se atenta contra la ley intercambiando dinero en un lugar por dinero en otro, teniendo en cuenta su escasez en un mercado y su abundancia en otro, ni tampoco recibiendo una suma más pequeña en una plaza en la que el efectivo escasea a cambio de una mayor allí donde éste abunda"*.²³

Aquell mateix any 1553, a Coimbra, Martín de Azpilcueta publicava en portuguès el seu *Manual de confesores y penitentes*.²⁴ I, tres anys tard, a Salamanca, apareixia la versió castellana d'aquest text amb uns apèndixs, titulats *Comentarios resolutorios*. Azpilcueta hi explicitava la teoria quantitativa del diner amb el següent text: *"do(nde) ay gran falta de dinero, todas las otra cosas vendibles, y aun las manos y trabajos de los hombres se dan por menos dinero que do(nde) ay abundancia del; como por la experiencia se vee que en Francia, do(nde) ay menos dinero que en España,*

²¹ Martín de Azpilcueta, *Comentario resolutorio de cambios*, Salamanca 1556, citat per Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 142.

²² Domingo de Soto, *Libri decem de justitia et jure*, Salamanca 1553, (versió castellana *De la justicia y el derecho. Obra completa*, Instituto de Estudios Políticos, Madrid 1968, 5 vols.), citat per Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 143.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Martín de Azpilcueta, *Manual de confesores y penitentes*, Coimbra 1553.

*valen mucho menos el pan, vino, paños, manos, y trabajos; y aun en España, el tiempo, que avia menos dinero, por mucho menos se daban las cosas vendibles, las manos y trabajos de los hombres, que después que las Indias descubiertas la cubrieron de oro y plata. La causa de lo qual es, que el dinero vale más donde y quando ay falta del, que donde, y quando ay abundancia”.*²⁵

Algunes dècades més tard, Domingo de Bañez analitzava l'impacte de la quantitat de diners sobre els preus i els tipus de canvi: *“en los lugares en que el dinero escasea los bienes vendibles serán más baratos que en aquéllos en que toda la masa de dinero es mayor y, por lo tanto, es legítimo entregar una cantidad más pequeña en un país a cambio de una mayor en otro. La conclusión es evidente. Dado que la finalidad principal para la que se inventó el dinero es la compra de bienes, de lo anterior se deduce que en todos los sitios en que el dinero es más apreciado para este propósito puede ser intercambiado por una suma mayor de la que se obtendría en un país en el que se estima menos que aquél (...)”*.²⁶

John Hales i la nova “filosofia moral” a Anglaterra

John Hales era un membre del Parlament anglès durant el regnat de Maria I i bona part del d'Isabel I. Per tant, va conuiu amb els principals problemes econòmics del període (les *enclosures* i la usura). En aquest context, és possible que la principal aportació de Hales sigui la consciència de trobar un lloc específic per al nou pensament econòmic dins de la jerarquia de les ciències. En concret, Hales va considerar que aquesta nova forma de pensament era una branca de la “filosofia moral”.

Segons Henry W. Spiegel, *“Hales estableció así una tradición que había de ser seguida por las mentes más eminentes del pensamiento inglés, desde Locke y Hume hasta Adam Smith y John Neville Keynes. (...) La promoción de la economía a rama de la filosofía moral contribuyó en gran*

²⁵ Martín de Azpilcueta, *Comentario resolutorio de cambios*, dins Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 144.

²⁶ Domingo de Bañez, *De justitia et jure*, Salamanca 1594, dins Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 146.

medida a que el pensamiento económico inglés fuera tan sobresaliente, y la diferenciación vivamente del Polizeiwissenschaft continental".²⁷

Tot i aquesta interpretació de Spiegel, el mateix Hales fa una definició de l'economia molt pròxima a la política, similar a la que haurien pogut fer molts dels seus col·legues continentals. Així, per exemple, afirma que: "*En su mayor parte este nuevo saber está relacionado con la política o buen gobierno del bien común*".²⁸ I, amb un sentit força pràctic, es pregunta: "*¿Cómo ha de lograrse el bien común, si no hay ni un gobernante ni un consejero que sean expertos en esta rama del saber?*".²⁹

Les idees de Hales formen part del bagatge comú del mercantilisme. Reconeixent que el comerç exterior és inevitable, però defensant la conveniència d'una balança comercial favorable. Pel que fa a la moneda, es un ferm partidari de l'estabilitat monetària i considera deplorables els efectes de les falsificacions, adulteracions i devaluacions monetàries. Com els seus contemporanis hispànics i itàlics, Hales considera que la manipulació del contingut metàl·lic de les monedes és la causa fonamental del procés inflacionari que es produeix –amb major o menor intensitat– a tota Europa. Els pagesos augmenten els preus dels seus productes; els senyors exigeixen arrendaments més elevats; i els mercaders demanen més per cada mercaderia. En paraules de Hales, "*Una cosa se suma a la otra, empujándose entre ellas mutuamente; pero hay, antes que ninguna otra, una causa principal que impulsa y hace girar todo este engranaje*".³⁰ Una causa principal que, en la edició de 1565, ell identifica amb l'alteració del valor de les monedes. Mentre que, en l'edició de 1581, hi introdueix una consideració addicional relacionada amb l'augment de la massa monetària encara que no estigui alterada: "*(...) el gran almacenamiento y abundancia de riquezas (...) que son mucho mayores en nuestros días de lo que pudieron contemplar ninguno de nuestros antepasados en los tiempos pretéritos. ¿Quién no tiene conocimiento de las inmensas cantidades de oro y plata que*

²⁷ Henry W. Spiegel, *El desarrollo del pensamiento...*, (1996), p. 109.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem.*, p. 111.

se reunen en las Indias y en otros países para ser transportadas anualmente hasta nuestras costas?”³¹

La teoria quantitativa del diner

La consolidació de la teoria quantitativa del diner durant la segona meitat del segle XVI constitueix un dels elements més decisius de la història de l'economia. Aquesta teoria implicava que el valor de les monedes depèn de les lleis del mercat; és a dir, que està subjecte a l'oferta i a la demanda com qualsevol altre producte o servei.

Els escolàstics medievals ja havien intuït que els preus de les mercaderies estaven determinats per l'oferta i la demanda (la quantitat i la necessitat). La gran innovació de la segona meitat del segle XVI va consistir en el fet que algunes persones van entendre que el nivell general dels preus no només estava vinculat a l'oferta i a la demanda de cada bé o de cada servei, sinó que depenia de la oferta i de la demanda de diner.

¿Per què aquest esdeveniment es va produir, precisament, a la segona meitat del segle XVI a diversos llocs d'Europa? Probablement, perquè els europeus de l'època van ser testimonis d'un procés decisiu. En un context on la demanda de diner –és a dir, l'oferta de bens pel diner– augmentava molt més lentament que la oferta de diner, van comprovar que els preus de les mercaderies s'incrementava. En altres paraules, si l'oferta de diner creixia més ràpidament que la demanda, el valor del diner disminuïa; tal com les lleis del mercat (la quantitat o oferta i la necessitat o demanda) establien per a qualsevol producte o servei.

La nova visió quantitativa del diner establia una relació directe entre l'oferta monetària i el nivell general de preus; i, per tant, també permetia explicar la diferència entre els preus en els diferents espais econòmics europeus.

Tal vegada, aquest ha estat el moment més decisiu de la història de l'economia. Les implicacions d'aquesta teoria quantitativa s'han desenvolupat al llarg de tres segles fins desembocar a finals del segle XIX en l'obra d'Alfred Marshall.

³¹ Ibidem., p. 112.

Jean Bodin

Probablement, la primera redacció explícita de la teoria quantitativa del diner correspon a Jean Bodin; però aquest autor francès recull i ordena un conjunt d'idees convergents que estaven presents en diversos ambients econòmics i culturals de l'època i molt especialment a Castella. I, en aquest sentit, potser no és del tot casual que Bodin estudiés a Tolosa de Llenguadoc, on Martín de Azpilcueta havia estat professor un parell de dècades abans. I alguns aspectes és més tradicional que els seus mestres escolàstics, com la prohibició radical –establerta per Deu– contra qualsevol forma de préstec amb interès.

Seguint el criteri exposat per Alfred W. Crosby, hauríem d'afirmar que el pensament de Bodin encara no és plenament modern; encara és més descriptiu que no pas analític. La seva principal aportació consisteix en establir un llistat dels factors que poden provocar variacions del nivell de preus.

Tot i així, cal destacar alguns aspectes del pensament de Bodin. Per exemple, donat que és conscient que l'augment de la massa d'or i plata provoca l'increment dels preus, Bodin no comparteix un dels principals prejudicis que caracteritzaran a molts pensadors mercantilistes posterior. De la mateixa manera, també té una interpretació força original del comerç exterior, posant de relleu que les exportacions poden tenir un efecte inflacionari, mentre que les importacions col·laboren a mantenir estables els preus.

Totes aquestes idees són perfectament identificables en els textos econòmics catalans de finals del segle XVI i, molt especialment, de principis del segle XVII.

L'impacte ideològic del caràcter natural del pensament econòmic

La transició des de les simples descripcions econòmiques premodernes fins a la consolidació d'un pensament econòmic modern de caràcter científic va ser llarga i complexa. La realitat econòmica està formada per un gran nombre d'accions humanes, que són –simultàniament– econòmiques, socials

i morals. I, a més, cada una d'aquestes accions depèn de la realitat pràctica i de la tradició mental de cada espai econòmic concret.

Per tant, l'elaboració d'una anàlisi econòmica de caràcter científic exigia un extraordinari esforç d'abstracció. Calia superar els fets immediats i locals. I, en el seu lloc, era necessari detectar i explicar els elements constants.

A partir d'aquell moment, la identificació d'aquestes constants va permetre la construcció d'un model explicatiu global, confirmat –almenys aparentment– per la seva capacitat de predicció. A més, la possibilitat de preveure el comportament humà va afavorir la idea de que aquest comportament era permanent i, per tant, natural. Finalment, el concepte del fonament natural de les accions econòmiques va ser confós –de forma conscient o no– amb la suposada bondat moral d'aquestes accions. Allò que és natural és necessàriament bo. Molt sovint, tendim a pensar que allò que existeix és allò que hauria d'existir. I, fins i tot, la realitat ens impedeix imaginar l'existència de qualsevol alternativa possible.

En l'àmbit econòmic, els arguments basats en la naturalesa dels fets van adquirir una potència extraordinària. Tal com succeïa a nivell jurídic i legal. El dret “natural” i l'economia “natural” van esdevenir un instrument extraordinari per reforçar o erosionar el poder de les institucions polítiques.

Les idees fonamentades en el seu caràcter suposadament natural exercien un extraordinari poder de seducció sobre l'opinió pública. Tal com havia succeït durant segles amb el concepte de voluntat divina. Tant és així que el caràcter “natural” i “diví” van conviure durant molt de temps i, en ocasions, han estat considerats sinònims.

El suposat caràcter natural de les accions econòmiques ha tingut unes implicacions extraordinàries en els darrers quatre-cents anys. Quan els economistes de l'alta edat moderna van descobrir que el valor de la moneda depenia de la seva oferta i de la seva demanda, van donar un caràcter natural a l'evolució del preu d'aquesta moneda. I, per tant, l'obsessió d'un monarca per mantenir estables el valor d'una moneda en contra de la realitat del mercat adquiria un caràcter antinatural. A partir d'aquell moment, la Corona perdia la seva legitimitat a l'hora d'establir el valor de la moneda. La natura limitava el poder dels monarques. I per contra, a l'atribuir-se el poder

d'interpretar la natura, els economistes es convertien en un nou poder polític. Un poder que podia servir per reforçar o per erosionar a les institucions ja existents.

Per aquesta raó, a la segona dècada del segle XVII, les institucions catalanes promouran la redacció i la publicació de memorials econòmics sobre la naturalesa del diner i sobre la necessitat de devaluar la moneda per adequar el seu valor a la natura del mercat. Així, doncs, en un context en el qual tots els espais econòmics devaluaven les seves monedes, la negativa de la Corona a autoritzar la devaluació, sol·licitada –i gairebé exigida– per les institucions catalanes, esdevenia una acte antinatural.

De forma similar, els arguments lliurecanvistes usats per Francesc Soler l'any 1620 i pels jutges del Reial Consell l'any 1630 subratllaven el caràcter natural de la llibertat de comerç. Quelcom que implicava el caràcter antinatural de les mesures proteccionistes defensades pel Consell de Cent l'any 1620 o per Jaume Damians l'any 1630.

En definitiva, és molt probable que, a través d'una “guerra de papers”, les qüestions econòmiques adquireixen una enorme rellevància política en el camí de les revolucions de 1640-1641. Un tema que, sens dubte, exigeix una anàlisi específica, que en aquest treball tot just podem insinuar.

1.3 - L'arbitrisme castellà en els regnats de Felip II i Felip III

Algunes consideracions sobre el pensament econòmic a Castella

Originat –en bona mesura– en la denominada “Escola de Salamanca” i identificat sovint com “arbitrisme”, el pensament econòmic castellà ha merescut valoracions força contraposades.

Des del mateix segle XVII, havien patit les sàtires d'alguns autors de l'època que en destacaven la seva ingenuïtat i escàs pragmatisme. Ja en el segle XX, diversos historiadors francesos van desqualificar-lo amb l'epítet de “bullonista”. Aquests historiadors asseguraven que la totalitat dels “arbitristes” castellans estaven preocupats exclusivament pel contingut metàl·lic de la moneda i que, per tant, no podien ser inclosos en la tradició mercantilista força més seriosa, responsable i complexa d'altres llocs d'Europa.

Posteriorment, autors com Pierre Vilar i Marjorie Grice-Hutchinson van reivindicar el valor del pensament econòmic castellà de l'època medieval i moderna, posant de manifest els seus elements més innovadors a escala europea. Mentre que Jean Vilar Berrogain va centrar la seva atenció fins i tot en els “arbitristes” més utòpics.

En general, els arbitristes no van poder fer res per resoldre els problemes que provocaven la “*declinación*” de Castella. Sovint, els seus escrits contenien ingenuïtats. I, en qualsevol cas, gairebé mai van ser llegits amb atenció pels seus propis contemporanis. Aviat es van convertir en objecte de les sàtires i el mateix mot “arbitrista” va quedar estigmatitzat. Precisament per això, els historiadors han tendit a usar altres conceptes per definir-los (com “reformadors”, economistes polítics” o “projectistes”).

Com era habitual i seguint una línia evolutiva general, els primers pensadors castellans moderns (primera meitat del segle XVI) estaven preocupats fonamentalment per qüestions morals com la usura. De tal manera que és probable que el pensament econòmic medieval de tradició tomista trobés la seva màxima expressió en l'anomenada “Escola de Salamanca” durant el segle XVI. Mentre que en el segle XVII trobem diversos autors “mercantilistes” que intenten analitzar conjuntament diversos àmbits de l'activitat econòmica.

Lògicament, aquests “arbitristes seriosos” centren la seva atenció en els principals problemes econòmics del seu marc de referència espacial i temporal. És a dir: el valor del diner, la fiscalitat, la circulació monetària o la importància d’una balança comercial favorable. Encara que algun d’ells planteja opcions força innovadores com una defensa del lliurecanvisme protagonitzada l’any 1626 per Struzzi.³²

Realment, una posició intel·lectual a favor del lliurecanvisme datada el 1626 resulta força innovadora, demostra la vitalitat de les idees econòmiques i s’anticipa unes quantes dècades a la consolidació d’aquesta actitud a Anglaterra.

Potser, el més interessant és que el mateix any 1626 (en motiu de les Corts catalanes celebrades a Barcelona) també hi trobem l’expressió d’actituds lliurecanvistes, que tenen un antecedent en els debats de 1620 sobre les mesures fiscals adoptades pel Consell de Cent contra els mercaders estrangers. En aquella primera ocasió (1620), les idees lliurecanvistes havien estat defensades des de la Generalitat i per un grup de juristes, format pels advocats Carreres, Segura, Soler, Vinyes i Vinyoles.³³ Un grup d’advocats catalans que s’anticipen en uns quants mesos a l’aparició de la famosa obra de Thomas Mun de 1621.³⁴

Evidentment, el pensament econòmic generat a Catalunya i a Castella no pot ser pas idèntic, perquè sorgeix en realitats econòmiques i històriques diferents. I així es posa de manifest en l’extracció social dels autors. En el cas de Castella, Hamilton destaca que, entre els responsables d’aquesta literatura econòmica, hi ha molt pocs homes de negocis; i Salvador Albiñana constata que la immensa majoria són “funcionaris” vinculats a la Monarquia (tant eclesiàstics com laics).³⁵ En canvi, a Catalunya, els protagonistes d’aquest pensament econòmic són, molt sovint, mercaders individuals, gremis o advocats vinculats a sectors econòmics com la banca, la llana o la seda.

³² Miguel Avilés, Siro Villas, Carmen María Cremades, “La crisis del siglo XVII bajo los últimos Austrias (1598-1700)”, *Historia de España*, vol. 9, Editorial Greda, Madrid 1988, pp. 72-74.

³³ B.C., Arxiu del Consolat, *Liber Consiliorum*, (1620).

³⁴ Thoma Mun, *Discurs sobre el comerç anglès a les Indies Orientals*, 1621.

³⁵ Salvador Albiñana, “Notas sobre Decadencia y Arbitrismo”, *Estudis. Revista d’història moderna*, n° 20, València, 1994, p. 27.

El tractament historiogràfic dels arbitristes castellans

A finals del segle XVIII, Pedro Rodríguez de Campomanes va fer un primer recull de textos econòmics del segle XVII³⁶. D'aquesta manera, realitza una primera avaluació crítica, elogiant algunes de les idees exposades, però constatant que “*los más no supieron discernir las causas, ni atinar con el verdadero remedio*”.³⁷ Campomanes estableix una suposada distinció –sorgida en el mateix segle XVII– entre economistes polítics lliures d'interessos personals i “arbitristes” que treballen per obtenir una comissió si s'implementen els arbitris que ells proposen. Els primers haurien treballat amb generositat política i intel·lectual, mentre que els segons ho haurien fet per interès personal. Segons Campomanes, calia recuperar les aportacions dels primers per fer justícia, per lluitar contra la ignorància i l'endarreriment i per “*instruir a la nación*”.³⁸ Allò que distingeix a l'economia espanyola de la de França i Anglaterra és la consideració envers les seves respectives històries del pensament econòmic. Mentre aquelles nacions han sabut apreciar els seus autors “político-econòmics”, Espanya ha oblidat i menystingut obres antigues i modernes que cal revaloritzar.

En aquesta línia, a principis del segle XIX, apareix una obra de Sempere i Guarinos, titulada *Biblioteca española económico-política*,³⁹ on s'analitzen les obres de diversos autors de textos de temàtica econòmica de l'època moderna.

Moltes dècades més tard, a la segona meitat del segle XIX, trobem els treballs de Manuel Colmeiro. En una de les seves primeres aproximacions als pensadors econòmics castellans, mostra una actitud força pejorativa. Es tracta del seu discurs llegit el 1854 i publicat tres anys més tard, en motiu del seu ingrés a la *Real Academia de la Historia*,⁴⁰ on manté la distinció de Campomanes entre “economistes polítics” i “arbitristes”. Qualificats, respectivament, com “*sabios y prudentes consejeros (...) precursores de la*

³⁶ Pedro Rodríguez de Campomanes, *Discurso sobre la educación popular de los artesanos y su fomento*, Madrid 1775; existeix una reedició de 1975.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Sempere i Guarinos, *Biblioteca española económico-política*, 4 vols., Madrid 1801-1821.

⁴⁰ Manuel Colmeiro, *Discurso de los políticos y arbitristas españoles de los siglos XVI y XVII y su influencia en la gobernación del Estado*, Madrid 1857.

ciencia económica” i “curanderos de la república, ministros de perniciosas novedades, inventores de quimeras”.⁴¹ Tot i així, Colmeiro realitzarà un significatiu esforç per estudiar a molts d’aquests autors de forma més o menys sistemàtica⁴² i acabarà tenint un coneixement directe de molts dels textos econòmics dels segles anteriors.⁴³

En una línia similar, hem de recordar el treball de Frederic Rahola. En certa mesura, aquest deixeble català de Colmeiro dóna continuïtat a la tasca del seu mestre, publicant a Barcelona l’obra *Economistas españoles de los siglos XVI y XVII*.⁴⁴

Durant les dècades centrals del segle XX, apareixen les aportacions de Earl J. Hamilton,⁴⁵ Jaume Carrera Pujal⁴⁶ i José Larraz⁴⁷, centrades en les figures dels escolàstics castellans. I, precisament, José Larraz assenyala l’existència d’una teoria “quantitativista” dins de “l’Escola de Salamanca”.⁴⁸ Mentre que J. L. Sureda Carrión analitza els pensadors del segle XVII⁴⁹.

A la dècada dels ’60, Pierre Vilar estudia els pensadors castellans del segle XVI i XVII,⁵⁰ posant de manifest que la seva imatge havia estat desfigurada –i sovint ridiculitzada– de forma injustificada al llarg del temps.

D’aquesta manera comença una profunda revisió d’aquests autors de l’època moderna i de les seves obres. I, en aquest context, apareixen les obres de Jean Vilar (1973)⁵¹ i Marjorie Grice-Hutchinson (1978)⁵². I, especialment, aquesta autora reivindica els arbitristes castellans equiparant-

⁴¹ Ibidem., p. 18.

⁴² Manuel Colmeiro, *Historia de la Economía Política en España*, Madrid 1863, 2 vols.

⁴³ Manuel Colmeiro, *Biblioteca de los Economistas Españoles de los siglos XVI, XVII y XVIII*, Madrid 1879 (reeditada per la *Real Academia de Ciencias Morales y Políticas*, Madrid 1954).

⁴⁴ Frederic Rahola, *Economistas españoles de los siglos XVI y XVII*, Barcelona 1887.

⁴⁵ Earl J. Hamilton, *El florecimiento del capitalismo y otros ensayos de historia económica*, Madrid 1948.

⁴⁶ Jaume Carrera Pujal, *Historia de la economía española*, 5 volums, Barcelona 1943-1947.

⁴⁷ José Larraz, *La época del mercantilismo en Castilla (1500-1700)*, discurs de recepció a l’Academia de Ciencias Morales y Políticas (1943).

⁴⁸ Ibidem., capítols III i IV.

⁴⁹ J. L. Sureda Carrión, *La hacienda castellana y los economistas del siglo XVII*, CSIC, Madrid 1949.

⁵⁰ Pierre Vilar, “Les primitifs espagnols de la pensée économique. Quantitativisme et bullonisme”, dins *Mélanges Marcel Bataillon* (número especial del *Bulletin Hispanique*), (1962), pp. 261-284, (existeix una reedició en llengua castellana, *Crecimiento y Desarrollo*, Ariel, Barcelona 1964, pp. 175-207).

⁵¹ Jean Vilar, *Literatura y Economía...* (1973).

⁵² Marjorie Grice-Hutchinson, *Early Economic Thought in Spain 1177-1740*, George Allen & Unwin, Londres 1978 (existeix una versió en llengua castellana *El pensamiento económico en España (1117-1740)*, Crítica, Barcelona 1982).

los als economistes polítics: “En la presente obra, al menos, no se establecerá ninguna distinción entre economistas políticos y arbitristas en lo que se refiere a los problemas económicos. Todos, cuerdos y necios por igual, se verán dignificados en este estudio al recibir el nombre de economistas políticos”.⁵³

Aquesta tasca de recuperació dels pensadors econòmics compta amb un catàleg de textos elaborat per Evaristo Correa Calderón (1976)⁵⁴. Aquest catàleg completa, corregeix i amplia la feina de Manuel Colmeiro, realitzada un segle abans. Correa Calderón ordena cronològicament els autors i ressegueix totes les edicions conegudes (tant impreses com manuscrites) de les seves obres. I, a més, ofereix tota la bibliografia sobre aquesta temàtica, incloent-hi articles de revistes.

D'altra banda, a les tres darreres dècades del segle XX, apareixen diverses reedicions comentades d'obres dels segles XVI i XVII. Gonzalo Anes publica els *Memoriales De Martínez de la Mata* (1971); Jean Vilar la *Restauración política de España* de Sancho de Moncada (1974); J. P. Le Flem l'obra de Caxa Leruela (1975); Mercedes Barat el *Memorial d'Ángel Manrique* (1981)⁵⁵; Ángel García Sanz el *Gobierno Político de Agricultura* de Lope de Deza (1991)⁵⁶; i Pérez de Ayala el *Memorial de la política necesaria y útil restauración de la República de España* de Martín González Cellorigo (1992)⁵⁷.

Tot plegat acompanyat per articles especialitzats de diversos autors com Demetrio Iparraguirre, John H. Elliott, Evaristo Correa Calderón, Fred Bronner, José Luís Abellán, José Antonio Álvarez Vázquez, René Quérillacq, Antonio Domínguez Ortiz, Joaquín Calvo García, Miguel Ángel Echevarría, Louis Baeck, Mª Luisa Martínez de Salinas Alonso, Luís Miguel Balduque Marcos, Juan Antonio Sánchez Belén o Salvador Albiñana.⁵⁸

⁵³ Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 190.

⁵⁴ Evaristo Correa Calderón, *Registro de arbitristas, economistas y reformadores españoles (1500-1936)*, Fundación Universitaria Española, Madrid 1976 (existeix una reedició del 1981).

⁵⁵ Mercedes Barat, “Un texto arbitrista del siglo XVII: El Memorial de Ángel Manrique”, *Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea*, nº 2, (1981), pp. 105-125.

⁵⁶ Editat a Clásicos del Pensamiento Económico Español, Madrid 1991.

⁵⁷ Editat a Clásicos del Pensamiento Económico Español, Madrid 1992.

⁵⁸ Demetrio Iparraguirre, “Historiografía del pensamiento económico español”, *Anales de Economía*, nº 25-26, (1975).

Finalment, cal destacar l'existència de dues obres de síntesi de Juan Ignacio Gutiérrez Nieto i de Marjorie Grice-Hutchinson. En el cas de Gutiérrez Nieto⁵⁹, es tracta d'un estudi que presenta un gran nombre d'idees econòmiques contingudes en les obres dels arbitristes del segle XVII; mentre que Grice-Hutchinson⁶⁰ presenta un seguit d'articles sobre el pensament econòmic castellà entre els segles XIII i XVIII.

Antecedents de l'arbitrisme castellà. “Escuela de Salamanca”

Des del *De regimine principum* de Tommaso d'Aquino, molts autors escolàstics van aproximar-se a les qüestions econòmiques “nacionals”, en un

John H. Elliot, “Self-perception and decline in early seventeenth-century Spain”, *Past and Present*, nº 74, (1977).

Evaristo Correa Calderón, “Invenciones, fantasías y paradojas de los arbitristas”, *Arbor*, nº 395, (1978).

Fred Bronner, “Tramitación legislativa bajo Olivares. La redacción de arbitrios de 1631”, *Revistade Indias*, nº 165-166, (1981).

José Luís Abellán, “Orígenes del pensamiento económico y las ideas socialistas en España”, *Sistema*, nº 40, (1981).

José Antonio Álvarez Vázquez, “Arbitristas Españoles del siglo XVII”, *Cuadernos Hispanoamericanos*, nº 334, (1978);

- “El arbitrista de Mateo López Bravo”, *Hispania*, nº 155, (1983).

René Quérillac, “Un economista moderno... del siglo XVII: Struzzi”, *Hispania*, nº 157, (1984).

Antonio Domínguez Ortiz, “Nuevos ejemplos de un género muy español: el arbitrista económico del siglo XVII”, *Hacienda Pública Española*, nº 100, (1986).

Joaquín Calvo García, “Economía y literatura en la obra de un conuense olvidado, Miguel Caxa de Leruela”, *Cuenca*, nº 29, (1987).

Miguel Ángel Echevarría Bacigalupe, “Una original contribución al pensamiento antimerkantista: La doctrina de Struzzi de 1629”, *Hispania*, nº 167, (1987);

- “El antimerkantismo en la Europa Moderna”, *Hispania*, nº 174, (1989);

- Alberto Struzzi. *Un precursor barroco del capitalismo liberal*, U.P.Lovaina, 1995.

Louis Baeck, “Spanish economic thought: the School of Salamanca and the arbitristas”, *History of Political Economy*, vol. 20, nº 3, (1988).

Mª Luisa Martínez de Salinas Alonso, “Contribución al estudio sobre los arbitristas. Nuevos arbitrios para las Indias a principios del siglo XVII”, *Revista de Indias*, nº 188, (1990).

Luís Miguel Balduque Marcos, “El pensamiento arbitrista en los primeros años del gobierno de Olivares: la obra de Guillén Barbón y Castañeda”, *Cuadernos de Historia Moderna*, nº 12, (1991).

Juan Antonio Sánchez Belén, “Absolutismo y fiscalidad en Castilla a fines del siglo XVII: el encabezamiento general del reino (1682-1685)”, *Espacio, Tiempo y Forma*, serie IV, vol. 2, (1989);

- “La política repobladora del reinado de Carlos II”, *Espacio, Tiempo y Forma*, serie IV, vol. 3, (1990);

- “Arbitrista y reforma monetaria en tiempos de Carlos II”, *Espacio, Tiempo y Forma*, serie IV, vol. 5, (1992).

Salvador Albiñana, “Notas sobre la decadencia y el arbitrista”, *Estudis. Revista de Historia moderna*, nº 20, (1994).

⁵⁹ Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, “El pensamiento económico, político y social de los arbitristas”, dins “El Siglo del Quijote”, tomo XXVI, *Historia de España de Menéndez Pidal*, dirigida per José María Jover Zamora, Espasa-Calpe, Madrid 1986.

⁶⁰ Marjorie Grice-Hutchinson, *Ensayos sobre el pensamiento económico en España*, Alianza Universidad, Madrid 1995.

intent d'aconsejar als seus respectius prínceps. Fins que a mitjans del segle XVI van consolidar una branca del coneixement que denominaven “filosofia moral”. I, algunes dècades més tard, la vessant més “macroeconòmica” d'aquesta “nova ciència” va ser rebatejada per Antoine de Montchrétien com “economia política”.

Tal vegada, l'inici del pensament econòmic a la denominada “*Escuela de Salamanca*” es pot fer coincidir amb les lliçons de Francisco de Vitoria de 1544. L'activitat intel·lectual de l'escola es perllongarà fins ben entrat el segle XVII; i, probablement, alguns del seus representants més destacats són –a més del ja citat Francisco de Vitoria– Domingo de Soto, Martín de Azpilcueta, Juan de Medina, Diego de Covarrubias y Leiva, Tomàs de Mercado, Francisco García, Francisco Suárez y Juan de Lugo. Tots ells són eclesiàstics amb una gran cultura de tradició escolàstica i –en la majoria dels casos– escriuen en llatí. Hereus d'una llarga i intensa tradició de pensament medieval, aquests autors intenten plantejar-se la relació entre algunes idees tradicionals (com l'usura) amb les activitats econòmiques modernes (transformades radicalment per l'increment de la massa monetària, dels preus i dels tipus d'interès). Intenten adaptar el pensament econòmic a la realitat d'un món que es transforma a una velocitat sense precedents; on canvien els límits geogràfics, el concepte de temps i la velocitat dels esdeveniments.

Pierre Vilar els va definir com a “*confesores escrupulosos en distinguir entre beneficios ilícitos, que han captado la relación entre precio de las mercancías y cantidad de moneda en circulación, por un lado, al recoger sobre este punto una tradición escolástica bien cimentada, y por otra parte al advertir empíricamente, en las Indias y en España, el doble fenómeno simultáneo y brutal de la afluencia de metales y la subida de precios*”.⁶¹

Els homes de l'Escola de Salamanca intenten adaptar la teoria subjectiva del valor (o del valor-utilitat) de tradició medieval a la realitat econòmica moderna. Detecten la relació entre la massa monetària (o la quantitat de diners en circulació) amb el nivell de preus. I apliquen aquesta

⁶¹ Pierre Vilar, “Los primitivos españoles del pensamiento económico. Cuantitativismo y bullonismo, *Crecimiento y desarrollo*, Barcelona 1974, p. 140.

interpretació “quantitativista” als intercanvis internacionals de mercaderies i de divises.

En qualsevol cas, Pierre Vilar pensava que les preocupacions i els interessos dels membres de l'Escola de Salamanca i els arbitristes són prou diferents. Segons aquest autor, *“no se puede confundir el camino intelectual recorrido por los doctores-confesores con el recorrido por los “políticos” autores de memoriales. Los primeros esbozaban una teoría de los precios tras meditar sobre los cambios, ya que se plantean el problema individual de la legitimidad de las ganancias; entran de lleno en la vía del subjetivismo psicológico, del análisis microeconómico, del equilibrio. Los segundos se plantean preguntas sobre la economía global, sobre la hacienda real; están en la vía de la contabilidad nacional”*.⁶²

En aquest sentit, és interessant destacar que Marjorie Grice-Hutchinson –malgrat assegurar que l'intent d'establir *“una clara distinción entre los primitivos economistas políticos españoles y los últimos escolásticos que fueron contemporáneos suyos (...) es trabajo en vano”* –⁶³ acaba parafrasejant les idees de Pierre Vilar: *“En general, quizá podamos decir que los escolásticos señalan el camino hacia el subjetivismo psicológico y la teoría del equilibrio, mientras los economistas políticos apuntan hacia las teorías del comercio internacional y de la balanza de pagos”*.⁶⁴

En qualsevol cas, segons Marjorie Grice-Hutchinson, ambdós grups comparteixen el mateix bagatge formatiu i només es distingeixen per la seva actitud enfront dels problemes econòmics: *“Los escolásticos eran principalmente teóricos, a pesar de que nunca perdían de vista los hechos. Los economistas políticos se dedicaban, por encima de todo, a investigar los hechos, a pesar de que tenían en cuenta la teoría”*.⁶⁵

⁶² Ibidem, p.144.

⁶³ Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España (1177-1740)*, Editorial Crítica, Barcelona 1982, p. 163.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem.

L'arbitrisme castellà des de finals del segle XVI

La consciència de les dificultats econòmiques estimula el pensament. Les persones amb més inquietuds intenten respondre i anticipar-se als reptes que planteja el seu temps. A Catalunya, els memorials es concentren a la segona i la tercera dècada del segle XVII, en tres grans onades (monetària, fiscal i comercial). A Castella, la primera gran onada es produeix a l'entorn de la mort de Felip II (1598). En paraules de Jean Vilar: “*El cambio de monarca en 1598 fue la ocasión de la primera gran epidemia de memoriales*”.⁶⁶ Encara que, probablement, aquesta actitud tenia les seves arrels en el canvi de conjuntura econòmica i psicològica, que es va produir entre 1580⁶⁷ i 1588⁶⁸. En aquest sentit, Jean Vilar proposa la data de 1594, amb el reconeixement oficial del sistema de consellers espontanis, al reunir-se una junta encarregada d'examinar els arbitris proposats. En la terminologia de l'època, “arbitri” pot indicar diversos conceptes: una opinió o expedient financer; un impost o taxa resultat d'implementar una d'aquestes opinions o expedients; o, en un sentit genèric, qualsevol mesura fiscal adoptada per la Monarquia.⁶⁹

Per contra, el terme “arbitrista” apareix en la literatura satírica del segle XVII. Segons Jean Vilar, l'arbitrista és representat, habitualment, com un vell, pobre, ridícul, amargat i interessat; mentre que els arbitris que suggereix són sempre absurds. Segons el mateix autor, per reforçar el sentit pejoratiu de la paraula “arbitrista”, en la literatura del segle XVII, aquests personatges són associats a figures ridícules com el poeta, l'astròleg, l'alquimista, el boig...⁷⁰

En definitiva, segons Jean Vilar, la sàtira contra l'arbitrista intenta “*ridiculizar la idea de reforma a través (de la ridiculización) de la idea de proyecto*”.⁷¹

⁶⁶ Jean Vilar, *Literatura y Economía, la figura satírica del arbitrista en el Siglo de Oro*, Ed. Revista de Occidente, Madrid 1973, p. 246.

⁶⁷ Jaume Torras i Elias, “L'economia castellana al segle XVI. Un esquema”, *Recerqus*, nº 16, Barcelona 1984, pp 159-170.

⁶⁸ John Elliot, “Self-perception and Decline in Early Seventeenth-Century Spain”, *Past and Present*, nº 74, 1977, pp. 41-61.

⁶⁹ Jean Vilar, *Literatura y Economía, la figura satírica del arbitrista...*, 1973.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*, p. 143.

Aquests projectes es multipliquen i adquireixen rellevància pública, a mesura que la societat castellana adquireix consciència de la seva “*declinación*”; però, en realitat, els seus orígens es remunten a la baixa edat mitjana. Segons Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, “*La propuesta de arbitrios a la Corona es tan antigua como la propia existencia del Estado. Conocemos algunos para la Baja Edad Media española y el reinado de Carlos V, algunos de estos últimos muy importantes. Ahora bien; cuando la propuesta de arbitrios cobra especial significación, tanto cuantitativa como cualitativamente, es en el reinado de Felipe II*”.⁷²

La fi del creixement econòmic del segle XVI i les noves idees

A l'entorn de 1620, els espais econòmics europeus veuen desaparèixer les seves masses monetàries. Els tipus de canvi i el preu del diner fluctuen de forma incontrolada. Els trasbalsos alteren els preus dels productes agrícoles i tèxtils. La incertesa espanta als inversors i alimenta la desocupació. Tal com veurem, la documentació de la família Damians en constitueix un excel·lent testimoni.

La crisi s'estén per Europa occidental com una taca d'oli, deixant un rastre perfectament identificable. Primer a Castella l'any 1619, després a Catalunya el 1620, a Anglaterra el 1621 i a Flandes el 1625. És la fi de la llarga expansió del segle XVI i l'inici de la crisi del segle XVII. I, a més, és un moment decisiu en la història del pensament econòmic.

L'any 1619, Sancho de Moncada publica la seva *Restauración política de España* i Martín Serrano el seu *Memorial*. Aquell mateix any, diversos especialistes elaboren una *consulta* per encàrrec del *Consejo de Castilla*, per “*acudir al remedio de daño tan grande y tan universal*”.⁷³ Les mesures que suggereixen són més prefisiocràtiques que mercantilistes. I, en aquest sentit, destaquen el paper dels “*labradores cuyo estado es el más importante de la república, porque ellos la sustentan y coservan y cultivan la tierra, y de ellos pende la abundancia de los frutos y aun la contribución de las cargas reales y personales, que son terribles las que tienen sobre sí, a cuya causa*

⁷² Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, “El pensamiento económico...”, (1986), p.240.

⁷³ *La Junta de Reformatión*, (1619), p. 12. (Veure: Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, “El pensamiento económico...”, (1986), p. 260).

*se van acabando muy aprisa; para que no se venga en tanta disminución, conviene animarlos y alentarlos, dándoles privilegios y tales que les estén bien y que les puedan ser guardados”.*⁷⁴

L’objectiu final d’aquesta *Junta de Reformación* és la “*conservación de esta Corona de Castilla, tan necesitada de remedio quanto la experiencia lo muestra;(…) que se va acabando por las muchas levas de gente que se hacen cada día y por la falta de hacienda que hay y la imposibilidad que tienen los lugares de cumplir con lo que se les reparte*”.⁷⁵

Sancho de Moncada i la Restauración política de España

Des de finals del segle XVI i durant els primers anys del segle XVII, Mariana va detectar i explicitar els efectes de les emissions massives de vellón. En el seu escrit *Tratado de la moneda de vellón*, explica que la nova moneda de baixa qualitat inunda el mercat desplaçant les bones monedes de plata, generant inflació i erosionant la confiança de la població.⁷⁶

Un context econòmic empitjorat per la brutal deflació dels preus agraris castellans entre 1608 i 1614. Bona part de la població castellana veu disminuir els seus ingressos, mentre la inflació devora els seus estalvis. L’economia castellana trontolla. És un cop gairebé decisiu per el seu teixit productiu i comercial. Els mercaders estrangers ocupen definitivament Castella i el seu imperi.

Alguns anys més tard (1619), Sancho de Moncada escrivia “(...) y comunicando yo ésto con hombres prácticos en negocios, dicen que los extranjeros negocian en España de seis partes las cinco de quanto se negocia en ella, y en las Indias, de diez partes, las nueve; de modo que las Indias son para ellos, y el título de V. Majestad, pues las flotas enteras les vienen consignadas”.⁷⁷

⁷⁴ *La Junta de Reformación*, (1619), p. 20. (Veure: Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, “El pensamiento económico...”, (1986), p. 262).

⁷⁵ *La Junta de Reformación*, (1619), p. 12. (Veure: Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, “El pensamiento económico...”, (1986), p. 260).

⁷⁶ Juan de Mariana, *Tratado y discurso sobre la moneda de vellón*, (1609); existeix una reedició de Lucas Beltrán (ed.), Instituto de Estudios Fiscales, Madrid 1987.

⁷⁷ Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, “El pensamiento económico...”, (1986), p. 258.

L'anàlisi de Moncada es beneficia de la tasca "descriptiva" de diversos autors⁷⁸ de l'anomenada *Escuela de Toledo*,⁷⁹ que publiquen els seus memorials entre 1618 i 1622, encara que tots ells continuen obsessionats en evitar la fuga de moneda, confonent els metalls preciosos amb la riquesa de la nació. Sempre resulta sorprenent veure com aquests hereus de la teoria quantitativa no s'adonen la impossibilitat de mantenir una balança exterior sempre favorable. A favor seu, podem recordar que Locke caurà en el mateix error tres quarts de segle més tard i no per això menystenim les seves idees. I, d'altra banda, Moncada escriu després de la dura deflació agrària castellana de 1608-1614 i, per tant, pot afirmar que l'abundància de diner serviria per augmentar els preus i els ingressos dels productors de cereals. Una excel·lent demostració de que alguns mercantilistes eren millors economistes que molts dels seus successors de l'escola clàssica. Una idea repetida per Keynes en diverses ocasions durant la Gran Depressió del segle XX, caracteritzada també –entre d'altres elements– per l'ensulsiada dels preus agraris.

En qualsevol cas, observant la realitat de la complexa Monarquia Hispànica, Sancho de Moncada parla de la complementarietat dels diversos espais que la componen i considera que Amèrica ha d'esdevenir un mercat que estimuli les activitats manufactureres i mercantils castellanès. En el fons, es tracta d'un mercantilista capaç d'entendre els beneficis d'un proteccionisme d'ampla volada, que integra espais econòmics diversos vinculats per una estructura política única. En certa manera, aquesta serà la línia d'Alberto Struzzi (1625) o del mercantilisme anglès de principis del segle XVIII.

Catalunya, Anglaterra i Flandes

Si Castella es llança a la reflexió econòmica des de 1619, els catalans ho fan l'any següent recolzant o oposant-se a les disposicions del Consell de Cent (1620). D'altra banda, els anglesos reaccionen respecte la crisi primer a

⁷⁸ García de Herrera y Contreras, Jerónimo de Cevallos, Alonso de Carbona, Juan Vázquez, Garcés de Molina, Juan Belluga de Moncada, Damián de Olivares i Hurtado Alcocer. (Veure: Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, "El pensamiento económico...", p. 258).

⁷⁹ Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, "El pensamiento económico...", p. 258.

través del Parlament (1620) i després mitjançant les reflexions de Thomas Mun i Edward Miselden a partir de 1621.

Pel que fa a Flandes, a la zona catòlica, , l'any 1605, Leonardo Lesio havia publicat *De justitia et jure*,⁸⁰ que representava un salt endavant en el pensament econòmic a partir de les bases de l'escolasticisme castellà. En aquest sentit, cal destacar que la principal aportació dels escolàstics castellans al pensament econòmic europeu va ser la idea que els preus són el resultat de la interdependència entre la utilitat i l'escassetat. En efecte, aquesta doctrina serà acceptada tant pels pensadors catòlics com pels protestants i condicionarà el futur del pensament econòmic arreu d'Europa. Així, per exemple, l'obra de Leonardo Lesio va tenir prop de 40 edicions, publicades a Ambers, Lovaina, Lió, París i Venècia.⁸¹

L'any 1625, aquesta cultura econòmica compartida arreu d'Europa occidental tornarà a posar-se en evidència als Països Baixos espanyols i a Holanda, amb les obres respectives d'Alberto Struzzi i de Hugo Grocius. En concret, aquest darrer va publicar *De jure belli et pacis*,⁸² on assegura que el valor del diner varia de forma similar a la dels altres bens, en funció de la seva abundància o escassetat. Quelcom que a Catalunya ja s'acceptava de forma gairebé generalitzada des del tercer lustre del segle, fruit de l'experiència de les successives crisis monetàries.

⁸⁰ Leonardo Lesio, *De justitia et jure*, Lovaina 1605; veure: Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...* (1982), pp. 154-155.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Hugo Grocius, *De jure belli et pacis*, 1625, dins Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...* (1982), pp. 155-156.

1.4 - La consolidació del pensament econòmic europeu durant les primeres dècades del segle XVII

La segona i la tercera dècades del segle XVII constitueixen un moment excepcional. A diversos espais econòmics d'Europa occidental, apareix una nova forma d'aproximar-se a la realitat econòmica. Es tracta d'un pensament estrictament econòmic. Els seus continguts esdevenen autònoms, superant alguns dels seus vincles amb la tradició religiosa i jurídica. L'economia esdevé un objecte d'estudi propi, que ja no està constantment lligat a qüestions morals i de dret.

A Catalunya, hi trobem una florida extraordinària de memorials vinculats a les qüestions monetàries (a l'entorn de 1611), fiscals (1620) i comercials (1630).

A Castella, Jean Vilar constata que, entre 1609 i 1628, es va construir un discurs econòmic autònom sense continguts religiosos ni jurídics.⁸³ Un discurs fonamentalment mercantilista; però on també apareixen posicions lliurecanvistes força elaborades com la de Alberto Struzzi.

Davanzati i la nova forma d'escriure

Precisament, a Itàlia, hi trobem els primers antecedents d'aquest nous memorials escrits en llengües vulgars, amb un estil atractiu i destinats a tractar temes econòmics no vinculats exclusivament a qüestions morals. Segons Marjorie Grice-Hutchinson, *"A principios del siglo XVI se habían empezado a escribir libros no escolásticos sobre temas políticos y económicos, y a medida que pasaba el tiempo aparecieron cada vez más. Los autores de estas obras habían recibido una educación escolástica, y las ideas de las que se impregnaron en las universidades se reflejaban en sus escritos. Sin embargo, también aprendieron a presentar la doctrina tradicional de un modo nuevo y atractivo. Ya había pasado la moda de ordenar un tratado en forma de una larga cadena de discusiones escolásticas, probablemente escritas en un latín muy técnico, en las que el empleo de un elaborado código de referencias y abreviaciones que sólo*

⁸³ Jean Vilar, *Literatura y Economía...*

*podían ser comprensibles para los expertos hacía el texto aun más ininteligible. En aquel momento por el contrario, se tendía a libros escritos sin sujeción a normas previas, destinados a distraer al igual que a instruir (...) Un buen ejemplo de este tipo de texto lo constituye el escrito de Davanzati Lezioni delle monete (1558)”.*⁸⁴ Davanzati hi exposa les doctrines platòniques i aristotèliques sobre l’origen i les funcions del diner. A més, malgrat exposar amb exemples brillants la teoria escolàstica del valor basada amb la utilitat i l’escassetat, encara condemna qualsevol devaluació monetària. Davanzati encara no entén que el valor de les monedes varia en funció de la seva abundància (oferta) i necessitat (demanda) relatives; però, tot i així, inaugura una nova forma d’exposar les idees econòmiques que influirà en tota l’àrea cultural del Mediterrani occidental i que a Catalunya florirà amb força durant les primeres dècades del segle XVII, tan decisives en l’elaboració d’un pensament econòmic autònom i estructurat.

Una nova forma de pensar (Descartes, Bacon...)

Les primeres dècades del segle XVII constitueixen un moment decisiu entre la ciència tradicional (fonamentada en la religió i en els clàssics) i la nova ciència (basada en la experimentació i que s’expressa mitjançant el llenguatge matemàtic).

Tal vegada, la figura de Descartes personifica perfectament aquesta transició. Segons explica ell mateix, l’any 1619, va patir una experiència mística, amb un somni que li va revelar que l’Univers era un mecanisme que podia ser descrit en termes matemàtics. Sens dubte, el fet que el nou llenguatge per descriure la realitat sigui el fruit d’una experiència mística constitueix una mena de paradoxa. Una paradoxa que uneix la tradició científica-religiosa medieval amb la nova ciència-matemàtica moderna.

Aristòtil i els escolàstics havien desenvolupat els seus arguments científics en termes exclusivament verbals. A partir de Descartes, va aparèixer un nou llenguatge matemàtic que permetia descriure la realitat amb un notable nivell de certesa.

⁸⁴ Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...* (1982), pp. 149-150.

D'altra banda, el menyspreu de Francis Bacon envers el raonament deductiu va dificultar l'aplicació de les matemàtiques en l'elaboració de grans models econòmics. Tot i així, el mateix Bacon és un element decisiu en el progrés dels mecanismes de medicació. La "panmetria" o la voluntat de mesurar-ho tot serà una de les principals característiques de la nova ciència i, per tant, de l'economia. I, en aquest sentit, n'hi ha prou en recordar que Spinoza va arribar a proposar una ètica basada en principis geomètrics. En el àmbit econòmic, el personatge fonamental és William Petty (1623-1687). Aquest és l'impulsor d'una nova branca del coneixement, anomenada "aritmètica política". Ell és l'autor de la següent definició: "En lloc d'usar tan sols comparatius, superlatius i arguments intel·lectuals, jo m'he proposat (...) expressar-me en termes de números, pesos i mesures; usar només arguments que tinguin sentit i considerar únicament les causes que estiguin visiblement basades en la natura".⁸⁵

Molts dels grans científics del segle XVII van ser –al mateix temps– matemàtics extraordinaris. El mateix Descartes és el creador de la geometria analítica representada en un sistema de coordenades (denominat, precisament, "pla cartesià"). Una nova geometria que permet dibuixar –a través de corbes– equacions matemàtiques i on les solucions d'un sistema d'equacions es pot visualitzar en les interseccions d'aquestes corbes. I, de la mateixa manera, hem de recordar que Newton i Leibniz van inventar –gairebé simultàniament i per separat– el càlcul diferencial.

En qualsevol cas, en el segle XVII, el pensament econòmic participarà molt més en la nova visió mecanicista de la realitat que no pas en l'elaboració d'equacions o fórmules matemàtiques capaces de descriure aquesta mateixa realitat. Segurament perquè intenta descobrir els mecanismes bàsics de l'economia era una tasca massa complexa com per permetre l'elaboració immediata de models matemàtics.

Tot i així, per exemple, una voluntat "mesuradora" similar a la de Bacon està present en diversos textos catalans de principis del segle XVII. La simple descripció verbal es combina –cada vegada més– amb descripcions numèriques més o menys elaborades (el càlcul de diferents

⁸⁵ Henry W. Spiegel, *El desarrollo del pensamiento...*, (1996), p. 151.

alternatives devaluadores, alguna aproximació a l'impacte sobre els preus, alguns indicadors d'activitat amb referències als números de vaixells o de telers...).

Economia i pensament científic

Sintetitzar la complexitat de la vida econòmica mitjançant un petit número de lleis generals va comportar un esforç d'abstracció intel·lectual extraordinari. Molt probablement aquest esforç no va representar un salt en el buit; sinó que va comptar amb uns fonaments culturals extraordinaris representats per la cultura del Renaixement. Tal vegada, podríem establir un cert paral·lelisme entre la consolidació d'un pensament econòmic autònom i l'anomenada "Revolució científica". Ambdues aventures de la intel·ligència humana donen alguns dels seus primers passos en el segle XVI i es consoliden definitivament en el segle XVII. Una consolidació que va esdevenir factible gràcies a l'esforç per replantejar-se i redimensionar els seus objectius. Els europeus van renunciar a intentar explicar la realitat global de l'existència a partir dels conceptes de causa primera i objectiu final. Tal vegada, per primer cop, s'imposaven la necessitat d'identificar –i d'explicar una per una– les diferents vessants de la realitat (l'economia, el dret, la física, la medicina...). I, potser també per primera vegada, intentaven descobrir les relacions de causa i efecte que vinculaven entre si cada element de cada una d'aquestes vessants (l'oferta de metalls preciosos, el valor de les monedes, els preus dels productes...).

Quan els autors econòmics catalans o anglesos de principis del segle XVII intentaven explicar el perquè i el com dels tipus d'interès o del comerç exterior, estaven reduint l'amplitud dels anàlisis tradicionals. Ja no es plantejaven la raó última de la felicitat o de la infelicitat humana; es conformaven –per exemple– en entendre com la disminució dels tipus d'interès afavoria l'activitat econòmica.

Probablement, aquesta modèstia en els objectius estava estretament vinculada a l'augment en la intensitat de l'anàlisi. Per una banda, la necessitat d'entendre millor cada un dels mecanismes d'un món cada vegada més complex obligava a reduir la dimensió de l'objecte d'estudi. I, d'altra

banda, acotar l'objecte d'estudi permetia conèixer el funcionament de cada mecanisme.

En aquest sentit, analitzant l'impacte de Francis Bacon sobre l'economia, Appleby va escriure el següent:

“Quan aquest mètode de construcció de coneixement de sistemes complexos mitjançant l'aïllament de la interacció entre les parts es va aplicar a la reflexió econòmica, això va significar separar els actes distints de la producció i de l'intercanvi de l'organisme social en l'àmbit del qual tenen lloc. De la mateixa manera que Galileu va haver d'imaginar una situació on els cossos que cauen no estaven influïts per la resistència de l'aire per deduir-ne les generalitzacions del seu comportament, així mateix Mun i Miselden van enunciar el postulat del moviment del diner com si no existissin la falsificació i la devaluació per impedir l'inexorable flux del diner per pagar les mercaderies. El teoritzar en base a un “com si” dels primers economistes, encara que fos rude, implicava l'extrapolació de les transaccions comercials del seu context social. Aquesta és certament la manera com la ment humana crea el seu propi món d'objectes, però desarrelar les relacions econòmiques del seu context social va modificar decisivament aquestes mateixes activitats. Raonar com si la societat no controlés la producció i la distribució dels seus recursos materials equivalia a negar la real composició de la societat. I al mateix temps aquesta forma de pensar creava la possibilitat de sostreure les relacions econòmiques al públic control social”.⁸⁶

A la dècada anterior a l'aparició dels textos de Mun i Miselden, alguns autors catalans ja havien donat diversos passos en aquesta direcció per dues vies diferents. En primer lloc, perquè Catalunya era –probablement– l'espai econòmic europeu que havia patit la crisi monetària més llarga, intensa i polèmica d'Europa. I, en segon terme, perquè la distància entre els interessos econòmics de la terra i de la Corona era tan important que afavoria la reflexió sobre el control polític i social sobre la vida econòmica.

⁸⁶ Joyce Oldham Appleby, *Economy Thought and Ideology in Seventeenth-Century England*, Princeton University Press, Princeton 1978; (existeix una versió italiana, *Pensiero economico e ideologia nell'Inghilterra del XVII secolo*, Il Mulino, Bologna 1983, p. 8).

Els fonaments del nou pensament econòmic

Probablement, el factor decisiu en l'aparició d'un pensament econòmic autònom va ser el conjunt de reflexions sobre la naturalesa de la moneda metàl·lica. I aquestes reflexions van aparèixer i es van desenvolupar en aquells territoris de la Monarquia Hispànica, on la circulació monetària era més ràpida i intensa (Castella, Catalunya, Itàlia i Flandes). Fins al Renaixement, el valor de la moneda depenia del seu contingut metàl·lic. Tal com indica José Manuel Naredo, aquesta era la seva "justa mesura", perquè el seu poder de mesurar la riquesa de qualsevol altre producte derivava de la seva pròpia riquesa material.⁸⁷ En paraules de M. Foucault "*Entre los "economistas" del Renacimiento (...) la capacidad de la moneda para medir las mercancías y su intercambiabilidad reposa en su valor intrínseco: se sabía muy bien que los metales preciosos tenían poca utilidad fuera de la acuñación; pero si habían sido elegidos como patrón, si fueron utilizados en el cambio y, en consecuencia, alcanzaban un precio elevado, esto se debe a que en el orden natural y, en sí mismos, tenían un precio absoluto, fundamental, más elevado que cualquier otro al que pudiera referirse el valor de cada mercancía*".⁸⁸ Una interpretació que encara va sobreviure fins aquelles primeres dècades del segle XVII. A tota Europa encara es podia afirmar que "*el valor esencial de las monedas de oro y plata en curso se funda en la materia preciosa que contienen*".⁸⁹ A Catalunya, n'hi ha diversos exemples a la primera dècada i pràcticament cap a la segona. El catalitzador d'aquest canvi el trobem en tres moments econòmics i intel·lectuals: la crisi monetària; les diferents solucions adoptades pel coure, la plata i l'or; i les conseqüències diferencials d'aquestes mesures. Un cop més resulta evident que el pensament econòmic depèn d'una perspectiva històrica sobre la realitat econòmica.

A partir d'aquell moment, el valor de la moneda ja no depèn del seu contingut en metalls preciosos. Encara més, tothom pot constatar que quan una moneda val en funció del seu valor intrínsec deixa de comportar-se com

⁸⁷ José Manuel Naredo, *La economía en evolución. Historia y perspectivas de la categorías básicas del pensamiento económico*, Siglo XXI, Madrid 1987, p. 39.

⁸⁸ Michel Foucault, *Les mots et les choses*, Gallimard, París 1963; versió castellana a Siglo XXI, México 1968, p. 172.

⁸⁹ José Manuel Naredo, *La economía en evolución...*, p. 39.

a moneda. I, per tant és necessari que el valor de la moneda i el seu valor intrínsec siguin diferents.

Aquesta conclusió havia exigít una llarga transició intel·lectual, que s'havia iniciat algunes dècades abans, observant l'impacte de l'arribada massiva de metalls preciosos americans. I, lògicament, els primers en observar-ho seran els pensadors i els comerciants que pertanyen a l'espai econòmic on Sevilla està inserida. I això –almenys al principi– significa el Mediterrani occidental i la ruta atlàntica fins a Anglaterra i Flandes. I, per tant, portuguesos, castellans, catalans o italians elaboren idees econòmiques “modernes” tant aviat o més que flamencs o anglesos. Recordem que Martín de Azpilcueta és el primer “economista” en enunciar amb claredat i precisió la teoria quantitativa del diner. I ho va fer en portuguès a la Universitat de Coimbra, l'any 1553.⁹⁰ Obra que aviat seria traduïda al castellà, al llatí i a l'italià. Les llengües que dominaven l'espai econòmic del Mediterrani occidental. Quan el 1620 el francès Scipion de Grammont assegura que “*la moneda no toma su valor de la materia que la compone, sino más bien de la forma en que es la imagen o la marca del Príncipe*”,⁹¹ no aporta res de nou respecte al que ja deien castellans i catalans des de feia molt de temps.

Durant el segle XVI, els europeus occidentals –i en primer lloc els castellans– havien estat testimonis de l'arribada de metalls preciosos, de l'increment de la massa monetària, de la inflació del preus, de la depreciaió de les monedes, de l'expansió de les activitats comercials de la variació en la relació entre l'or i la plata. I tot plegat va incentivar a la reflexió sobre la realitat econòmica i la seva evolució al llarga del temps, establint els fonaments de la teoria i de la història econòmiques. Segons Naredo, “(...) *ocupando los españoles del siglo XVI un lugar pionero en las artes de la navegación y en el comercio y la traída del oro americano, lógico es que también lo ocuparan en el análisis del impacto de tales fenómenos sobre los precios y las riquezas de la metrópoli, constituyendo éste el único momento en el que –a nuestro juicio– los pensadores españoles se encontraron a la*

⁹⁰ Martín de Azpilcueta, *Manual de confesores y penitentes*, Coimbra 1553, dins Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...*, p. 130.

⁹¹ José Manuel Naredo, *La economía en evolución...*, p. 40.

cabeza de las elaboraciones que desembocaron en la formación de la actual ciencia económica".⁹²

Els textos anglesos i francesos de la segona meitat del XVII recullen conceptes que ja eren presents des de feia un segle en els ambients econòmics de Castella, de Catalunya i del Mediterrani occidental. Expressions de la segona meitat del segle XVII (com "la moneda és una porció de matèria a la que la autoritat pública ha donat un pes i un valor cert per servir de preu i igualar en el comerç la desigualtat de totes les coses"⁹³ o "allò que considerem en la moneda no és tan la quantitat de plata que conté com el fet que tingui curs"⁹⁴) són poc originals. En realitat, aquesta concepció ja havia estat expressada per Aristòtil "El diner es va eregir, per convenció, en l'únic mitjà de canvi orientat a satisfer les necessitats recíproques (...) no procedeix de la natura, sinó de la llei i depèn de nosaltres canviar-lo i privar-lo de tot valor útil"⁹⁵. I aquesta interpretació havia estat sustentada per pensadors, advocats i homes de negocis de tombants dels segles XVI i XVII.

L'escolàstic Tomás de Mercado ja havia assegurat que: "*Al oro y a la plata, un poco de tierra congelada, les dio la república tanto ser y valor que les hizo precio y valor de todas las cosas*";⁹⁶ o que "*la plata y oro no vale más que la real institución lo estima y aprecia*".⁹⁷

En definitiva, des de principis del segle XVII, a Castella i a Catalunya podem trobar els fonaments (o, com a mínim, els primers signes) de la futura ciència econòmica. Parafraçant allò que Foucault detecta a la segona meitat del XVII, podem afirmar que –algunes dècades abans– diversos autors ja havien descobert que "la moneda (i fins el metall de la que està feta) rep el valor de la seva funció de signe".⁹⁸ Una idea que va actuar com a motor de la transició des de les concepcions econòmiques medievals a la

⁹² Ibidem., p. 42

⁹³ Bouteroue, *Recherches curieuses de monnais de France*, París 1666, p. 8, dins ibidem., p. 40

⁹⁴ Barbon, *A discourse concerning coining the new money lighter*, Londres 1696, dins ibidem.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Tomás de Mercado, *Suma de tratos y contratos*, (edició de Nicolàs Sánchez-Albornoz), Instituto de Estudios Fiscales, Madrid 1977, vol. I, p. 96

⁹⁷ Ibidem., vol I, p. 218.

⁹⁸ Michel Foucault, *Les mots et les choses...*, p. 173.

ciència econòmica moderna, perquè va permetre establir una relació rigorosa de representació i anàlisi” entre el diner i la riquesa.⁹⁹

Aquesta anàlisi va conduir a diversos autors a constatar que no existia cap lligam directe entre la riquesa d'un país i l'abundància de metalls preciosos. Autors castellans del segle XVI massa sovint oblidats i autors catalans de principis del XVII gairebé totalment desconeguts.

La majoria dels historiadors europeus els han acusat de “bullonistes” (obsessionats en acumular metalls preciosos), els hi ha negat tota originalitat (afirmant que copiaven les idees mercantilistes d'altres llocs d'Europa) o senzillament han ignorat la seva existència.¹⁰⁰

Tal com va assenyalar Nicolás Sánchez-Albornoz en el seu estudi introductorí a l'edició de l'obra de Tomás de Mercado, molts escolàstic castellans del segle XVI no poden ser acusat en cap cas de “bullonistes”.¹⁰¹ Segons Sánchez-Albornoz, Martín de Azpilcueta i Tomás de Mercado són dels precursors de la teoria que relaciona els nivells de preus amb la massa monetària en circulació.¹⁰² I, en concret, afirma que “*En la concepción de (Tomás de) Mercado el dinero pasa a ser una mercancía cuya estima oscila según las reglas del mercado*”.¹⁰³

Aquesta línia de pensament desembocarà aviat en la constatació de que l'abundància de metalls preciosos no és equivalent a la riquesa d'un país; sinó que pot destruir aquesta riquesa. Tal com ha sintetitzat Pierre Vilar, a finals del segle XVI, alguns autors castellans ja constaten que l'or pot ser un “factor destructiu”.¹⁰⁴ En concret, l'any 1600, Martín-González de Cellorigo arriba a la conclusió “*Que el mucho dinero no sustenta a los Estados ni està en él la riqueza de ellos*”.¹⁰⁵

⁹⁹ Ibidem, p. 174.

¹⁰⁰ Pierre Vilar, “Los primitivos españoles del pensamiento económico...”, (1964), pp. 175-207.

¹⁰¹ Tomás de Mercado, *Suma de tratos y contratos*, (edició de Nicolás Sánchez-Albornoz)...

¹⁰² Ibidem., p. XI

¹⁰³ Ibidem., p. XXXIV

¹⁰⁴ Pierre Vilar, “Los primitivos españoles del pensamiento económico...”, (1964), p. 204.

¹⁰⁵ Martín-González de Cellorigo, *Memorial de la política necesaria y útil restauración de la República de España*, Valladolid 1600, dins Pierre Vilar, “Los primitivos españoles del pensamiento económico...”, (1964), p. 203.

Per tot plegat, Schumpeter ha pogut afirmar que “*el elevado nivel del pensamiento económico español en el siglo XVI se debió principalmente a las contribuciones de los escolásticos*”.¹⁰⁶

Thomas Mun i el seu *Discurs sobre el comerç anglès...*

L'any 1621, Thomas Mun va publicar el seu primer treball, titulat *Discurs sobre el comerç anglès a les Indies Orientals*. La voluntat de l'autor és replicar les acusacions llançades des de diversos sectors de la societat anglesa contra el comerç amb Àsia. Les principals acusacions feien referència a la fuga sistemàtica de plata “anglesa” que quedava “enterrada als països asiàtics i que no retornava mai a la “cristiandat”. LA tesi de Mun és que, malgrat la pèrdua de plata, el comerç amb l'extrem orient és molt beneficiós. Els productes asiàtics són indispensables per a la economia anglesa i, a més, la Companyia de les Indies Orientals retorna a Anglaterra una quantitat de plata superior a la que exporta. La clau d'aquest fenomen són les activitats reexportadores. El valor dels productes asiàtics reexportats a d'altres llocs d'Europa triplica el dels consumits a la mateixa Anglaterra.

En definitiva la tesis fonamental de Mun no posa en qüestió la suposada necessitat de tenir una balança comercial favorable que assegurí un flux superior d'entrades que de sortides de plata. L'element innovador és que no cal tenir una balança positiva amb cada soci comercial. Un element que en el text de 1621 tot just es pot intuir i que el mateix autor desenvoluparà en un segon memorial escrit el 1630 i que no es publicarà fins a 1664.¹⁰⁷ Anglaterra es pot permetre una balança negativa amb Àsia, sempre que estigui compensada per balances positives amb d'altres estats europeus. En altres paraules, una balança negativa amb un espai econòmic concret pot servir per mantenir una balança global positiva, gràcies a les activitats reexportadores.

¹⁰⁶ J. A. Schumpeter, *History of economic analysis*, Nova York 1954 (existeix una versió castellana *Historia del análisis económico*, Barcelona 1971).

¹⁰⁷ L'obra més important de Thomas Mun no és el seu text de 1621, sinó un escrit elaborat entron de 1630 que no serà publicat fins a 1664. Aquest segon text titulat *La riquesa d'Anglaterra mitjançant el comerç exterior*, va ser editat pòstumament pel fill de Thomas Mun amb el suport de Henry Bennett (secretari d'estat de l'època i caracteritzat per una marcada política exterior antiholandesa). Aquesta segona obra de Mun exercirà una gran influència sobre els economistes posteriors, inclòs el mateix Adam Smith.

Retornant al text de 1621, cal assenyalar alguns elements addicionals. Si Anglaterra abandonés el comerç asiàtic, el buit seria ocupat immediatament pels holandesos que es beneficiarien de la reexportació de productes asiàtics als altres països europeus, inclosa la mateixa Anglaterra. I això provocaria una balança comercial global clarament negativa, amb la conseqüent fuga massiva de plata.

Per tot plegat, sembla innegable un significat caràcter “bullonista” en les tesis del principal pensador econòmic anglès de la tercera dècada dels anys '20. Mun intenta dibuixar una visió de conjunt sobre el sector exterior britànic, però no posa en qüestió la necessitat d'acumular metalls preciosos (l'element fonamental del pensament mercantilista de l'època).

I, per tant, sembla que Mun no havia entès la principal implicació de la teoria quantitativa del diner, apuntada moltes dècades abans pels escolàstics hispànics. L'augment de la massa monetària a Anglaterra provocaria un augment dels preus; i, per tant, una reducció de les exportacions i un increment de les importacions; de tal manera que el l'inevitable dèficit de la balança comercial implicaria una fuga de les monedes que s'havien volgut retenir.

En realitat Mun identifica algun d'aquests elements, però no construeix un discurs capaç d'integrar-los en una explicació coherent. Així, per exemple, s'adona –a l'igual que molts dels seus coetanis catalans– que una de les principals raons de les dificultats econòmiques del seu país són les devaluacions monetàries practicades pels espais econòmics veïns. I, en aquest sentit, no és cap casualitat que la primera gran onada de memorials econòmics anglesos coincideixi en el temps amb una de les tres grans sèries d'escrits catalans de principis del segle XVII. En concret, la segona tanda de textos catalans és de 1620, mentre que els llibres anglesos (Mun, Malynes i Misselden) apareixen entre 1621 i 1623.

Per a catalans i anglesos, les devaluacions protagonitzades pels altres espais econòmics europeus resulten dramàtiques. El tipus de canvi queda clarament sobrevalorat; les exportacions s'estronquen; les importacions augmenten; es produeix una recessió productiva; i els mitjans de canvi desapareixen perquè circulen sobrevalorats per l'exterior.

A partir de 1621, els anglesos posen per escrit constatacions de temàtica econòmica que ja havien impulsat la primera gran onada del pensament econòmic català a l'entorn de les reformes monetàries entre 1605 i 1615. Així, per exemple, Thomas Mun constata que les monedes de major qualitat són exportades per convertir-les en lingots. I, sense dubte, les solucions que proposa haurien sonat arcaiques en les orelles de molts catalans. Especialment, pel que fa a l'oposició frontal a qualsevol mesura devaluadora i a les crítiques moralistes contra “els excessos en el menjar i en el vestir”.¹⁰⁸

Edward Misselden

L'any 1622, Edward Misselden va publicar un llibre d'unes 130 pàgines titulat *Comerç lliure o el mitjà per assolir un comerç florent*.¹⁰⁹ El text analitzava la crisi econòmica anglesa de principis dels anys '20. Una crisi que també va estimular diversos memorials econòmics a la Catalunya de 1620.

En alguns aspectes Misselden tenia una visió menys “moderna” que els seus coetanis catalans. Aquest autor anglès estava obsessionat amb la idea que Anglaterra necessitava més metalls preciosos. Segons la seva visió mercantilista, calia incrementar les exportacions i reduir les importacions. Aquesta posició sembla contradictòria amb el títol del seu llibre; però, en realitat, quan ell parla de llibertat de comerç no es refereix al comerç exterior, sinó a la lliure competència en el mercat interior i a la llibertat d'exportació. La seva intenció era atacar simultàniament als importadors i al monopoli exportador representat per la *East India Company*. Misselden atacava aquesta companyia perquè actuava com un monopoli (“per al seu profit particular i perjudici del públic en general”) i perquè exportava metalls preciosos a Àsia (que només servirien per augmentar els tresors asiàtics i que mai tornarien a la “Cristiandat”).

Una altra idea bàsica en el pensament de Misselden és la necessitat d'augmentar el valor facial de les monedes angleses (és a dir, la necessitat de devaluar-les). Ell era conscient de que això provocaria un augment dels

¹⁰⁸ Henry W. Spiegel, *El desarrollo del pensamiento...*, (1996), p. 136.

¹⁰⁹ *Ibidem.*, p. 131.

preus; però pensava que això quedaria compensat per l'increment de la liquidesa i de les activitats comercials. A més, pensava que tot plegat faria innecessari actuar sobre el tipus de canvi, tal com havia estat proposat anteriorment per Gerard de Malynes.¹¹⁰

Aquell mateix any 1622, Malynes va replicar amb un text titulat *El manteniment del lliure comerç*.¹¹¹ I, en la contrarèplica de Misselden (publicada l'any 1623 i titulada *La circumferència comercial*),¹¹² apareix per primera vegada el concepte “balança comercial”.

Alberto Struzzi

Alberto Struzzi és un pensador econòmic força original en l'Europa del seu temps, a causa de l'elaboració d'un pensament lliurecanvista¹¹³. Segons M. Colmeiro, és “*de nación u origen italiano, pero súbdito español*”.¹¹⁴ I, precisament, el fet que sigui un italià súbdit de la Monarquia Hispànica i que estava al servei d'Isabel d'Habsburg (filla de Felip II, esposa de l'arxiduc Albert d'Àustria i senyora dels Països Baixos) constitueix un exemple personificat d'una cultura econòmica compartida en l'àmbit mediterrani i europeu occidental. En concret, ell és l'autor d'un text titulat *Diálogo sobre el comercio de estos reinos de Castilla* (1624), on desenvolupa una posició comercial lliurecanvista. Tal vegada, gràcies a la seva pertinença a aquesta cultura mediterrània compartida, supera les posicions més mercantilistes de molts dels seus contemporanis castellans.

En aquest sentit, no podem oblidar que a la Barcelona de 1620 tenim diversos exemples d'autors lliurecanvistes, enfrontat a les tesis proteccionistes majoritàries, en el marc de les disputes suscitées entorn de les mesures econòmiques adoptades pel Consell de Cent, aquell any.

Un altre element de “modernitat” del text de Struzzi és el seu caràcter exclusivament “econòmic”, sense cap de les referències religioses que omplien els textos de molts pensadors anteriors i contemporanis. Colmeiro

¹¹⁰ Ibidem., p. 133.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ Alberto Struzzi, *Diálogo sobre el comercio de estos reinos de Castilla*, (1624), Biblioteca Nacional, n° cat. 10.441 (citat per Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España (1177-1740)*, Editorial Crítica, Barcelona 1982, p. 198).

¹¹⁴ M. Colmeiro, *Historia de la economía política en España*, Taurus, Madrid 1965, vol. II, p. 927.

ja va destacar-ne els aspectes més innovadors, sintetitzant-los amb el qualificatiu “*admirable doctrina*”;¹¹⁵ mentre que José Larraz li reconeixia “*agudeza, experiència y buen juicio*”.¹¹⁶

El *Diálogo* de Struzzi apareix com una rèplica a les mesures proteccionistes aplicades per Felip IV a la Corona de Castella. Struzzi posa de relleu la incapacitat de l'economia castellana per abastir-se de manufactures a si mateixa i l'imperi americà. Per tant, considera que aquesta política proteccionista resultarà inaplicable i contraproductiu. Superant les descripcions fragmentàries de molts autors anteriors, Struzzi intenta realitzar una anàlisi del conjunt de les activitats productives castelleses, situant-les en el context europeu de l'època.

Per aquesta raó, René Quérillacq l'ha qualificat –potser de forma massa original– com un “*mercantilista internacionalista*”.¹¹⁷ Mentre que Miguel Àngel Echevarría ha destacat que Struzzi no se sentia vinculat a les tesis mercantilistes hegemòniques de la seva època.¹¹⁸

D'altra banda, Marjorie Grice-Hutchinson ha posat de relleu el caràcter innovador de les idees de Struzzi,¹¹⁹ que defensa la llibertat de comerç a partir de múltiples arguments. Així ho estableix el dret internacional, és impossible impedir el contraban i és necessari per mantenir el flux de la plata americana cap a Castella i Europa.

Sense dubte, cal reconèixer que Struzzi s'anticipa en set dècades a la tesis de Davenant; però –tal com també indica Grice-Hutchinson– “(...) *la idea de que el curso de la vida económica no podía ser alterado por medio de la legislación era común entre los mercantilistas de cada país. Todo el mundo sostenía que la libertad interna de comercio era deseable, y el reconocimiento de las ventajas de la libertad en el comercio internacional*

¹¹⁵ M. Colmeiro, *Biblioteca de los economistas españoles de los siglos XVI, XVII y XVIII*, Real Academia de las Ciencias Morales y Políticas, Madrid, p. 195.

¹¹⁶ José Larraz, *La época del mercantilismo en Castilla (1500-1700)*, Atlas, Madrid 1943, p. 143.

¹¹⁷ René Quérillacq, “Un economista moderno... del siglo XVII: Struzzi”, *Hispania*, nº157 (1984), pp. 264-275.

¹¹⁸ Miguel Àngel Echevarría, “Una contribución al pensamiento antimercantilista: la doctrina de Struzzi de 1629”, *Hispania*, nº167 (1987), pp. 897-928.

- Alberto Struzzi. *Un precursor barroco del capitalismo liberal*, U.P.Lovaina, 1995.

¹¹⁹ Marjorie Grice-Hutchinson, *El pensamiento económico en España...* (1982), pp. 198-199.

radicaba simplemente en llevar el argumento un paso más hacia delante".¹²⁰

Encara que, precisament, alguns autors consideren que no representa un pas gaire endavant. Per exemple, Larraz considerava que Struzzi no defensava la llibertat de comerç general, sinó la relació privilegiada dels diferents territoris de la Monarquia Hispànica i dels seus aliats. Mentre que Jean Vilar l'acusa directament d'escriure al servei dels interessos flamencs dels seus patrocinadors.¹²¹

Dues interpretacions gens compartides per Marjorie Grice-Hutchinson que conclou la seva anàlisi de Struzzi assegurant que: "(...) *las ideas del laissez-faire surgen aquí y allá en la literatura de la última parte del siglo XVII. Sin embargo, ciertamente no es habitual encontrar tal apoyo incondicional al libre comercio en el año 1624, momento en que se publico el opúsculo de Struzzi*".¹²²

En qualsevol cas, cal remarcar que en tenim algun exemple anterior a la Catalunya de 1620; mentre que a Anglaterra no tenim algun text similar fins a *La riquesa d'Anglaterra mitjançant el comerç exterior* de Thomas Mun, escrit a l'entorn de 1630.

Thomas Mun i *La riquesa d'Anglaterra...*

La riquesa d'Anglaterra mitjançant el comerç exterior és un text de Thomas Mun escrit a l'entorn de 1630, però que no va ser publicat fins l'any 1664, vint-i-tres anys després de la seva mort.

La riquesa d'Anglaterra... de 1630 és un text molt més elaborat que el *Discurs sobre el comerç...* de 1621. Així, a la seva segona obra, Mun identifica les partides invisibles de la balança exterior i presenta una visió molt completa de les implicacions sobre el comerç exterior de la teoria quantitativa del diner.

D'aquesta manera, assegura que la sortida de plata és molt positiva per l'economia perquè sustenta el comerç exterior i les activitats productives; i perquè, a més, impedeix que l'acumulació de massa monetària comporti un

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem.

augment del nivell de preus. Recollint la teoria quantitativa del diner intuïda i elaborada per la tradició escolàstica des de feia tres quarts de segle, Mun afirma que “És una dita comú que l’abundància o l’escassetat de diner fan les coses siguin cares o barates”.¹²³ I, a més, l’experiència demostra que l’augment dels preus perjudica les exportacions, tal com va succeir quan “a causa del preu excessiu de la llana els nostres teixits van esdevenir molt cars, perdérem com a mínim la meitat dels nostres draps per a l’exportació”.¹²⁴

Tot i així, Mun no renuncia en cap moment a insistir en el fet que una balança comercial favorable resulta indispensable. És a dir, percep i entén la relació entre la quantitat de diner i el nivell de preus; però no vol o no pot vincular-la a la impossibilitat de mantenir una balança comercial favorable permanent. Així, doncs, encara que resulti sorprenent, Thomas Mun disposa de tots els elements intel·lectuals que sustenten la “teoria del flux automàtic dels metalls preciosos”; però no arriba a explicitar-la mai. L’intent d’explicar aquesta “contradicció” ha generat un debat sense solució des dels temps d’Adam Smith.¹²⁵

L’actualitat del pensament mercantilista

Tradicionalment, el pensament econòmic o les idees econòmiques elaborades a Europa durant l’alta edat moderna han estat agrupades sota el terme genèric de mercantilisme. Sovint han estat observades amb menyspreu o llàstima, com un seguit d’errors més o menys inevitables, anteriors a la formulació d’un veritable pensament econòmic, identificat gairebé sistemàticament amb l’anomenada “escola clàssica” d’origen angloescocès.

Evidentment, aquesta percepció tradicional resulta excessivament simplista, inadequada i injusta. En realitat, alguns dels economistes més importants de la història ja van posar de relleu el valor d’algunes idees econòmiques dels segles XVI i XVII. El mateix Adam Smith va posar de relleu els lligams entre la realitat econòmica i les formulacions intel·lectuals,

¹²³ Henry W. Spiegel, *El desarrollo del pensamiento...*, (1996), p. 147

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem.

d'on sorgeixen les idees mercantilistes: "Els productors, a l'interès dels quals es va atendre amb tanta cura (...) van ser els inventors de tot el sistema mercantilista (...). Els nostres comerciants i industrials van ser, majoritàriament, els seus artífexs".¹²⁶ I, per tant, aquestes idees mercantilistes no són un conjunt d'arguments erronis sorgits de la imaginació d'un grup d'ignorants allunyats de la realitat. Ben al contrari. Són el fruit de l'experiència històrica i de l'esforç intel·lectuals de persones que intentaven adaptar-se a la realitat econòmica on estaven inserits. Evidentment, molt sovint, actuaven en funció dels seus interessos particulars; però, en bona mesura, aquesta és una crítica que es podria aplicar a qualsevol economista de la història.

D'altra banda, quan es contraposen els errors mercantilistes a les veritats lliurecanvistes de l'escola clàssica britànica, s'oblida que –en certa mesura– les primeres han tingut més èxit que les segones. Doncs, al llarg de la història contemporània, el "proteccionisme mercantilista" ha sustentat la política comercial a més llocs i durant més temps que no pas el "lliurecanvisme clàssic".¹²⁷

En aquest sentit, potser cal tenir present que la teoria clàssica s'ha construït sobre el supòsit de la distribució òptima dels recursos productius a nivell internacional. Un supòsit que, lamentablement, ha resultat irrealista a la majoria dels llocs i dels moments. La teoria clàssica va construir-se sobre un fonament força imaginatiu, consistent en la separació entre l'economia i les consideracions polítiques. En teoria, el lliurecanvisme exigia la neutralitat de la política respecte a la vida econòmica. Quelcom que en el segle XVII resultava inimaginable. I que, en certa mesura, continua sent força fantasiós actualment.

Per contra, els homes de principis del segle XVII no van poder oblidar mai les implicacions polítiques de qualsevol decisió econòmica. Cal reconèixer que, sovint, van concebre la vida econòmica com un joc de guanyadors i perdedors. Des d'un nivell d'anàlisi estrictament econòmic, això és un error, perquè no pren en consideració les avantatges comparatives. Malgrat que, en alguns casos, van arribar-les a intuir. Tal

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Ibidem., p. 148.

com, per exemple, podem detectar implícitament en algun anàlisi sobre les relacions entra Catalunya i Sicília.

Però, encara que des de un punt de vista estrictament de comerç internacional, la visió “guanyador/perdedor” és un error conceptual, no podem dir el mateix si prenem en consideració les implicacions polítiques i militars. I, en aquest sentit, no podem oblidar que el segle XVII ha passat a la història amb el sobrenom del “segle de ferro” i que un dels seus principals protagonistes va poder afirmar que “els diners són el nervi de la guerra”.

En definitiva, quan analitzem el valor intel·lectual de les idees econòmiques de l'època del mercantilisme, hauríem de prendre en consideració els supòsits que les van sustentar i les seves profundes implicacions polítiques i militars. I això resulta especialment cert si –a més– no intentem negar una evidència perfectament real a finals del segle XX i principis del XXI. En efecte, tal com explica Paul Krugman, l'obsessió dels mercantilistes per una balança comercial favorable continua resultant extremadament atractiva per a moltes persones actuals, inclosos molts economistes i assessors polítics com Lester Thurow o Ira Magaziner, entre d'altres.¹²⁸

D'altra banda, malgrat les seves limitacions generals –d'altra banda perfectament lògiques en la fase fundacional (o no) de qualsevol disciplina científica–, cal indicar que –en algun altre aspecte– les idees mercantilistes han demostrat la seva superioritat respecte a la sofisticada teoria clàssica. Tal com succeeix en una qüestió econòmica tan fonamental com l'ocupació. En aquest punt, el supòsit “clàssic” de la plena ocupació “natural” s'ha demostrat repetidament molt més irrealista i simplista que les tesis mercantilistes elaborades amb un segle i mig d'anticipació. En aquest sentit, només cal recordar que Keynes va poder elogiar “la contribució dels mercantilistes a l'art de governar”,¹²⁹ assegurant que aquests mercantilistes “van assolir alguns punts de saviesa pràctica que més tard les irrealis abstraccions de Ricardo va oblidar primer i van destruir després”.¹³⁰

¹²⁸ Paul Krugman, *El “internacionalismo” moderno*, Crítica, Barcelona 2001.

¹²⁹ Henry W. Spiegel, *El desarrollo del pensamiento...*, (1996), p. 148.

¹³⁰ *Ibidem*.

En el seu estudi sobre el pensament econòmic anglès del segle XVII, Joyce Oldham Appleby reconeix que “he vist recomfirmada la capacitat del passat per sorprendre el present”.¹³¹ En aquest sentit, destaca el nivell assolit pel pensament econòmic a partir de la tercera dècada del segle XVII, amb la “clara elaboració de teories econòmiques”.¹³² És a dir, segons Appleby, entre 1620 i 1630, a Anglaterra s’estableixen els fonaments de la futura ciència econòmica. La coincidència temporal amb allò que succeeix a Catalunya és extraordinària i extremadament significativa. Doncs, precisament, els anys 1620 i 1630 van aparèixer dues de les tres onades de memorials econòmics catalans, d’un nivell perfectament comparable als seus coetanis anglesos.

Parafraçant la introducció d’Appleby, ens veiem obligats “a reconsiderar la reflexió econòmica com un punt de tensió en l’estructuració d’una nova realitat social”.¹³³ Una nova realitat que s’estava consolidant progressivament a la major part d’Europa occidental. Com en qualsevol altre moment de la història, la realitat econòmica interactuava amb la formulació i l’impacte del pensament econòmic.

En aquest sentit, no ens pot sorprendre que la primera gran onada de memorials econòmics catalans escrits entorn de la problemàtica monetària del tercer lustre del segle XVII (1610-1615) anticipi algunes de les qüestions present en els textos catalans i anglesos que apareixen al voltant dels dos anys decisius de 1620 i 1630. Aquesta lleugera (però significativa) anticipació catalana no ens pot sorprendre perquè Catalunya està integrada en l’activa i experimentada xarxa comercial del Mediterrani occidental i perquè està prou lluny i prou a prop de Castella, com per no sucumbir en el seu caos monetari i per sentir abans que ningú el seu efecte i la necessitat de reflexionar-hi i actuar-hi.

Les tres onades de memorials catalans sorgeixen a partir de qüestions concretes. Els debats sobre les crisis i les possibles polítiques monetàries de 1610-1615; les discussions sobre fiscalitat, comerç i intervenció dels poders públics de 1620; i la intensa polèmica proteccionista/lliurecanvista de 1630.

¹³¹ Joyce Oldham Appleby, *Pensiero economico...*, (1983), p. 5.

¹³² Idem.

¹³³ Idem.

Però, malgrat respondre a problemes específics, aquests memorials catalans intenten construir una visió de conjunt sobre la realitat econòmica. De tal manera que intenten establir i predir els mecanismes que vinculen la moneda, els preus, el comerç, l'ocupació, la distribució de la renda, la fiscalitat i la hisenda de les institucions. Evidentment no hi trobem anàlisis detallats, però –en alguns casos– es tracta d'un esborrany ambiciós sobre el funcionament global d'una economia.

En definitiva, els catalans de les primeres dècades del segle XVII posen per escrit les seves idees econòmiques en el mateix moment que Thomas Mun a Anglaterra. En diversos aspectes, s'anticipen als grans pensadors europeus de la segona meitat del segle XVII. I, en aquest sentit, potser és suficient recordar que, mentre tots els memorials econòmics catalans apareixen entre 1610 i 1630, John Locke o Samuel von Pufendorf – per posar algun exemple força significatiu– són nascuts l'any 1632.

Un pensament econòmic en evolució lineal?

Sovint, els historiadors han tendit a presentar la història com un procés evolutiu de caràcter lineal. Però la història està plena de línies alternatives, de corbes, de moments de repòs i de calma, d'instantos d'acceleració... El pensament econòmic no és pas una excepció. La seva evolució no l'ha portat des de la ignorància medieval a la saviesa postmoderna, a través d'una via creixent de comprensió i coneixements.

A l'entorn de 1620, anglesos com Mun o Miselden i catalans com Francesc Soler o els assessors del Consell de Cent van oferir un notable nivell de subtileza en l'anàlisi de la realitat econòmica. En el cas anglès, incentivats per la crisi de la "balança comercial" amb la Índia; i, pel que fa a Catalunya, estimulats per les dificultats monetàries de les dues primeres dècades del segle XVII.

Alguns d'ells ja no estaven obsessionats per la suposada necessitat de mantenir una balança comercial favorable; discutien sobre la conveniència de la llibertat de comerç o sobre la protecció de determinats sectors econòmics generadors d'ocupació; i no consideraven que les monedes d'or i de plata tinguessin un valor intrínsec particular. En l'àmbit del comerç exterior, les reflexions dels pensadors anglesos es van veure afavorides per

la centralitat del seu país en el comerç europeu i asiàtic, mentre que els catalans continuaven molt circumscrits en el Mediterrani occidental. Per contra, a nivell monetari, els autors catalans van gaudir d'una certa avantatge perquè van patir unes dificultats monetàries extraordinàries d'origen econòmic i polític. Econòmiques, per la proximitat a Castella, que actuava com a centre d'instabilitat monetària; i polítiques, per la negativa de la Corona a permetre la devaluació de la moneda de plata catalana, en un context de devaluacions generalitzades a Europa occidental. Potser, el símptoma més clar de l'excepcionalitat catalana és la circulació d'or i de coure que va aparèixer durant la segona dècada del segle XVII. Mentre que els pensadors anglesos no van rebre un estímul d'una intensitat similar fins a la darrera dècada d'aquell mateix segle.

En qualsevol cas, a principis del segle XVIII, malgrat aquells aprenentatges del segle XVII –tan enriquidors a nivell intel·lectual–, molts pensadors europeus van fer marxa enrera. La Guerra dels Nou Anys i la Guerra de Successió van afavorir l'adopció de mesures comercials restrictives contra els enemics. La necessitat de justificar aquesta nova línia econòmica va alimentar una nova florida de les idees vinculades a una balança comercial favorable. En part, això era perfectament lògic, perquè calia privar a l'enemic de liquidesa per sustentar l'esforç bèl·lic. La lluita militar per l'hegemonia europea va fer tremolar els fonaments del pensament econòmic liberal. Els sectors manufacturadors van aprofitar l'ambient de guerra per exigir mesures proteccionistes. I, quan els conflictes finalitzin, es negaran a renunciar-hi. En concret, l'any 1713, mentre tenien lloc les negociacions d'Utrecht, el Parlament anglès va negar-se a desmantellar els aranzels de guerra, iniciant-se una llarga era de proteccionisme internacional.

En aquest context, els economistes van renegar de moltes de les idees que havien desenvolupat durant el llarg segle XVII. Per exemple, l'any 1701, Anglaterra va prohibir la importació de qualsevol teixit procedent de l'Índia. Les tesis proteccionistes –i fins i tot prohibicionistes– van escombrar les velles idees de Francesc Soler, Thomas Mun, Edward Misselden o Alberto Struzzi, sorgides vuit dècades abans entre 1620 i 1625.

Encara resulta més espectacular l'adhesió de Locke –a finals del segle XVII– a velles idees monetàries, que els catalans de la segona dècada del segle XVII havien enterrat quasi definitivament. Locke assegura que l'or i la plata tenen un valor intrínsec, que constitueix la única riquesa veritable i que Anglaterra els havia d'adquirir a través del comerç i de la guerra. I amb aquestes idees intenta donar cobertura intel·lectual als manufacturadors i als propietaris de terra que defensen un proteccionisme radical per protegir els seus interessos personals, mentre invoquen la importància “nacional” de la balança comercial.

D'aquesta manera es posa de manifest que Anglaterra adopta una postura mercantilista a principis del segle XVIII, que fins aquell moment no havia pas establert. Això ha tingut unes conseqüències decisives en l'àmbit historiogràfic. El mercantilisme anglès del segle XVIII ha dificultat la mirada dels historiadors envers els textos econòmics del segle XVII. El paradigma –conscient o inconscient– d'una evolució històrica lineal ha tingut uns costos historiogràfics i econòmics altíssims, perquè ens ha impedit apreciar les persones i les idees del segle XVII.

Pensar que el mercantilisme anglès del segle XVIII demostrava que les idees del segle XVII són insignificants, constitueix un terrible dèficit de relativisme cultural que no ens hauríem de permetre.

2. Guerra, economia i política a la Catalunya de l'alta edat moderna

2.1 - La guerra i el comerç marítim català a la Catalunya del segle XVI

L'objectiu d'aquest capítol és intentar analitzar alguns dels possibles efectes de les guerres de la monarquia hispànica sobre el comerç exterior català durant la primera meitat del segle XVI. Una anàlisi que es vol realitzar a partir de documentació ja estudiada per altres historiadors¹ i que pretén limitar-se a creuar fets, xifres i dates² –ja conegudes– per descobrir pautes de continuïtat o ruptures en l'efecte de les guerres sobre l'economia.

La hipòtesi de partida consisteix en la suposició que, inevitablement, els continuats conflictes exteriors dels Àustria van haver d'afectar amb direccions i intensitats diverses sobre les activitats comercials catalanes. Precisament, aquesta interdependència que ha estat molt ben estudiada per alguns períodes històrics (com, per exemple, en els tombants del segle XVIII al XIX) continua sent una important llacuna historiogràfica per l'alta edat moderna.

Tot i així, existeixen alguns possibles indicis que poden il·luminar els primers passos d'aquesta reflexió. Segons Capmany, entre 1535 i 1538 es produeix la decadència marítima definitiva de Barcelona³. Dos dates que, probablement, no van ser escollides sense motius. La conquesta de Tunis el 1535 va significar la consecució d'una victòria llargament recercada; però que es va demostrar gens decisiva. Entre 1536 i 1538 les expectatives es van torçar; eren els anys de la tercera guerra entre Carles V i Francesc I. Els francesos ocupen Saboia, expulsant-ne les tropes imperials; l'emperador es va veure obligat a acceptar la treva de Niça (1538).⁴

Mentre que, en el mar –l'àmbit que té una major incidència sobre l'economia de Barcelona– l'aliança hispano-veneto-genovesa fracassa estrepitosament a Prevesa. I, a més, cal tenir present que –a partir de la següent guerra- Niça servirà de base a l'acció de la flota turca. I, per tant,

¹ Pierre Vilar, *Catalunya dins...*, (1964), vol. II.

² Especialment les xifres del periatge aportades per Pierre Vilar pel període 1500-1600. (Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 254).

³ Antoni Capmany, *Memorias sobre la Marina*, vol. III, p. 225.

⁴ Federico Chabod, *Carlos V y su imperio*, Madrid 1992.

S. Fernández Conti, "El gobierno de los asuntos de guerra en Castilla durante el reinado del Emperador Carlos V (1516-1556), dins J. Martínez Millám (ed.), *Instituciones y élites de poder en la Monarquía Hispánica durante el siglo XVI*, Madrid 1992, pp. 47-106.

des de 1538, l'escenari bèl·lic que tindrà major incidència sobre el comerç català no serà tant el de les guerres amb França, com l'interminable conflicte contra els turcs.⁵

El fracàs en la consecució d'una victòria militar decisiva i la continuïtat d'unes guerres desgastadores semblen determinar la crisi definitiva del comerç marítim barceloní. Precisament, aquesta és la tesi que Pierre Vilar sembla aplicar en una de les seves reflexions sobre el regnat de Felip II: “*Però més que unes victòries dubtoses i una guerra esgotadora ¿no hauria valgut més, com a l'Edat Mitjana, el compromís? L'aliança del turc i del francès és la veritable causa de la ruptura entre Barcelona i els seus mercats d'Orient. Això, que hom gosava dir a Alfons el Magnànim, ¿qui gosaria dir-ho a Felip II?*”.⁶

En aquest sentit, potser és interessant recordar que, precisament, això és el que va fer el seu oncle (l'emperador Ferran I) i el que el seu pare (Carles V) va intentar en secret amb Barba-rossa, el 1546, encara que amb resultats no massa duradors⁷.

L'idi·lli de 1516 a 1529 entre Carles i Barcelona.

El 1516 va ser l'any de la mort de Ferran II, de l'ascens de Carles als troncs de les corones hispàniques i de la firma del tractat de Noyon (que reconeixia la sobirania francesa sobre el Milanesat).⁸ La pau va durar fins a 1521, quan es va iniciar la primera guerra entre el nou emperador i la monarquia francesa. Malauradament, no disposem de cap xifra del pariatge corresponent a aquests anys de pau entre 1516 i 1521. Precisament, la primera xifra de la que disposem en aquest període és la que es correspon a l'any 1521-1522, quan la guerra ja s'havia iniciat. I, per tant, no podem establir cap comparació sobre l'efecte de l'esclat d'aquesta primera guerra sobre les xifres del pariatge. En efecte, l'única xifra disponible abans del 1521-1522 és la de l'any 1502-1503.

⁵ P. Cole, *The Ottoman impact on Europe*, Londres 1968.

H. Imalcik, *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, Londres 1973.

⁶ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 247.

⁷ Bruno Anatra, *Mediterrani i turcs*, “Manuscrits” n° 16 (1998).

⁸ Federico Chabod, *Carlos V y...*, (1992).

Però, precisament, aquesta dada aïllada (i allunyada en el temps) ens pot permetre una primera constatació. La mitjana del pariatge durant els primers quatre anys de la primera guerra de Carles V i Francesc I és de 138.625 lliures catalanes; una quantitat molt poc superior a la de les 133.500 lliures de l'any 1502-503, només 5.125 lliures de diferència. Una estabilitat aparent en les xifres del pariatge que va permetre a Pierre Vilar realitzar la següent reflexió: “Nosaltres podem, per una estimació igualment general, utilitzar ací la corba de Hamilton per a fixar els índexs dels preus espanyols. Aquesta corba, de 1502 a 1525, puja d'una manera moderada, però ja sensible. Se'n dedueix que l'estagnació de les xifres del pariatge representa en realitat una disminució del tràfic”.

És a dir, que Vilar se sorprèn d'aquestes dues dècades d'estabilitat del pariatge, perquè suposa que, durant aquest mateix període, la demografia catalana (i, per tant, en teoria, també l'activitat econòmica) i els preus no havien deixat de créixer⁹. Reelaborant les dades aportades per Vilar i Hamilton podem observar que, mentre la xifra del pariatge es va incrementar menys d'un 4%, l'índex dels preus ho havia fet en gairebé un 36%¹⁰.

En realitat, però, l'evolució dels preus catalans (o, almenys, dels barcelonins) sembla molt allunyada de la dels espanyols, recollida a la corba de Hamilton. Doncs, en efecte, a Barcelona, les tres dècades que s'estenen entre 1495 i 1525 es caracteritzen, precisament, per una ferma estabilitat de preus¹¹. I, per tant, l'estagnació de les xifres del pariatge no representa en absolut una disminució real del tràfic comercial.

⁹ Tal com es pot constatar en l'índex general de preus espanyols elaborada per Hamilton a *American Treasures*, apèndix VIII, p. 403 i reproduïda a: Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 254.

¹⁰ *Ibidem*.

Aquest percentatge de l'augment de preus s'ha obtingut de la comparació del valor de l'any 1502-1503 amb la mitjana dels anys 1521-1522, 1522-1523, 1523-1524 i 1524-1525, amb l'objectiu de poder establir una comparació adequada amb el percentatge anterior corresponent a les xifres del pariatge d'aquests mateixos anys.

Som conscients que la inflació catalana per aquest període va poder ser inferior a la mitjana establerta per Hamilton pel conjunt dels territoris peninsulars de la monarquia; però, tot i així, la comparació entre els percentatges d'increment de les xifres del pariatge i dels preus no deixa de ser força significativa.

¹¹ A Barcelona, el 1525, una quartera de blat costava 17,60 sous; el mateix que el 1495. (Segons les dades recollides a: Emili Giralt, “En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI”, *Hispania*, 1958, LXX; i reelaborades a Gaspar Feliu: *Precios i*

A més, per arribar a la seva conclusió general sobre l'evolució de l'economia catalana durant el primer quart del segle XVI, Vilar només disposa de cinc xifres del pariatge. Cinc xifres que, totes elles, corresponen a cinc anys de guerra. La primera de 1502-1503 a l'ofensiva victoriosa del *Gran Capitán*, que derrota al duc de Nemours a la batalla de Cerinola (1503). Les altres quatre als primers quatre anys de la primera guerra entre Carles V i Francesc I. És a dir, que les cinc xifres usades per Vilar (i, especialment, les últimes quatre) potser no són gaire indicatives de quin pot ser el nivell normal de recaptació en un any de pau. I, precisament, això és el que podria deduir-se del relatiu optimisme amb el que altres historiadors catalans semblen haver valorat aquell primer quart de segle. Doncs, segons Carreras Candi, entre 1500 i 1530, les finances del municipi barceloní es recuperen¹²; segons Capmany, no és fins 1535-1538 quan es produeix la decadència marítima definitiva de Barcelona¹³; i, segons Jaume Vicens Vives, les primeres dècades del segle XVI són els anys del *redreç* barceloní capitanejat per Ferran II¹⁴.

Arribar a la conclusió que probablement les xifres del pariatge corresponents als anys immediatament anteriors a l'inici d'aquesta primera guerra havien de ser més altes a les del període de guerra, no sembla que hagi de ser gens incompatible amb el sentit comú. Doncs, no podem menystenir el paper de les expectatives en l'evolució de l'economia. La notícia de l'esclat d'un conflicte bèl·lic (o, fins i tot, un simple rumor en aquesta direcció) pot bloquejar sensiblement les activitats econòmiques a causa de diversos factors: la por a perdre els vaixells, l'encariment de les assegurances, el tancament d'alguns mercats, la decisió de no comercialitzar *stocks* a l'espera dels augments de preus que poden derivar-se de les restriccions de l'oferta (o de l'expectativa de posteriors increments de la demanda), ...

salarios en la Cataluña moderna, Estudios de Historia Económica, nº 21, 1991, vol. I, p. 37).

¹² Francesc Carreras Candi, *Geografia General de Catalunya i Ciutat de Barcelona*. I, precisament, les dificultats financeres no reapareixen fins la dècada de 1530-1540; (Ibidem., *Ciutat de Barcelona*).

¹³ Antoni Capmany, *Memorias sobre la Marina*, vol. III, p. 225.

¹⁴ Jaume Vicens Vives, *Ferran II i la Ciutat de Barcelona*, Barcelona 1936-1937, vol. II

Tal com esperem demostrar al llarg d'aquest capítol, la guerra només presenta efectes positius generals per l'economia, quan s'acaba o quan resulta clarament victoriosa. I, precisament, aquest és el cas dels anys 1525 i 1526; en els quals, respectivament, es produeixen l'aparentment decisiva batalla de Pavia i la firma de la Pau de Madrid. Dos esdeveniments que semblen establir la definitiva hegemonia hispànica sobre la Península itàlica; i, per tant, també sobre els seus importantíssims mercats. I, tal com semblaria lògic suposar, les expectatives positives derivades de la victòria militar i de la pau queden perfectament reflectides en les xifres del pariatge de l'any 1525-1526. En efecte, les 193.000 lliures corresponents a aquest any superen clarament la mitjana del quadrienni de guerra anterior de 138.625 lliures.

És a dir, que, segons sembla, la victòria i la pau van reactivar l'activitat comercial catalana, provocant un augment de gairebé el 40% en la recaptació del pariatge. I, simultàniament, el dret de l'ancoratge també va augmentar de forma molt significativa¹⁵.

La documentació permet reconstruir perfectament l'ambient d'optimisme que domina l'any 1526. El Consell de Cent va expressar la seva satisfacció pels beneficis que es derivarien de la pau amb França, que afavoriria les exportacions de draps i les importacions de gra ¹⁶. Aquell mateix any es va fundar a Barcelona una companyia de comerç que tenia previst comerciar amb Amèrica, on alguns dels seus associats hi havien d'anar a residir de forma permanent¹⁷. Apareixen “*vaixells catalans compromesos en el circuit de Cadis, on van a buscar les pells arribades de les Índies per la indústria barcelonina del cuir; molts consolats són proveïts de titulars aquest mateix any: els de Venècia, de Palerm, de Siracusa i de Màlaga*”¹⁸.

¹⁵ Jaume Carrera Pujal, *Historia Política y Económica de Cataluña*, Ed. Bosch, Barcelona 1946, vol. I, p. 300.

¹⁶ (Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 302). Encara que es tracta d'una satisfacció que de ben segur no debien compartir els venedors de cereals produïts a Catalunya. Doncs, l'entrada d'aquest producte des de l'exterior, forçaria la disminució del seu preu.

¹⁷ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 249.

¹⁸ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 255.

I, malgrat que la pau va ser molt curta i va estar plena d'incidents¹⁹, va ser seguida pels importants èxits militars de les campanyes de 1526-1529, que conduiran a la Pau de Cambrai²⁰. La guerra triomfant devia generar optimisme de cara el futur (facilitant potser la navegació dels comerciants catalans pel Mediterrani occidental) i va castigar durament els interessos econòmics d'alguns dels principals competidors comercials de Barcelona (com, per exemple, Gènova)²¹. Uns competidors que, a més, durant aquests mateixos anys (entre 1525 i 1530) es veuen afectats per una gran carestia alimentària que va afectar bona part del Languedoc i va castigar durament el nord d'Itàlia.²² Una carestia que tingué uns efectes especialment negatius per Gènova,²³ la rival comercial més important de Barcelona.

L'optimisme derivat de la victòria de Pavia (1525) i de la Pau de Madrid (1526),²⁴ per una banda, i els beneficis econòmics que es deriven dels èxits militars de l'emperador i les derrotes militars dels seus enemics (que són els enemics comercials de Barcelona), per l'altra, queden perfectament reflectits en les xifres del pariatge: 193.000 lliures per l'any 1525-1526, 199.000 pel 1526-1527 i 192.500 pel 1529-1530²⁵. La mitjana d'aquestes tres xifres disponibles per aquest període és de 194.833 lliures catalanes. Superior en més d'un 40% a la mitjana dels anys compresos entre 1521-1522 i 1524-1525. En aquest sentit, cal recordar que, malgrat no haver-ne assenyalat les causes, Pierre Vilar ja va indicar que “*Durant el*

¹⁹ A.H.B. *Registre de lletres closes*, foli 256; citat a Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 302. Unes dificultats que no haurien d'estranyar gens, doncs, ¿per què haurien d'haver-se mostrat amables els comerciants marselesos amb els catalans?. Però, tot i així, si la pau amb França no va obrir els mercats del nord, com a mínim potser va servir per suprimir obstacles a la navegació en direcció a Itàlia i als ports andalusos (encara que només fos temporalment).

²⁰ Les xarxes comercials i la confiança són més fàcils de destruir que de crear. Però, també és cert que, com a mínim, les guerres victorioses en terres llunyanes poden ser econòmicament tant estimulants com la més segura de les paus.

²¹ Recordem que, en aquests anys, les tropes alemanyes, itàliques i hispàniques de Carles V van devastar bona part del nord i del centre d'Itàlia; amb accions tant espectaculars com la del terrible saqueig de Roma realitzat per tropes luteranes alemanyes que lluitaven al servei de Carles V.

²² Paolo Malamina, *L'economia italiana ...*, p. 62.

²³ Edoardo Grendi, *La repubblica aristocratica ...*, pp. 105-225.

²⁴ A Barcelona, qualsevol notícia sobre la finalització d'un conflicte bèl·lic i l'obtenció de la pau generava enormes demostracions d'alegria. (Veure, per exemple, el Dietari de l'Antic Consell Barceloní, vol. III, p. 375).

²⁵ Malauradament, falta la xifra corresponent als anys 1527-1528 i 1528-1529.

període 1525-1526 un salt vigorós de les xifres assenyala un any fecund. (...) Hi ha, doncs, raons per a pensar que el 1526 és, en l'evolució del comerç marítim barceloní, una data en la qual la corba es flecteix favorablement"²⁶.

Potser no és casual que la famosa frase de l'emperador "*M'estimo més ésser comte de Barcelona que emperador de romans*" fos pronunciada el 1529. En el moment culminant d'aquest període d'expansió del comerç barceloní. En el moment en què la ciutat podia il·lusionar-se amb la seva pertinença a un gran imperi (Pau de Cambrai) capaç d'obrir mercats i garantir la seguretat de les rutes comercials.

Poc temps després, però, la reiteració de les guerres contra França i els turcs (Lliga d'Esmalcalda i ofensiva de Barba-rossa contra les costes d'Espanya i Itàlia) i el preu econòmic que sembla que Carles va haver de pagar als genovesos a canvi de la seva inversió d'aliances, van fer variar les perspectives de molts catalans. Però, ¿quin és el pes real i el pes relatiu de cada un d'aquests elements en el creixent descens de l'oligarquia barcelonina respecte a l'imperi i a l'emperador? Un descens que ja es pot detectar el 1531²⁷.

El 1531, les mercaderies castellanes embarcades a Barcelona amb destí a Gènova foren declarades franques per l'emperador, suprimint la taxa del 6% fixada per Ferran II²⁸. Un cop més, -a l'igual que el 1520- Carles V tornava a contravenir les mesures del seu avi, destinades a afavorir el redreç econòmic del Principat. A més, seguint les dades del pariatge, hauríem d'acceptar que la dècada dels '30 s'inicià ja amb una gran ensulsiada del comerç marítim (138.500 lliures catalanes pel 1530-1531), enfront d'una mitjana superior a les 190.000 per tot el lustre anterior (1525-1526 a 1529-1530)²⁹.

A partir de 1531, l'economia catalana –o com a mínim els interessos dels productors de manufactures i consumidors de productes alimentaris– sembla que va esdevenir incompatible amb la política exterior de la monarquia.

²⁶ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 255.

²⁷ Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 303.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 254.

Una situació nova.

És probable que Carles V i els seus ministres pensessin que el canvi d'aliança d'Andrea Doria (1528), garantís una situació de major seguretat per totes les possessions habsbúrgiques. Una possibilitat a la qual es devien mostrar bastant sensibles els territoris itàlics de la monarquia; doncs, la traïció de Gènova a França es produeix just en el moment que una expedició francesa es disposa a envair el Regne de Nàpols i poc temps després que (gràcies als vaixells del Doria) els francesos (acompanyats per tropes itàliques) haguessin saquejat el nord de Sardenya i que Filippino Doria (nebot d'Andrea) hagués derrotat la flota espanyola al golf de Salerno³⁰.

És a dir, pels súbdits italians de Carles V, l'aliança del seu sobirà amb Gènova devia semblar un negoci amb unes perspectives excel·lents. Per una banda, podrien exportar més fàcilment els seus excedents agraris cap a Ligúria; per l'altra, podien guanyar un excel·lent subministrador de manufactures³¹; i, a més, la flota genovesa deixaria d'hostigar les seves costes i n'esdevindria una potent protectora. En efecte, si la flota genovesa deixava de donar suport a França i passava al costat imperial, semblava que l'equilibri de forces es trencaria en benefici d'una nova hegemonia hispànica; però, un nou contendent va entrar amb força al tauler del Mediterrani occidental: Barba-rossa.³²

És possible que el canvi d'aliances del Doria (1528) permetés a Carles V d'obtenir unes paus favorables amb el Papa Climent VII (Tractat de Barcelona de juny de 1529) i amb Francesc I (Tractat de Cambrai d'agost de 1529); però, sorprenentment, no a les aigües del Mediterrani.

³⁰ Luigi Salvatorelli, *Sommario della storia d'Italia*, Einaudi, Torino 1969, p. 302.

³¹ Doncs, és evident que, mentre Gènova estés en guerra contra Carles V, difícilment es podria veure afavorida per la decisió presa per l'emperador el 1520, d'obrir-los els mercats de Nàpols i Sicília. Mercats que Ferran II havia reservat als mercaders catalans. És fàcil intuir que molts dels beneficis que el canvi d'aliança genovesa comportaria per Nàpols i Sicília, aviat serien contraproductius pels productors i exportadors de manufactures catalanes; tal com es posarà de manifest en el periatge de 1530-1531.

³² A. H. Hess, *The forgotten frontier. A history of the 16th-century Ibero-African frontier*, Chicago 1978.

Sorprenentment? La resposta hauria de ser afirmativa si tenim en compte que és precisament en el mar, on aparentment la flota genovesa hauria d'haver resultat més decisiva. Però, aquesta mateixa resposta hauria de ser negativa si considerem que, en realitat, la flota genovesa es concentrarà en la defensa de les seves costes i de les seves rutes comercials, per on circulen els seus productes i els seus capitals. Andrea Doria només contribuirà a la defensa de l'imperi de Carles V, en la mesura que constitueix el seu mercat; però, quan el cost d'enfrontar-se a l'enemic sigui massa alt pels seus vaixells, no dubtarà a abandonar el camp de batalla, tal com sembla que va succeir a Prevesa el 1538³³.

Així, doncs, cal tenir present que el 1529 es van concloure les paus amb els enemics europeus de Carles V; però, la guerra que afectava més directament a Catalunya (la del Mediterrani) va continuar intermitentment durant dècades.

Tenint com a punt de suport Alger, Barba-rossa (que estava al servei del sultà des de 1518) va ocupar el Peñón de Vélez el mateix 1529³⁴. Després va intensificar les seves accions contra les costes de la Itàlia meridional i, finalment, va ocupar Tunis³⁵.

A la llarga, els esdeveniments de 1528 i 1529 van ser, probablement, força negatius per l'economia catalana que des de 1526 s'havia redreçat amb força i que el 1530-1531 ja presenta els símptomes d'una profunda decadència³⁶. D'entrada, el 1528, Gènova va deixar de ser una enemiga militar que tenia els mercats de l'imperi tancats, per esdevenir una enemiga comercial que tenia totes les portes obertes. I, en segon terme, el 1529, les tropes imperials van deixar de devastar territoris llunyans. En aquest sentit, hauríem de recordar el que havia succeït al Milanesat, la Toscana i els Estats Pontificis, després que els seus respectius sobirans s'haguessin unit a França en la Lliga de Cognac (1526).³⁷ I, a més, ens podríem preguntar ¿fins a quin punt aquesta guerra que devastava possibles rivals del comerç

³³ Bruno Anatra, *Mediterrani, ...*, (1998), (1998).

³⁴ El mateix any que els turcs van poder ser aturats a les portes de Viena, amb el suport de les tropes hispàniques de Leyva.

³⁵ Bruno Anatra, *Mediterrani, ...*, (1998), (1998).

³⁶ Veure les xifres del periatge.

³⁷ Federico Chabod, *Carlos V y ...*, (1999).

E. Romero García, *El imperialismo hispánico en la Toscana durante el siglo XVI*, Lleida 1986.

barceloní també permetia, simultàniament, obtenir beneficis amb els subministres a les tropes i amb les construccions de vaixells (tant importants en aquells anys) a les platges catalanes? ¿La fi d'una guerra victoriosa com aquella en territoris italians havia de resultar positiva pels catalans?

Per contra, la guerra contínua (encara que intermitent) contra els barbarescos castigava durament el comerç català. No només per les simples accions bèl·liques; si no, sobretot, pels problemes burocràtics creats pels funcionaris reials³⁸. Uns funcionaris que desobeïen explícitament l'ordre jurídic-legal de Catalunya, embargant els vaixells catalans que comerciaven amb les terres de Barberia. Arribant, fins i tot, el 1530, a desobeir ordres explícites donades per l'emperadriu d'alliberar els detinguts i de compensar-los pels perjudicis econòmics que havien patit³⁹.

En aquest mateix sentit, també podem recordar que el 1534 en un memorial enviat per la Ciutat de Barcelona a les Corts s'afirmava que, segons les constitucions i els capítols de Corts jurats pel propi monarca, els catalans podien comerciar amb Barberia sense que ni el mateix sobirà ni els seus oficials poguessin impedir-ho, tal com feien els propis lloctinents⁴⁰. Però, malgrat que Carles V va reconèixer els privilegis catalans, pocs mesos després es repetiren els embargaments realitzats per oficials reials⁴¹. I, a més, en motiu de les Corts de 1537, la Ciutat de Barcelona va reiterar la denuncia que els oficials reials situats a les places del nord d'Àfrica (com, per exemple, La Goleta i Tunis) seguien impedint que els mercaders catalans negociessin amb aquelles terres.⁴² És a dir, que, un cop i un altre, les constitucions de Catalunya eren simples papers mullats en mans d'uns oficials reials que actuaven per acció o per omissió amb el consentiment del sobirà.⁴³

³⁸ Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 303.

³⁹ A.H.B., *Registre de lletres closes*, folis 133-135 dins: Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 302.

⁴⁰ A.H.B., *Papers varis de Corts*, Reg. núm. 1.068, dins: Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 304.

⁴¹ A.H.B., *Registre de lletres closes*, foli 87, dins: Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 307.

⁴² Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 310.

⁴³ Eloy Martín Corrales, "El comerç de Catalunya amb el nord-àfrica al segle XVI. Una segona exclusió?", *L'Avenç*, (1995), número 189, pp. 16-21.

Així, doncs, es posa clarament de manifest que, a partir de 1530, l'economia catalana –o com a mínim els interessos dels productors de manufactures i consumidors de productes alimentaris– sembla que va esdevenir incompatible amb la política exterior de la monarquia.

La consumació del divorci.

Davant d'un esdeveniment geo-estratègicament tant important com el de la conquesta de Tunis per part de Barba-rossa, la resposta de l'emperador va ser ràpida i va comptar amb el suport decidit dels seus vassalls mediterranis i també d'Andrea Doria. Gènova estava tant decidida a garantir-se el control del Mediterrani occidental com, probablement, en no infringir cap cop decisiu a les flotes musulmanes, que pogués desequilibrar la situació en el Mediterrani oriental a favor de Venècia, tal com es posaria de manifest a Prevesa el 1538.

La reconquesta de Tunis era, potser, l'objectiu prioritari de la política genovesa perquè havia de servir per assegurar l'accés als seus mercats del sud de la península itàlica, de Sicília i de Sardenya. Per contra, també és possible que la conquesta d'Alger no fos un element gens important en l'estratègia genovesa. Perquè un Barba-rossa relativament aïllat de l'Imperi otomà per la pèrdua de La Goleta i de Tunis no representava una amenaça seriosa per Gènova; mentre que, en canvi, constituïa una greu "*amenaza ... sobre la España meridional*"⁴⁴. No oblidem que, segons Paolo Giovio, en motiu de l'expedició de Tunis es va perdre la possibilitat de capturar Barba-rossa, "*per fatal negligenza e gravissimo errore dei nostri*"⁴⁵. ¿El mateix error que, suposadament, Andrea Doria cometria tres anys després, el 1538, a Prevesa i que motivaria la indignació dels venecians?

No podem oblidar que després de la reconquesta cristiana de Tunis, el 1535, la situació genovesa sembla força positiva. En efecte, mentre Barba-rossa va replicar immediatament amb el saqueig de Maó i els otomans continuaven exercir una terrible pressió contra les últimes possessions venecianes en el Mediterrani oriental, sembla que Gènova i Alger s'entenien en secret.

⁴⁴ José María Jover Zamora, *Carlos V y los españoles*, Madrid 1987, p. 262.

⁴⁵ Bruno Anatra, *El Mediterrani, ...*, (1998), (1998).

I, precisament, tal com escriu Bruno Anatra, “*l’amença turca contra Venècia havia d’oferir a l’emperador la veritable ocasió d’enfrontar-se pel control del Mediterrani amb la potència musulmana en igualtat de condicions*”⁴⁶. I, aconseguida la treva de Niça amb Francesc I, “*es va estipular una aliança amb Venècia i amb Roma*”⁴⁷. Però, aquesta primera aliança hispano-itàlica⁴⁸ només va servir per a que, a Prevesa⁴⁹ (1538), la flota cristiana (comandada per Doria) cerqués, trobés i s’alineés davant la flota de Barba-rossa per retirar-se immediatament (per ordre de l’almirall genovès) sense haver entrat pràcticament en combat. Una decisió que els venecians van considerar incomprendible i que els va portar a sospitar de les veritables intencions de Gènova i de l’emperador⁵⁰. I, per tant, a buscar una pau separada amb els turcs. Tal com ha recordat Bruno Anatra, “*Darrera la conducta de Doria, sembla tècnicament no gaire discutible, que hi havia contactes secrets amb Barba-rossa, que no van tenir cap més resultat que reforçar la desconfiança dels venecians*”⁵¹. I, tal com ha recordat Manuel Fernández Álvarez, els contactes dels genovesos amb Barba-rossa van perllongar-se més enllà de Prevesa⁵².

I, mentre Gènova s’entenia secretament amb Barba-rossa, els oficials de l’emperador perseguïen sistemàticament el comerç català amb Barberia, incloent-hi les places que havien estat conquerides amb l’esforç dels catalans. És a dir, que Catalunya abocava diners i esforços en el Mediterrani, que només servien per beneficiar els interessos comercials de la capital de la Ligúria. La qual podia comerciar o pactar amb Barba-rossa, mentre els oficials de Carles V perseguïen el comerç català. Així, doncs, ¿és tant estrany que Barcelona perdés la cursa de la competitivitat amb Gènova?

El 1535, els catalans havien contribuït a conquerir Tunis i La Goleta; però, el 1538, és ben evident que mai que tots els esforços catalans només serveixen per enriquir la seva rival comercial més temible. I, precisament,

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Una aliança que no es tornaria a reproduir fins més de tres dècades més tard a Lepant.

⁴⁹ A l’entrada del golf d’Arta.

⁵⁰ Luigi Salvatorelli, *Sommario ...*, (1969), p. 318.

⁵¹ Bruno Anatra, *El Mediterrani, ...*, (1998).

⁵² Manuel Fernández Álvarez, *Política mundial de Carlos V i Felipe II*, Madrid 1966, pp. 100-101.

1535 i 1538 són les dues dates escollides per Antoni Capmany per emmarcar la decadència marítima definitiva de Barcelona⁵³.

Les naus de Doria i els oficials de l'emperador es van encarregar de decidir la partida. I, al marge de quina fos la importància real del mercat magrebí per l'economia catalana de la primera meitat del segle XVI, no hi ha cap dubte que totes aquestes dades referides a les relacions amb Barberia poden ser especialment significatives per entendre el conjunt de l'evolució econòmica de Catalunya.

En efecte, mentre en el cas dels mercats italians, es pot acceptar que Barcelona va perdre la partida amb Gènova perquè aquesta gaudia d'uns costos de transport i informació inferiors; en el cas del Magrib, sembla que la clau foren les traves polítiques imposades pels oficials de la monarquia.⁵⁴ No oblidem que la distància geogràfica i sobretot temporal entre Gènova i els altres grans ports italians era molt inferior a la que els separava de Barcelona⁵⁵. Però això no era així en el cas de Barberia. I, per tant, és probable que, aquí, l'actitud política de la monarquia resultés decisiva.⁵⁶

I, a més, a part de l'actitud dels oficials reials, tampoc podem oblidar que Gènova disposava d'una política exterior i militar pròpies que li permetien negociar directament amb les grans potències mediterrànies. Barcelona no les tenia. I sense poder militar no es podien defensar els interessos econòmics ni garantir els recursos fiscals necessaris per finançar el poder militar.

I, tal com conclou Anatra: “En resum, les galeres i l'experiència d'Andrea Doria, fins un cert punt, permetien a Carles V de complir –en el mar interior– amb les seves pròpies obligacions imperials, a la recerca de la seguretat de l'Espanya mediterrània i de la consolidació del domini sobre Itàlia; però, en situacions d'especial rellevància estratègica, com la de la Lliga, el fet de tenir en el comandament de la flota a un enemic tradicional no només de la Corona d'Aragó, sinó sobretot dels venecians hagué de tenir una influència gens positiva. En qualsevol cas, al marge de quin hagi estat

⁵³ Antoni Capmany, *Memorias sobre la Marina*, vol. III, p. 225.

⁵⁴ Eloy Martín Corrales, “El comerç de Catalunya amb el nord-àfrica...”, (1995), pp. 16-21.

⁵⁵ Per realitzar la ruta de Nàpols-Barcelona, molts vaixells preferien seguir les costes septentrionals del Mediterrani occidental (passant, per tant, per Gènova), que arriscar-se a seguir *la ruta de les illes*, atrevessant el mar obert.

⁵⁶ Eloy Martín Corrales, “El comerç de Catalunya amb el nord-àfrica...”, (1995).

el paper de Doria, Prevesa i Castelnuovo assenyalen la fi de tota il·lusió dels imperials de penetrar en el Mediterrani oriental, per manca de capacitat, de voluntat o de lucidesa política per col·laborar amb els venecians, i amb l'aïllament posaren els fonaments del risc d'anihilament dels seu potencial militar en el propi Mediterrani occidental.

(...) Aquesta cadena de càlculs equivocats, o fins i tot superficials, havia de comportar una mena d'efecte acumulatiu, quan, el 1541, amb una lentitud (culpable) Carles V decideix escoltar els desitjos de Castella i acaba totalment vençut per les forces de la natura a les aigües d'Alger, amb una flota en gran part italiana⁵⁷.

En qualsevol cas –al marge de si aquesta situació va ser fruit dels errors o dels egoïsmes particulars o combinats de Carles V i d'Andrea Doria– el cert és que bona part de l'economia catalana en va sortir greument perjudicada. Doncs:

1) quan hi havia guerra: 1.1) les rutes esdevenien perilloses i, per tant, els costos de transport, informació i assegurances es disparaven a l'alça, (mentre Gènova disposava d'una flota de guerra per protegir en benefici propi aquestes mateixes rutes); 1.2) els excedents alimentaris sicilians anaven prioritàriament a Gènova per voluntat expressa de l'emperador⁵⁸ (i sense nòlits de retorn els mercats italians esdevenien molt més inaccessibles per a les exportacions catalanes); i 1.3) els mercats de Barberia i del Llenguadoc quedaven tancats.

I 2) quan hi havia pau: 2.1) les xarxes comercials amb Itàlia estaven trencades (per efecte de les guerres) i ocupades pels genovesos (els quals, a més, a causa de la seva major proximitat geogràfica seguien disposant de costos de transport i informació inferiors); i 2.2) els mercats de Barberia continuaven tancats als mercaders catalans per acció dels oficials de Carles V.

Així, doncs, no és gens sorprenent que durant aquestes dècades del segle XVI, Catalunya miri més cap a Castella que cap al Mediterrani. Tenia cap altra opció? No hi ha dubte que Castella era molt atractiva; però tampoc es pot dubtar que el Mediterrani havia esdevingut força inviable. I si,

⁵⁷ Bruno Anatra, *El Mediterrani*, ..., (1998).

⁵⁸ Edoardo Grendi, *La repubblica aristocratica* ..., pp. 173-174.

malgrat tot, els mercaders i productes catalans van continuar presents a Itàlia, només ho van poder aconseguir amb costos salarials i beneficis molt baixos. Quan Catalunya tornarà a mirar el Mediterrani (en esdevenir, entre altres causes, punt de pas en la ruta que portarà la plata de Sevilla a la capital de Ligúria), Barcelona només serà una peça més en la perifèria de l'imperi econòmic genovès. Tal com es posarà de manifest en motiu de l'intent d'expulsió de la colònia genovesa de Barcelona el 1591 o en la documentació familiar i comptable de Jaume Damians a les primeres dècades del segle XVII⁵⁹.

Pel que fa a les construccions de vaixells a Catalunya per encàrrec del monarca, cal reconèixer que probablement suposaven importants injeccions inversores per a l'economia catalana. Però també cal recordar que: 1) aquestes inversions eren irregulars i imprevisibles; 2) que provocaven importants desequilibris en els costos salarials i de les matèries primes que perjudicaven els altres sectors econòmics⁶⁰; i 3) que difícilment podien ser aprofitades per una economia que fins aleshores depenia en gran mesura de les seves exportacions i importacions i que (més o menys sobtadament) s'havia vist privada dels seus mercats exteriors.

Sens dubte, resulta especialment irònic que la mateixa política exterior i militar de la monarquia que injectava diners al país a través de la construcció de galeres, també era la responsable de la pèrdua dels mercats exteriors que destruïa l'economia productiva catalana. I que, per tant, impedia que aquestes inversions públiques estimulessin l'economia del país.

Les institucions catalanes no tenien cap incidència en les grans qüestions de la guerra i de la pau; i alguns sectors de l'economia del país en pagaven els plats trencats. Així, per exemple, la pau amb França de 1526 no havia servit per suprimir la prohibició que els teixits catalans es venguessin en aquell regne; mentre, per contra, hem de recordar que des de les Corts de 1520 els productes francesos i genovesos podien entrar en els

⁵⁹ Oriol Junqueras, *Jaume Damians. Pensament polític i realitat econòmica entre 1599 i 1630*, "Manuscrits" n° 17 (1999).

⁶⁰ És prou conegut que, en moltes ocasions, les fortes estrebades que exerceix la despesa pública sobre els factors productius pot provocar fortes tensions inflacionàries que poden perjudicar les iniciatives empresarials privades.

antics mercats reservats de Nàpols i Sicília amb una taxa del 20%. Però, a més, podem recordar que, en les Corts de 1534, els síndics barcelonins van denunciar que teixits francesos i genovesos entraven a Nàpols i Sicília sense pagar el 20% fixat el 1520. I que, a més, en el cas genovès ho feien amb privilegis concedits per l'emperador⁶¹. I –tot i que Carles V va tornar a reconèixer l'existència de l'arancel en una nova pragmàtica de les Corts 1534–, el novembre de 1535, el virrei de Nàpols seguia negant-se a aplicar-la, al·legant que no havia rebut una ordre explícita en aquest sentit per part de l'emperador⁶². I, precisament, aquesta situació seguia irresolta (o, fins i tot, agreujada) dotze anys després; doncs, a les Corts de 1547, Barcelona va enviar un memorial de la Llotja de Mar, on es denunciava que els teixits estrangers⁶³ (fins i tot els francesos) entraven a Nàpols i Sicília sense pagar el dret del 20%⁶⁴.

La “Gran Depressió” de 1529-1545.

¿El comerç mediterrani de Barcelona no es va ensorrar per la desaparició de les mesures de política econòmica que el protegien; si no perquè –al contrari de Gènova– ja feia molt temps que la ciutat comtal no disposava dels recursos econòmics ni del poder institucional ni de les estructures militars necessaris per desenvolupar una política exterior i militar destinada a defensar els seus interessos comercials? ¿Va ser la guerra permanent de l'emperador contra França i el Turc la que va expulsar els comerciants catalans dels ports mediterranis?

Gènova disposava dels recursos militars navals per protegir el seu comerç; Barcelona no. Les flotes que Carles V va fer construir a les Drassanes de Barcelona i a les platges del Principat (el 1527 i entre 1528 i 1535)⁶⁵ tenien altres prioritats. La indefensió militar del comerç marítim català va contribuir a destruir el comerç exterior del país. Les xarxes clientelars es van trencar, els subministres i les comandes no arribaven, les

⁶¹ (A.H.B., *Registre de deliberacions*, folis 48-55 i 84-85, dins: Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 306).

⁶² (A.H.B., *Registre de lletres closes*, foli 132, dins: Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 308).

⁶³ I no només els genovesos que havien estat declarats excents per Carles V des de 1536.

⁶⁴ A.H.B., *Papers varis de Corts*, Reg. número 1.068, dins Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 313.

⁶⁵ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 245.

inversions es perdien, els riscos es multiplicaven. La seguretat i la confiança van desaparèixer. Els efectes sobre l'economia i sobre els ingressos fiscals són fàcils d'imaginar. És un procés prou conegut. Recordem –amb totes les matitzacions que calguin– els efectes de les guerres entre Espanya i el Regne Unit a finals del segle XVIII i els primers anys del segle XIX.

La superioritat militar naval permet protegir un comerç que s'expansiona a costa de la recessió dels rivals. I l'expansió comercial alimenta unes finances públiques destinades a reforçar la superioritat militar; realimentant el bucle. Mentre, per contra, la vida econòmica, els recursos fiscals i el poder naval del rival s'ofeguen simultàniament.

Pierre Vilar ja havia avançat que: *“En la mesura en que els estudis (bastant magres) permeten una visió general del segle XVI, nosaltres ens inclinàriem a dir que aquest consagra una ruptura preparada des de feia temps, entre la realitat econòmica barcelonina i la política general del poder sobirà”*⁶⁶.

Potser, durant algunes dècades, la consciència d'aquesta ruptura fou parcialment compensada per l'esperança d'una victòria militar decisiva en el Mediterrani. Una esperança de futur, alimentada en el present pels beneficis generats per les construccions de vaixells de guerra a les costes de Catalunya. Però, quan l'esperança s'apagui i els recursos financers –que s'aboquen a les platges del Principat– s'esgotin, ¿què quedarà?.

Com ja es va preguntar Pierre Vilar, *“(…) més que unes victòries dubtoses i una guerra esgotadora ¿no hauria valgut més, com a l'Edat Mitjana, el compromís?”*⁶⁷. Recordem que durant el breu període de pau de 1526 entre Carles V i Francesc I, els consellers barcelonins van escriure al governador del Llenguadoc, demanant-li permís per importar blat i afirmant que aquesta era (segons la transcripció feta per Carrera Pujal): *“una de las muchas utilidades que de dicha confederación y alianza se esperan, es la comunicación de los haberes y mercancías de unos reinos con otros”*⁶⁸. I que, quan la frontera va tornar a quedar tancada per la represa de la guerra,

⁶⁶ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, pp. 244-245.

⁶⁷ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 247.

⁶⁸ Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 302.

els consellers van tornar a escriure al mateix governador demanant-li que no retingués els barcelonins i altres habitants del Principat que estaven en territoris sota la seva jurisdicció; doncs, a Catalunya, no es molestava als súbdits del rei de França, si no que (segons transcripció del mateix Carrera Pujal): “*son tratados con todo amor, humanidad, cortesía y benevolencia, como así se debe hacer para observancia de la paz ...*”⁶⁹. És a dir, que, des de 1526, el Consell de Cent expressava el seu interès per la “*confederación*”, l’*alianza*” i la “*pau*” amb França.

A més, sobre els possibles beneficis que es podien derivar de l’amistat amb França i dels costos que tenia la política imperial de Carles V, hem de recordar que el 1543, segons Alonso de Rábago, Miquel Mai no se n’havia estat d’afirmar que els catalans potser estarien millor sota la sobirania del rei de França que de la de Carles V⁷⁰.

I, potser, no és casual que la conversa reproduïda per aquest text, hagués tingut lloc pocs mesos després d’una enèsima polèmica entre els síndics de Barcelona en Corts, per una banda, i el monarca i els seus ministres, per l’altra. En efecte, el 25 juny de 1542, en una entrevista personal amb l’emperador, els barcelonins van demanar permís per importar tres mil salmes de blat. Un tipus de petició que els ministres de la Cort havien après a convertir en una arma política en mans del monarca per obtenir serveis financers dels catalans⁷¹.

I, potser, tampoc és casual que aquesta conversa reproduïda per Alonso de Rábago, coincideixi amb la decisió de Carles V d’exigir als barcelonins que treballessin gratuïtament en el perfeccionament de les muralles de la ciutat⁷². Una prestació laboral tant pesada que va provocar la dispersió de bona part de la població: “*ab molta falta de gent que se’n seria anada segons per experiencia se veu en aquests anys passats essent la armada turquesca a França, que, fent treballar y contribuir los poblats en*

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ AGS: Estado 268, Rábago a Cobos. s/d. 1543. Doc. 121; citat per Àngel Casals, “La predilecció de Carles V pels catalans: aportacions a un tòpic recurrent”, *Pedralbes*, nº 13-1, 1993, pp. 67-73.

⁷¹ Recordem que, anteriorment, ja hem referència a una mesura d’aquesta mena en les Corts de Montsó de 1533 (Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...* vol. I, p. 108). I que el 1541, ja havia estat un any força difícil, a causa de la mala collita de 1540 (Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 114).

⁷² Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 240.

les obres dels murs i valls de Molins se digué que se'n eren anats de la ciutat en altres parts ...”⁷³.

¿El resistencialisme fiscal dels catalans potser no era tant el símptoma del seu egoisme o de la seva incapacitat per entendre els designis de la política universal de l'emperador, com el resultat d'una estratègia econòmica profundament racional?

Probablement, en primer terme, perquè a Catalunya la fiscalitat sobre les transaccions comercials era la principal via d'ingressos de la Generalitat; (a diferència de Castella, on beneficiava a la Corona).

I, en segon lloc, –vista l'experiència i les limitacions del propi poder militar– potser no és gens estrany que la pau pogués semblar la millor via, per a importants sectors de l'economia catalana.

Recordem, per exemple, que el gran *take off* finisecular del comerç marítim barceloní va coincidir amb la firma de la pau de Morgliani de 1581 amb els turcs. El mateix any en que, per primera vegada després de 60 anys, el tràfic de vaixells al port de València recupera el nivell que havia tingut abans de la forta sotragada de les Germanies⁷⁴.

Els conflictes i els espasmes comercials dels anys '50.

Així, doncs, podríem afirmar que la guerra permanent en el Mediterrani va ser la causa principal de la incapacitat del comerç marítim barceloní per recuperar la seva antiga esplendor. Però la història i l'economia són sempre realitats força complexes. I, en ocasions, podem trobar testimonis que semblen desmentir aquesta hipòtesi inicial. Així, a les Corts de 1547⁷⁵, un memorial de la pròpia Llotja barcelonina reconeixia que Perpinyà i Girona havien sortit molt perjudicades en la seva producció

⁷³ A. H. B., *Lletres closes*, 1545-1548, folis 16-17. Citat a Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 240. Una dada interessant per contrastar la visió excessivament optimista que, en ocasions, existeix sobre el paper de la despesa militar hispànica sobre l'economia catalana.

⁷⁴ Pere Molas, “El comerç de la Mediterrània a l'Atlàntic”, *Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII*, vol. 4 de *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1997, p. 127.

⁷⁵ En aquelles mateixes Corts de 1547, en les quals Barcelona es queixava que des de feia tretze anys els teixits estrangers entraven a Nàpols i Sicília sense pagar l'aranzel del 20% establert (Veure el següent capítol d'aquest mateix treball).

drapera per les contínues guerres amb França⁷⁶; mentre, per contra, això mateix havia permès al comerç barceloní recuperar, parcialment, els mercats italians⁷⁷. És a dir, que, segons sembla, malgrat tots els problemes que Barcelona patia, les altres dues grans ciutats catalanes encara van sortir més malparades dels conflictes bèl·lics del període.

És evident, doncs, que els efectes de la guerra sobre l'economia poden ser força complexos⁷⁸ i, fins i tot, profundament contradictoris⁷⁹; però, una anàlisi una mica més detallada, pot resoldre aquest enigma aparent. Per una banda, cal reconèixer que les guerres amb França havien de perjudicar molt més a Perpinyà i a Girona que no pas a Barcelona, perquè l'economia d'aquestes dues primeres ciutats estava molt més integrada a l'economia francesa, que no pas la barcelonina. La qual, en efecte, estava més allunyada de la frontera i, a més, pel fet de ser un important port de mar podia orientar molt més fàcilment el seu comerç cap als mercats italians i castellano-andalusos.

Precisament, per entendre les profundes implicacions que podia tenir la diferent vinculació de Perpinyà i Barcelona en l'economia francesa, n'hi ha prou en recordar el debat aranzelari de 1534. En el qual, Perpinyà va demanar la supressió de la taxa ("marca") de 5 diners per lliura que gravava els productes francesos que entraven a Catalunya. I, per compensar la disminució dels ingressos que això comportaria, els perpinyanesos van proposar que s'incrementés en un diner per lliura el dret del General sobre tots els productes que entraven i sortien del país; però, els síndics barcelonins s'hi van oposar fermament, impedit l'adopció de la mesura⁸⁰. D'aquesta manera, doncs, es posava de manifest que els interessos

⁷⁶ És fàcil imaginar que la situació geogràfica de Perpinyà i Girona era més favorable per comerciar amb França -encara que fos a través del contraband- que amb Itàlia. Especialment en el cas perpinyanès, la pau en França devia facilitar les exportacions de draps, les importacions de cereals occitans i el trànsit dels ramats de l'un a l'altre costat de la frontera. I hem de recordar que cereals i llana a baix preu són dues condicions fonamentals per l'èxit de la producció manufacturera.

⁷⁷ Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 313-314. Encara que les Corts catalanes no s'obliden de reiterar les seves protestes per la decisió de 1536 en la que l'emparador havia suprimit tots els aranzels que gravaven els teixits genovesos que entraven a Nàpols i a Sicília.

⁷⁸ Recordem, per exemple, que, pel que fa al negoci de l'avituallament dels exèrcits, la Monarquia tenia la possibilitat de decidir quins serien els assentistes que se'n beneficiarien.

⁷⁹ Però, en qualsevol cas, molt més negatiu quan es perd que quan es guanya.

⁸⁰ Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 305.

comercials de les dues ciutats més grans de Catalunya no eren pas coincidents.

A més, per entendre el relatiu optimisme de la Llotja de Barcelona el 1547, cal tenir present que aquest és un any excepcional. Per una banda, és l'any en que Carles sembla assolir una gran victòria a Mühlberg; però, sobretot, el que resulta realment extraordinari, és que ja feia un any que, en el Mediterrani, hi regnava la pau amb el turc. Doncs, l'emperador, convençut que (en paraules de Navagero) “*era impossibile ... combattere e abbassare (la) grandezza (del) signor Turco*”, havia optat per “(...) *trattenerlo con tregue e paci*”⁸¹.

Així, assumint un posicionament a la veneciana, Carles oblidava (momentàniament) la creuada contra els infidels i el comerç barceloní en va sortir beneficiat. Malauradament, per aquell any no tenim dades del pariatge; però, sí, pel bienni 1548-1549 i 1549-1550, en els quals s'assoleix, respectivament, el valor de 281.000 i 277.000 lliures. (Aproximadament, un 50% més que en els anys del “miratge” de 1525-1526 a 1529-1530; mentre que, en aquest mateix interval de temps, els preus només havien augmentat una mica més del 25%). No hi ha dubte que la pau a les aigües del Mediterrani generava prosperitat a Barcelona.

Els excel·lents resultats comercials del lustre 1546-1550 semblen estretament vinculats al respir de pau que oxigena a la ciutat comtal, en coincidència amb la treva de 1546 amb Soliman el Magnífic i el període que necessita Enric II per afiançar-se en el tron de França, a la mort de Francesc I (1547).

Per contra, quan el 1551-1552 es va reprendre la guerra, la xifra del pariatge va caure a 171.000 lliures. Recordem que, sovint, els rumors de guerra ensorren l'economia més que els propis fets; i que, tal com ha expressat Eva Serra, “*Quan els turcs passen el far de Messina, l'alerta s'engega*”⁸². El 1551, turcs i barbarescos, fent creure que volien atacar Malta, com a resposta a la conquesta hispànica de la plaça d'Àfrica (a

⁸¹ Bruno Anatra, *El Mediterrani*, ..., p. 93.

⁸² Eva Serra, *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, (Josep Mari Sans i Travé, director), Generalitat de Catalunya, Barcelona 1994, vol. II (Anys 1539 a 1578), p. XI.

Mehedia, el 1550)⁸³, van conquerir Trípoli. Mentrestant, el mateix 1551, la flota turca va ocupar Reggio Calabria⁸⁴ (fent-se amb el control de l'estret de Messina), va derrotar a Andrea Doria⁸⁵ (que comandava la flota imperial)⁸⁶ i, posteriorment, va contribuir decisivament a la conquesta quasi total de Còrsega per part dels francesos i de l'independentista Sampiero di Bastelica⁸⁷. De tal manera que, entre 1553 i 1559, Ajaccio (la capital de l'illa) va estar en mans de França⁸⁸.

I, tot i així, el 1553-1554, quan el temor de la guerra ja havia estat descomptat pels mercats i la flota turca ja no estava en acció, la xifra del pariatge barceloní va pujar fins 240.500 lliures; amb un augment del 40,6% respecte a l'exercici 1551-1552.

I, quan el 1556 es va reprendre la guerra, després de pocs mesos de treva (Pau de Vaucelles), el comerç barceloní se'n va tornar a ressentir. Quelcom força lògic si tenim en compte que el nou Papa Pau IV (l'ex-cap de la Inquisició, Giovanni Pietro Carafa) donava suport als atacs dels turcs contra Hongria i Sicília i va aconseguir que Enric II de França enviés un exèrcit (sota el comandament del duc de Guisa) a Itàlia i penetrés al Regne de Nàpols⁸⁹. Així, el 1557-1558, el pariatge va caure a 130.000 lliures; amb un descens de gairebé el 46%. (Un valor inferior, fins i tot, al de 1502-1503, malgrat la important inflació monetària que s'havia produït en aquell llarg període de més de mig segle; en el qual, la mitjana dels preus espanyols havia augmentat més d'un 100%). Així, doncs, es torna a posar de manifest que, en l'evolució econòmica, les expectatives són (o, com a mínim, acostumen a ser) més influents que els propis fets.

La declaració d'una guerra o el rumor de la presència d'una flota enemiga té (o, com a mínim, acostuma a tenir) conseqüències econòmiques molt més profundes que la pròpia guerra o la presència real dels vaixells enemics. Doncs, davant d'una mala notícia, els mercats tendeixen a descomptar de forma automàtica i brusca el pitjor dels escenaris

⁸³ Esdevinguda amb galeres exclusivament italianes, entre les quals les primeres construïdes per Cosimo I; (Bruno Anatra, *El Mediterrani*, ..., (1998), p. 94).

⁸⁴ Luigi Salvatorelli, *Sommario* ... (1969), p. 321.

⁸⁵ Bruno Anatra, *El Mediterrani*, ..., (1998), p. 93.

⁸⁶ Luigi Salvatorelli, *Sommario* ... (1969), p. 321.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*.

imaginables. I, molt difícilment, els esdeveniments arriben a ser tant negatius com els mercats havien tendit a preveure. En economia, la por és un element absolutament decisiu. Per confirmar-ho, n'hi ha prou en recordar que el 1559-1560 (un cop firmada la Pau de Cateau-Cambrésis) la xifra del pariatge augmenta fins 257.000 lliures; gairebé un 100% respecte a l'any anterior⁹⁰.

Un cop d'ull general a l'evolució del segle XVI.

Per obtenir una visió fonamentalment intuïtiva de la relació entre la política militar exterior de la monarquia hispànica i del comerç marítim barceloní, es poden comparar les evolucions dels índexs del pariatge i dels preus, elaborats per Pierre Vilar⁹¹. Una indexació (que situa la base igual a cent en la dècada 1571/1572-1581/1582) que ens permet calcular el diferencial entre l'evolució del pariatge i dels preus.

No es tracta tant de realitzar una anàlisi economètrica en profunditat, com d'obtenir una visió clara i intuïtiva sobre la diferència que hi ha entre la confiança i la seguretat dels anys de pau, l'optimisme relatiu dels anys d'èxits militars (almenys aparents) i la incertesa i la recessió dels anys de guerra. Amb aquest objectiu, doncs, hem agrupat les dades que ens ofereix Vilar en tres taules que es corresponen a la tipologia d'anys que acabem d'assenyalar.

Anys de pau:

Any	Índex pariatge	Índex preus	Diferència
1530-1531	40,8	55,0	- 14,2
1548-1549	82,9	66,6	+16,3
1549-1550	81,6	70,0	+11,6
1559-1560	75,7	79,0	- 3,3
1581-1582	110,6	103,5	+ 7,1
1582-1583	183,2	106,6	+76,6
1583-1584	190,0	108,0	+82,0

⁹⁰ Per una visió clara i general de l'evolució de les xifres del pariatge veure: Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 254.

⁹¹ *Ibidem*.

1585-1586	158,8	110,1	+48,7
1605-1606	190,1	145,0	+45,1
Diferencial mitjà durant els anys de pau:			+29,9

Anys d'èxit militar (almenys aparent):

Any	Índex pariatge	Índex preus	Diferència
1502-1503	39,3	35,0	+ 4,3
1525-1526	53,9	50,0	+ 3,9
1526-1527	58,6	49,0	+ 9,6
1529-1530	53,8	53,3	+ 0,5
1572-1573	113,7	98,5	+15,2
1579-1580 ⁹²	115,3	108,0	+ 7,3

Diferencial mitjà durant els anys d'èxit militar (almenys aparent): + 6,8

Anys de guerra:

Any	Índex pariatge	Índex preus	Diferència
1521-1522	41,3	43,3	- 2,0
1522-1523	40,3	50,1	- 9,8
1523-1524	39,7	48,3	- 8,6
1524-1525	42,1	48,5	- 6,4
1551-1552	50,5	69,5	-19,0
1553-1554	70,5	71,0	- 0,5
1557-1558	38,4	79,0	-40,6
1573-1574	88,9	99,6	-10,7
1575-1576	86,6	103,0	-16,4
1576-1577	89,2	96,0	- 6,8
1577-1578	94,1	95,0	- 0,9

Diferencial mitjà durant els anys de guerra: - 9,7

Sens dubte, el primer aspecte que cal destacar de la comparació d'aquestes taules és l'extraordinària coherència interna de cada una d'elles.

⁹² Més endavant, en aquest mateix capítol és justificat més detalladament l'elecció d'aquest any de 1579-1580 com un any d'èxit militar, a causa de la important crisi otomana, vinculada a l'assassinat de l'important visir Sokolli (1579) i la creixent pressió militar persa en la frontera oriental de Turquia.

Tots els diferencials corresponents a anys de pau són força positius (excepte dos⁹³). Tots els diferencials corresponents a anys d'èxit militar (almenys aparent) són positius. I tots els diferencials corresponents a anys de guerra són negatius.

Unes xifres que comporten l'existència d'uns diferencials mitjans força diferents per cada una d'aquestes tipologies d'anys:

Diferencial mitjà durant els anys de pau	+29,9
Diferencial mitjà durant els anys d'èxit militar (almenys aparent)	+ 6,8
Diferencial mitjà durant els anys de guerra	- 9,7

A més, també cal destacar la gran coherència que demostren l'evolució del preu i dels preus a l'interior de cada una d'aquestes taules. Allò que abans semblaven augments i disminucions (en espais de temps molt curts) força incoherents; ara, observats en aquestes noves taules, apareixen com a evolucions força més suaus i lògiques. Així, per exemple, en cap d'aquestes tres taules, s'observa una disminució en el preu superior al 12,1%, si exceptuem el salt de 1583-1584 a 1585-1586 que és del -31,2%. Mentre que, per contra, en la taula original construïda per Pierre Vilar, aquesta mena de salts recessius es podien observar en cinc ocasions.

La guerra i la feblesa del comerç marítim barceloní en els anys '60.

En els anys '50 i '60, la guerra no podia ser gens positiva pel comerç català perquè, tal com explicaven Badoero (1557) i Soriano (1559), al Senat venecià, les galeres al servei del rei d'Espanya superaven amb prou feines les seixanta unitats, la meitat de les quals pertanyien a privats i tant sols una

⁹³ Un d'ells, és 1559-1560 amb un diferencial negatiu molt petit de tant sols el 3,3%. Mentre que l'altre diferencial negatiu (del -14,2%) es correspon a l'any 1530-1531. Un any del tot excepcional, tal com es demostra en dos capítols d'aquest mateix autor (Veure en aquest mateix treball els capítols titulats, *Jaume Damians. Pensament polític i realitat econòmica entre 1599 i 1630* i *La guerra i el comerç marítim barceloní durant la segona meitat del segle XVI*).

vintena eren dels territoris hispànics i italians de Felip II.⁹⁴ Mentre que, segons I.A.A. Thompson, en aquell mateix moment, Catalunya, Nàpols i Sicília podien haver-ne armat més de seixanta. I afegeix “*Al subir Felipe al trono, unos dos tercios de las galeras incluidas en la nómina real eran propiedad de particulares*”; però, en canvi, deu anys més tard la situació s’havia invertit i “*unos dos tercios pertenecían al rey*”.⁹⁵

Sens dubte, l’augment i la transformació de la flota al servei de Felip és un indicatiu de l’escalada armamentística que es produeix al Mediterrani durant la dècada dels ‘60 i que va obrir el camí cap a Lepant.⁹⁶

Si el 1571, una part relativament important de la flota no hagués estat hispànica i en una part molt més significativa veneciana (si no genovesa) i si els seus comandaments no haguessin estat hispànics i venecians (si no Andrea Doria), tal com havia succeït el 1538 a Prevesa, ¿s’hauria produït la gran batalla de Lepant?

Hem de tenir present que, abans de 1560, els ambaixadors venecians opinaven que el principal defecte de la flota hispànica era que el seu comandament estava en mans d’un home molt vell (quan Andrea Doria va morir el 1560 tenia 93 anys) i que no tenia cap interès en arriscar-se gaire⁹⁷. I, si fins i tot la poderosa Venècia se sentia perjudicada per l’egoisme genovès que dominava la política mediterrània dels Habsburgs, ¿quina no seria l’opinió de la dèbil Barcelona? El comerç barceloní necessitava o una victòria decisiva o la pau; però, des de Prevesa (1538), els venecians sabien que Gènova no tenia cap intenció d’arriscar-se per obtenir la victòria ni d’esforçar-se per firmar la pau.

L’equilibri estratègic en el Mediterrani sembla que afavoria a la capital lligur, perquè les seves rivals comercials eren les que pagaven un preu més alt per la pressió marítima musulmana. Venècia en el Mediterrani oriental; Nàpols, Sicília i el litoral ibèric en el Mediterrani occidental.⁹⁸

⁹⁴ Bruno Anatra, *El Mediterrani*, ..., (1998), p. 94.

⁹⁵ I.A.A. Thompson, *Guerra y decadencia*, Barcelona 1981, p. 19.

⁹⁶ A. H. Hess, “La batalla de Lepanto y su lugar en la historia del Mediterráneo”, dins J. H. Elliott (ed.), *Poder y sociedad en la España de los Austrias*, Barcelona 1982.

⁹⁷ Bruno Anatra, *El Mediterrani*, ..., (1998), p. 94.

⁹⁸ Franco Angiolini, “Diplomazia e politica dell’Italia non spagnola nell’età de Filippo II. Osservazioni preliminari”, *Rivista Storica Italiana*, número XCII, (1980), pp. 432-469.

El 1563, Paolo Tiepolo afirmava que, després de la derrota cristiana de Gerba de 1560, Sicília es trobava “*quasi del tutto spoglia di artiglieria*” i “*del tutto priva di galee*”⁹⁹. I, a la mateixa època, el resident a Milà, Antonio Mazza, explicava que Felip II s’enfrontava a “*un nemico tanto potente, che ogni dì li mette in pericolo le cose dell’Africa, tiene in sospetto e timore i regni di Spagna e travaglia i regni di Napoli e di Sicilia e gli altri suoi Stati marittimi; e questo é il Turco, al quale S. M. non può resistere con la debole armata che gli é rimasta dalle sue ultime disgrazie*”¹⁰⁰.

En aquest punt, sembla molt interessant prendre en consideració unes reflexions de Tiepolo sobre la repercussió d’aquesta situació militar (i seves conseqüències econòmiques) sobre les relacions polítiques del Regne de Nàpols amb la monarquia hispànica. Una reflexió molt similar a la que sembla que es podia fer a Catalunya el 1543, en motiu, també dels efectes que tenia la guerra permanent sobre el país.

En el cas català, es tracta d’un text enviat a Francisco de los Cobos per Alonso de Rábago, proveïdor de les galeres del rei a Barcelona, explicant-li una conversa que havia tingut amb Miquel Mai: “*Yo decia al vicecanciller en sustancia delante de cinco o seis del consejo, que a causas nuevas eran menester Remedios nuevos y no Constituciones viejas. Que quando se hizieron no estaban aliados el turco y el Rey de Francia contra el Rey de Aragon como agora. Respondiome entre otras pachochadas (sic) que, un dia, hablando mosen Berbera con el gran canciller que le dezia de estas cosas, dixo Berbera al cançeller: “señor en esta tierra tan bien entenderemos la lengua francesa como la castellana”, queriendo el vicecanciller aplicar lo mismo a lo que yo dezia. Queriendo dezir tanto nos da ser del Rey de Francia como del de Castilla*”¹⁰¹.

I, en el cas napolità, es tracta quelcom similar, doncs, segons Tiepolo: “*non si trovano i siciliani punto meglio ... contenti e soddisfatti*” que els napolitans, els quals, durant la guerra amb Pau IV, “*se monsignor Guisa,*

⁹⁹ Ibidem. p. 95.

¹⁰⁰ *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, a cura de A. Ventura, Bari 1976, vol. I, p. 33, dins: Bruno Anatra, *El Mediterrani*, ..., (1998), p. 95.

¹⁰¹ AGS: Estado 268, Rábago a Cobos. s/d. 1543. Doc. 121; citat per Àngel Casals, “La predilecció de Carles V pels catalans: aportacions a un tòpic recurrent”, *Pedralbes*, nº 13-1, 1993, pp. 67-73.

quando andò ad assalire il regno, avesse condotte tante forze che fossero bastate a penetrar pur un poco a dentro, si sarebbe veduta mirabile mutazione". Una situació explosiva, a la Itàlia espanyola, que només es podia solucionar amb la victòria o la pau. És a dir, reforçant la flota. D'aquesta manera, "*si diminuirebbe la spesa*", però sobretot "*si assicurerebbero molto meglio i paesi dalle tante invasioni ... e di disuniti si rendereia uniti*"¹⁰².

Tal com afirma Bruno Anatra, "*controlar el Mediterrani occidental, també en consideració a la gravosa contribució en diners i mitjans per part de Nàpols i Sicília, significava garantir la "pax hispanica" a Itàlia*"¹⁰³.

I, així, el mateix Tiepolo acabarà afirmant que, finalment, Felip II "*già molto tempo dimostra di tener l'animo inclinato*" en la línia de reforçar el seu poder naval; especialment des que ha trobat un Papa (Pius IV) que li ha concedit el subsidi per les galeres. I, d'aquesta manera, a diferència de l'època de Carles V, l'aportació dels aliats i de la iniciativa privada esdevé de substancial a subsidiària¹⁰⁴.

Una nova política que permet assolir alguns èxits relatius al Peñón de Vélez, a Malta i a Gerba, en l'objectiu de defensar el Mediterrani occidental;¹⁰⁵ però, no per donar un gran cop als turcs. Per poder-ho fer, caldrà un canvi en l'actitud genovesa i cercar l'aliança de Venècia. En el cas de Gènova, la pèrdua de Quios el 1566 va contribuir a convèncer-la que la seva estratègia tradicional (posada en pràctica a Prevesa el 1538) ja no era viable. Mentre que, en el cas venecià, el que calia era, precisament, que s'oblidés el fracàs de 1538 i que també es demostrés la impossibilitat de mantenir la política de neutralitat, per la qual havien optat els venecians després de la mancada batalla de Prevesa¹⁰⁶. I, en aquest sentit, l'atac turc

¹⁰² Bruno Anatra, *El Mediterrani ...*, (1998), p. 95. Recordem, a més, que, en aquells mateixos anys, el recopilador de la *Nueva compilación de los fueros aragoneses* afirmava que, a Aragó, "*primero hubo letes que reyes*" (Antoni Simon, *Catalunya i la Monarquia hispànica en temps de Felip II príncep*, *Manuscrits* nº 16 (1998), p. 103).

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ Michel Fontenay, "Malte au temps de Charles V et Philippe II: un engeu de la politique Espagnole en le Mediterranée", dins Ernest Belenguer, *Felipe II y el Mediterráneo*, Madrid 1999, vol. IV, pp. 277-291.

¹⁰⁶ I per la que tornarien a optar després de Lepant.

contra Xipre (i la matança, subsegüent, de les tropes de Marcantonio Bragadin) va ajudar als venecians a decidir-se¹⁰⁷.

Però, malgrat tot, i amb l'excepció breu i limitada del miratge de Lepant, el cert és que el comerç mediterrani català no va experimentar un creixement important i sostingut fins la pau de Morgliani de 1581 amb els turcs. Quan aquests van haver de concentrar tots els seus esforços en la seva frontera oriental, a causa de la creixent pressió persa.¹⁰⁸

La clau de la resurrecció finisecular de Barcelona serà la pau de 1581. Ni Lepant, ni tant sols el desplaçament del flux de la plata de l'eix Laredo-Anvers a l'eix Barcelona-Gènova no es poden comparar amb els efectes de la pau. Una pau que permetrà projectar a través del Mediterrani el potencial econòmic d'una Barcelona que torna a liderar una àmplia regió econòmica que, en certa mesura, engloba els regnes d'Aragó i València¹⁰⁹. Un modest renaixement de l'imperi comercial de la segona meitat del segle XIII i primera meitat del XIV.¹¹⁰

En aquest sentit, més endavant, farem referència a diversos esdeveniments que podem ser un símptoma d'aquesta afirmació. Així, a les Corts de 1553, els síndics barcelonins protesten en nom de tota la Corona d'Aragó contra la prohibició castellana d'exportar cuir a aquesta Corona¹¹¹. Aquell mateix any, la Llotja envia ambaixadors per negociar una posició comuna amb els estaments dels regnes d'Aragó i València presents a Montsó.¹¹² A les Corts de 1564, s'estableix la lliure circulació de productes alimentaris, animals i monedes entre Aragó i Catalunya. El 1575, Barcelona publica unes ordenances, destacant la importància extraordinària que assoleixen els canvis amb Saragossa i València.¹¹³ A les darreres dècades del segle XVI, les mencions a la importació de llana aragonesa són

¹⁰⁷ G. Benzoni (ed.), *Il Mediterraneo nella seconda metà del '500 alla luce di Lepanto*, Florència 1974.

A. Camera / R. Fabietti, *Elementi di storia. L'età moderna*, Zanichelli, Bologna 1988, p. 82.

¹⁰⁸ P. Cole, *The Ottoman impact...*, (1968).

H. Imalcik, *The Ottoman Empire...*, (1973).

¹⁰⁹ A.H.B. *Registre de crides i ordinacions*, folis 16-18; a: Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, pp. 335-337.

¹¹⁰ Ernest Belenguier, *La Corona de Aragón en la Monarquía Hispánica*, Barcelona 2001.

¹¹¹ A.H.B., *Registre de lletres closes*, folis 186-188, dins Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, pp. 323-325.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, pp. 335-336

constants; i les disputes que genera amb els genovesos juga un paper significatiu en l'expulsió de la colònia lligur de Barcelona el 1591. A principis del segle XVII, Mallorca, Barcelona i Blanes estan situats entre els set ports més relacionats amb València; i Eivissa, Tarragona i Sant Feliu de Guíxols, entre els catorze primers. Tots ells per sobre de qualsevol port de la Corona de Castella.¹¹⁴ I, finalment, la xarxa comercial de Jaume Damians té dues de les seves ramificacions més importants a València i Tortosa (que, en bona mesura, actua com a port de mar del Regne d'Aragó).

La represa finisecular. El paper de la plata i de la pau.

En els anys '70 del segle XVI, els efectes de la guerra contínua sobre el comerç català van ser molt més decisius que el desplaçament de la ruta de la plata. Cal Matisar, doncs, la cronologia establerta per Vilar, seguint les aportacions de Braudel¹¹⁵ i recollida per Felipe Ruiz Martín.¹¹⁶ El que Vilar anomena la represa vigorosa de finals del segle XVI¹¹⁷ no s'inicia el 1570¹¹⁸ ni té com a impuls principal la substitució de l'eix de la plata; si no que arrenca el 1581 i té com estímul principal la pau amb els turcs al Mediterrani. Les xifres del pariatge, aportades pel propi Pierre Vilar, semblen demostrar-ho.

Vilar ens recorda que la revolta de Flandes va esclatar el 1566; que des del 1568 els corsaris anglesos es van llençar sistemàticament a la captura de les *zabras* que transportaven la plata des dels ports cantàbrics a Flandes; que “des del 1570, la gran guerra contra els turcs ha permès –o en tot cas ampliat– l'experiència d'una via mediterrània per la moneda” i que “El 1574, per primera vegada, una flota es podreix en els ports cantàbrics, abans d'haver pogut fer-se a la mar”¹¹⁹. I, més endavant, afegeix que “Des del 1566, divuit càrregues de plata han vingut a embarcar en aquesta platja

¹¹⁴ Pere Molas, “El comerç de la Mediterrània a l'Atlàntic”, ..., (1997), p.131.

¹¹⁵ Ferdinand Braudel, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo...*, (1976).

Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 253-267.

¹¹⁶ Felipe Ruiz Martín, “La dispersión de oro y plata por Europa a través del puerto de Barcelona”, dins Ernest Belenguier, *Felipe II y...*, (1999), vol. I, pp. 23-32.

¹¹⁷ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 256.

¹¹⁸ *Ibidem.*, p. 262.

¹¹⁹ *Ibidem.*, p. 263.

(de Barcelona) cap a Itàlia” i que, el 1577, “Joan Andrea Doria ve a carregar de moneda (també a la capital catalana) tota una galera”¹²⁰.

Però el cert, és que les xifres dels pariatges dels anys 1573-1574, 1575-1576, 1576-1577 i 1577-1578 són en termes reals (un cop deflactats els preus) inferiors a les de 1548-1549 i 1549-1550 (que recordem que es tracta de dos anys de pau). I, en termes reals, també són inferiors (excepte la de l’any 1577-1578) a la de 1559-1560 (que és un altre any de pau). I, per tant, no sembla que hi hagi d’haver cap dubte que la pau és més important que el desplaçament de la ruta de la plata.

Respecte a l’any 1548-1549, les variacions percentuals (corresponents als anys assenyalats a la columna de l’esquerra) de l’índex del pariatge i de l’índex de preus oferts per Vilar¹²¹ són les següents:

Anys	Variació de l’índex del pariatge	Variació de l’índex dels preus
1573-1574	+ 6,0%	+33,0%
1575-1576	+ 3,7%	+36,4%
1576-1577	+ 6,3%	+29,4%
1577-1578	+11,2%	+28,4%

Respecte a l’any 1549-1550, les variacions percentuals (corresponents als anys assenyalats a la columna de l’esquerra) de l’índex del pariatge i de l’índex de preus oferts per Vilar¹²² són les següents:

Anys	Variació de l’índex del pariatge	Variació de l’índex dels preus
1573-1574	+ 7,3%	+29,6%
1575-1576	+ 5,0%	+33,0%
1576-1577	+ 7,6%	+26,0%
1577-1578	+12,5%	+25,0%

¹²⁰ Ibidem., p. 264.

¹²¹ Ibidem., p. 254.

¹²² Ibidem.

I, finalment, respecte a l'any 1559-1560, les variacions percentuals (corresponents als anys assenyalats a la columna de l'esquerra) de l'índex del pariatge i de l'índex de preus oferts per Vilar¹²³ són les següents:

Anys	Variació de l'índex del pariatge	Variació de l'índex dels preus
1573-1574	+13,2%	+20,6%
1575-1576	+10,9%	+24,0%
1576-1577	+13,5%	+17,0%
1577-1578	+18,4%	+16,0%

És a dir que en els anys '70, els preus han augmentat molt més que les xifres del pariatge respecte a les últimes dades disponibles corresponents a anys de pau. I, per tant, un cop més, es posa de manifest que l'element clau del creixement comercial barceloní és la pau (o un triomf aparentment decisiu en la guerra) i, per tant, la seguretat de les rutes i la confiança en el futur; molt més que la quantitat de metalls preciosos que poden passar per Barcelona camí de Gènova.

L'esplendor comercial finisecular de Barcelona no va començar el 1570, ni amb la revolta de Flandes, ni amb el colapse de l'eix Laredo-Anvers. L'única xifra destacada d'aquest període és la de 1572-1573, després de l'eufòria de Lepant. Quan l'eufòria es va acabar, les xifres van recuperar la seva mediocritat. El gran salt endavant no es va produir fins la pau amb els turcs de 1581.

Encara més, el pariatge de 1572-1573 és el més alt de la dècada¹²⁴, malgrat que aquell any bona part de la plata que va a Gènova surt per Cartagena i no per Barcelona¹²⁵. Un índex més que la pau (o l'èxit militar) és més important pel comerç català que el moviment de la plata.

La impressionant "*recuperación*" otomana (amb la reconquesta definitiva no només de Tunis el 1574, sinó també de La Goleta des del 1573) va ser tant espectacular, que fins i tot va fer témer que la pròpia

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ En termes reals.

¹²⁵ Ferdinand Braudel, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo...*, (1976).

Espanya estés en perill. Així, per exemple, segons Kamen, el gener 1575, l'arquebisbe de Tarragona va escriure una carta al rei, on afirmava que en el pitjor dels casos “*Aún podría marcharse y gobernar en América (doncs) en las Indias tiene otros poderosísimos reynos*”¹²⁶.

Una transició de l'eufòria al pessimisme que també es pot detectar en el comerç marítim barceloní. Un any després de Lepant, el 1572-1573, el pariatge és de 385.000 lliures (un 37% més que la millor xifra de la que disposem fins aquell moment, la de 1548-1549). Mentre que per contra, després de 1573 i fins a 1578, en plena recuperació de la pressió musulmana al Mediterrani, la mitjana del pariatge és de 304.875 lliures (un 26% menys que l'any després de la gran batalla).

El conflicte amb els musulmans es va perllongar durant tota la dècada dels anys '70 fins la firma de la pau de 1581. I, precisament, a partir d'aquesta data, les xifres del pariatge fan un salt espectacular. El 1579-1580 i el 1581-1582, ja van obtenir-se 391.500 i 380.000 lliures respectivament; però, el que resulta realment significatiu és que el 1582-1583 i el 1583-1584 la xifra es va disparar fins les 642.500 i les 645.000 lliures. Els dos valors més alts de tot el segle. Dues xifres que representen un increment d'aproximadament el 110% respecte a la mitjana dels anys de guerra compresos entre 1573-1574 i 1577-1578. (Mentre que en l'espai de temps que separa aquests dos mateixos períodes, els preus només van augmentar, aproximadament un 10%). Sens dubte, la pau generava confiança i afavoria el creixement econòmic.

En contra d'aquesta conclusió, es podria alegar que la xifra de 1579-1580 (abans de la treva, per tant) és lleugerament superior a la de 1581-1582 (de després de la treva). Però, aquesta observació oblidaria diversos aspectes molt importants.

D'entrada, cal tenir present que 1579-1580 ja va ser un any força positiu a causa de la crisi del poder turc al Mediterrani. Una crisi, afavorida per la feblesa del poder central, l'assassinat del visir Sokolli el 1579 (que, fins aleshores, havia exercit el poder real a l'imperi otomà) i la creixent pressió persa a la frontera oriental de l'imperi.

¹²⁶ H. Kamen, *Felipe de España*, Madrid 1997, veure p. 110 i següents.

A més, pel que fa a l'evolució del pariatge entre aquest darrer any de guerra de 1579-1580 i el primer any de pau de 1581-1582¹²⁷, cal tenir presents dos aspectes addicionals. Per una banda, que el comerç no sempre pot adaptar-se immediatament a l'alça davant una notícia positiva (col·lapsar-se sempre és més fàcil que créixer); i, en segon terme, cal tenir present que, precisament, el 1581-1582 la taxa del pariatge (és a dir, el percentatge que gravava el tràfic marítim) va disminuir del 1% al 0,8%¹²⁸. Per tant, *ceteris paribus*¹²⁹, si el volum de tràfic de 1581-1582 hagués estat gravat amb el 1% anterior (enlloc del nou 0,8%), el pariatge hauria estat de 475.000 lliures (enlloc de 380.000). I, per tant, després de la treva de 1581, el tràfic marítim barceloní no només no va disminuir (respecte a l'última xifra disponible per un any de guerra); si no que, aproximadament, va augmentar en més d'un 21%.

Evidentment, la dada de la disminució de la taxa del pariatge (del 1% al 0,8%) és un element que també ajuda a copsar l'espectacularitat de les xifres de 1582-1583 i 1583-1584.

Després d'aquests dos anys triomfants, tant sols disposem de dues xifres més del pariatge la de 1585-1586 de 539.375 lliures i la de 1605-1606 de 645.000 lliures. I, per valorar adequadament aquesta darrera dada, hem de tenir present que, precisament el 1605, la taxa del pariatge va ser rebaixada del 0'8% al 0'6%.

¿D'aquestes dades es podria concloure que entre 1581 i 1606, l'economia catalana va viure un quart de segle de relativa prosperitat? El cert és que entre 1585-1586 i 1605-1606 no tenim cap xifra del pariatge per confirmar-ho o desmentir-ho. Les altres dades no són pas unívokes i si alguna cosa les caracteritza són, precisament, les contradiccions. En sentit positiu podem recordar algunes descripcions de persones contemporànies com Dionís Jorba o Pere Gil. I, en sentit contrari, hem de tenir present les queixes de les Corts de 1585 o els terribles efectes de la pesta de 1589, per citar tan sols dos exemples prou evidents. Una pesta que, malgrat tot, no pot ocultar l'extraordinari creixement demogràfic que caracteritza el

¹²⁷ Després de la pau de Morgliani de 1581 entre la monarquia hispànica i l'Imperi otomà.

¹²⁸ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 256.

¹²⁹ És a dir, sense cap variació en qualsevol de tots els altres elements.

període 1540-1620 i que, probablement, és el millor indicador del creixement econòmic general. En aquest sentit, cal destacar que el creixement demogràfic barceloní sembla confirmar plenament la cronologia econòmica que hem traçat en aquest capítol. Doncs, durant el període d'espasmes militars i econòmics dels anys '50 i '60, Barcelona només guanya 478 cases; mentre que en les sis dècades posteriors en guanya 1.726 més. Amb un augment global d'aproximadament uns 10.000 habitants¹³⁰.

En qualsevol cas, el que sembla indubtable és que, durant les primeres dècades del segle XVII, la crisi s'abatrà amb cronologies i intensitats diverses sobre gairebé tots els sectors de l'economia catalana, provocant les onades de memorials de 1620 i 1630 i contribuirà a posar els fonaments econòmics de la ruptura política de 1640¹³¹.

¹³⁰ Antoni Simon / Jordi Andreu, "L'evolució demogràfica (segles XVI i XVII)", dins: *Barcelona dins la Catalunya moderna (segles XVI i XVII)*, vol. 4 de *Història de Barcelona*, (dirigida per Jaume Sobraqués), Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1992, p. 111.

¹³¹ Oriol Juqueras, *Jaume Damians. Pensament polític i realitat econòmica entre 1599 i 1630*, "Manuscrits" n° 17 (1999).

2.2 - Guerra, preu del blat i economia a la Catalunya del segle XVI

L'objectiu d'aquest capítol és intentar estudiar les relacions que poden existir, en el segle XVI, entre les guerres de la Monarquia hispànica en el Mediterrani i l'evolució d'un producte econòmic tant fonamental en aquell període com el blat. Un producte que condicionava profundament l'estructura de costos de qualsevol economia de l'antic règim. És a dir, que, a través de l'evolució del preu del blat a Barcelona esperem tenir una nova perspectiva sobre l'impacte dels conflictes bèl·lics sobre l'economia catalana del període.

Un estudi que es realitzarà a partir del creuament de dades ja aportades per altres historiadors. Fonamentalment, l'evolució del preu de la quartera de blat al Pastrim de la Catedral de Barcelona (estudiada per Emili Giralt¹³²); la sèrie del pariatge aportada per Pierre Vilar¹³³; i la relació entre el comerç exterior barceloní i els conflictes bèl·lics del segle XVI¹³⁴.

En aquest sentit, i per tal de facilitar el creuament d'aquestes dades hem considerat oportú indexar la sèrie aportada per Emili Giralt utilitzant com a base 100 la mitjana de preus del període entre 1571-1572 i 1581-1582¹³⁵. El mateix període que Hamilton i Vilar van escollir per indexar, respectivament, els preus espanyols i els valors del pariatge barceloní¹³⁶.

Tres dècades d'estabilitat (1495-1525).

Entre 1494-1495 i 1525-1526, el preu de la quartera de blat a Barcelona es va mantenir força estable. El període s'obre amb un índex de 45,3 i es tanca amb un del 45,9. Amb un mínim de 34,7 per l'any 1498-1499, un màxim de 57,6 per l'any 1503-1504 i una mitjana de 43,6.

¹³² Emili Giralt Raventós, "En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI", *Hispania*, 1958, LXX.

¹³³ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 254.

¹³⁴ Veure els dos capítols anteriors d'aquest mateix treball.

¹³⁵ La mitjana del preu de la quartera de blat al Pastrim de la Catedral de Barcelona entre 1571-1572 i 1581-1582 és aproximadament de 463,6 diners. Cal assenyalar que hem realitzat tots els càlculs intermitjos en diners per evitar les complicacions derivades d'usar una base dotze que comportaria fer els càlculs directament en sous. Tot i així, els resultats finals que oferim s'expressen sempre en sous i diners per respectar el sistema de compte tradicional.

¹³⁶ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 254.

Una llarga estabilitat relativa, trencada tant sols pels valors dels anys 1502-1503 i 1503-1504 amb un valor mitjà de 55,75 que representa gairebé un 28% per sobre de la mitjana del període. Un bienni altament inflacionari que coincideix amb les campanyes italianes del *Gran Capitán*. Guerra amb França que comporta amenaces per les rutes comercials catalanes en el Mediterrani occidental i guerra a Nàpols que limita i absorbeix la producció cerealícola del *Mezzogiorno* italià que era el proveïdor habitual de Barcelona. Fins a quin punt això va contribuir a que els catalans girassin els seus ulls cap als cereals castellans? Recordem que -malgrat que el 1502 també es produeix una greu carestia a Castella i Andalusia¹³⁷- és precisament a partir de la primera dècada del segle XVI, quan els mercats cerealícoles italians passen a ser considerats indigents per part dels comerciants catalans¹³⁸. Un canvi d'orientació comercial, en el qual també incideixen altres factors com l'extraordinari increment demogràfic napolità d'aquell període (que encareix els preus dels productes alimentaris a Itàlia) o el creixent diferencial inflacionari entre la Corona de Castella i Catalunya (que afavoreix les exportacions de manufactures catalanes i, per tant, la importació de cereals en els viatges de retorn).

Per altra banda, un cop assolit el control definitiu de Nàpols amb la victòria de Cerignola (1503) el preu del blat a Barcelona cau un 20% iniciant-se un vinteni de relativa estabilitat en el qual es recuperan els valors habituals del període de pre-guerra de la darrera dècada del segle XV. Una tendència a la baixa que, probablement, es va veure reforçada per la Pau de Blois¹³⁹ (1505) i per les conquestes africanes impulsades per Cisneros¹⁴⁰ entre 1505 i 1510. Una estabilitat de preus que es va veure pertorbada ni tant sols per la penúria i la pesta conjunta de 1507¹⁴¹. Fet demostratiu que el control sobre els mercats productors de cereals i les rutes comercials del Mediterrani occidental garantitzava un subministre de blat econòmic a Barcelona.

¹³⁷ Recordem, significativament, que el 1502 s'estableixen els primers preus taxats a la Corona de Castella.

¹³⁸ Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 68.

¹³⁹ En la qual, després de les seva derrota a Garellano i de perdre Gaeta, França va reconèixer el domini hispànic sobre Nàpols.

¹⁴⁰ Conquestes de Mazalquivir (1505), Punta de la Gomera (1508), Oran (1509), Bugia i Argel (1510).

¹⁴¹ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 238.

Recordem l'interès dels catalans pel comerç amb Barberia i l'entusiasme pel èxits que s'assoleixen en aquest àmbit geogràfic i econòmic¹⁴². En paraules de Vilar:

*“Àfrica, més que les Índies, havia interessat a començaments de segle el Consell i el “Consolat” barceloní -i sens dubte també el rei Ferran. A les Corts de Montsó, el 1510, quan hom s’assabenta en plena sessió dels èxits d’Alger, de Telemecèn i de Trípoli, els diputats votaren al rei, en l’entusiasme, un subsidi de 500.000 lliures, i hom parlà de subjugar el Turc, d’unir Jerusalem i Constantinoble a la Corona d’Aragó: darrer esclat del somni medieval”*¹⁴³

Potser, tampoc és casual que el preu mínim del blat a Barcelona¹⁴⁴ coincideixi amb la collita de l’any 1511-1512; precisament, quan s’estroneja l’ofensiva contra les places nordafricanes (amb la victòria musulmana de Gelves) i quan es reinicia la guerra contra França. Una guerra inicialment victoriosa (conquesta de Navarra i expulsió dels francesos de Milà, 1512; derrotes de les tropes de Lluís XII a Guineguatte i Novara, 1513); però, de sort finalment complicada (victòria francesa a Marignano i reconquesta de Milà, 1515). I, precisament, la collita d’aquell any va ser la més cara de les dues dècades compreses entre 1503-1504 (guerra per Nàpols) i 1526-1527 (represa de les hostilitats hispano-franceses després de la batalla de Pavia i la Pau de Madrid).

Així, després del Tractat de Noyon (1516), el preu del blat a Barcelona torna a baixar; però, malauradament, ens falten les xifres corresponents als primers anys de la primera guerra entre Carles V i Francesc I (1521-1526). Una guerra que es conclou amb la victòria imperial a Pavia (1525) i la firma de la Pau de Madrid (1526) i amb uns preus del blat a Barcelona similars al que hi havien hagut a la ciutat durant les tres dècades anteriors.

¹⁴² Una tesi defensada per Doussinague i per Vilar.

¹⁴³ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 251.

¹⁴⁴ Aquell any el Pastrim de la Catedral de Barcelona va pagar la quartera de blat a 14 sous i 4 diners; el preu més baix registrat des de 1493, amb les úniques excepcions dels anys 1498-1499 i 1500-1501. (Emili Giralt Raventós, “En torno al precio ...”, (1958)).

Any	Preu del blat en sous i diners	Índex del preu del blat	Any	Preu del blat en sous i diners	Índex del preu del blat
1494-1495	17.6	45,3	1510-1511	14.10	38,4
1495-1496	17.6	45,3	1511-1512	14.4	37,1
1496-1497	16.7	42,9	1512-1513	14.9	38,2
1497-1498	15.11	41,2	1513-1514	17.8	45,7
1498-1499	13.5	34,7	1514-1515	16.6	42,7
1499-1500	-	-	1515-1516	18.5	47,7
1500-1501	13.9	35,6	1516-1517	17.10	46,2
1501-1502	17.3	44,7	1517-1518	15.8	40,6
1502-1503	20.10	53,9	1518-1519	16.5	42,5
1503-1504	22.3	57,6	1519-1520	-	-
1504-1505	17.11	46,4	1520-1521	-	-
1505-1506	18	46,6	1521-1522	-	-
1506-1507	16.1	41,6	1522-1523	-	-
1507-1508	17.6	45,3	1523-1524	17.5	45,1
1508-1509	16.6	42,7	1524-1525	17.3	44,7
1509-1510	15.2	39,3	1525-1526	17.9	45,9

Un canvi de conjuntura.

Durant el lustre 1526-1530 es consolida un canvi radical en els preus, els mercats productius i en les rutes comercials dels cereals importats per Barcelona. En efecte, la gran carestia i les guerres¹⁴⁵ que van castigar el nord d'Itàlia entre 1525 i 1530¹⁴⁶ van obligar els grans mercats urbans consumidors de cereals d'aquesta zona a pressionar encara més l'oferta del *Mezzogiorno*. Uns preus que ja havien tendit a l'alça durant tot el quart de segle anterior, a causa de l'extraordinari creixement demogràfic napolità. Aquesta situació va provocar un augment general dels preus dels cereals al

¹⁴⁵ Recordem, tant sols per citar un exemple, el saqueig de Roma per part de les tropes imperials.

¹⁴⁶ Paolo Malamina, *L'economia italiana ...*, p. 62.

sud d'Europa¹⁴⁷ i, aparentment, va trencar de forma definitiva la competitivitat del blat sicilià a Barcelona, tal com passaria amb el blat napolità a Venècia¹⁴⁸.

Així, doncs, la carestia italiana va reforçar la necessitat de trobar nous mercats subministradors de cereals; i, evidentment, Barcelona mira cap els ports i els camps del Lenguadoc i d'Andalusia.¹⁴⁹

Però l'opció occitana es frustra immediatament a causa de les guerres constants entre Carles V i Francesc I. Durant el breu període de pau de 1526, els consellers barcelonins van escriure al governador del Lenguadoc, demanant-li permís per importar blat i afirmant els intercanvis comercials entre ambdós territoris era un dels principals beneficis que s'esperava obtenir de la nova situació de "confederació i aliança"¹⁵⁰. Però, pocs mesos després, la frontera tornava a quedar tancada per la represa de la guerra, a causa de l'incompliment de les clàusules de la Pau de Madrid per part del rei de França.

Una nova guerra que colapsa les rutes entre Catalunya i el sud d'Itàlia, doncs les tropes franco-itàliques de Francesc I (transportades i protegides per la flota dels Doria) van saquejar el nord de Sardenya i el nebot d'Andrea (Filippino Doria) va derrotar a la flota espanyola en el golf de Salern. Una situació que encara s'hauria pogut complicar més si la inversió d'aliances genovesa (1528) no hagués impedit que una expedició francesa envaís el Regne de Nàpols¹⁵¹. Un període de guerra que, combinat amb la mala collita de 1529 gairebé multiplica per tres els preus del blat barceloní respecte al període de pre-guerra de la dècada anterior¹⁵².

Així, per totes aquestes circumstàncies, Barcelona passa a dependre majoritàriament del blat de la Corona de Castella, importat a través dels

¹⁴⁷ En concret a Barcelona, el preu del blat va experimentar un augment espectacular. Segons les dades d'Emili Giralt, la mitjana de les quatre collites compreses entre 1526-1527 i 1529-1530 va ser d'uns 30 sous; molt per sobre dels 17 sous i 9 diners de 1525-1526. Mentre que segons les dades de Gaspar Feliu, la mitjana entre 1526 i 1531 va ser de 29 sous, enfront dels 17 sous i 6 diners de 1525 (Gaspar Feliu: *Precios i salarios en la Cataluña moderna*, Estudios de Historia Económica, nº 21, 1991, vol. I, p. 37).

¹⁴⁸ Paolo Malamina, *L'economia italiana ...*, p. 88.

¹⁴⁹ Pel que fa a les relacions entre Catalunya i Andalusia: VV.AA., *Col·loqui d'Història Catalunya-Andalusia*, Barcelona 1989.

¹⁵⁰ Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 302.

¹⁵¹ Luigi Salvatorelli, *Sommario ...* (1969), (1969), p. 302.

¹⁵² Dels 15 sous i 8 diners del 1517-1518 als 43 sous i 2 diners de 1529-1530 (Emili Giralt Raventós, "En torno al precio ...", (1958)).

ports andalusos. Els preus que entre 1493 i 1525 havien estat sempre clarament per sota dels 20 sous per quartera¹⁵³; mentre que, entre 1526 i 1565, se situaran sempre per sobre d'aquest preu¹⁵⁴. Amb una diferència mitjana de més de dos terços.

La inflació andalusa pressiona els preus alimentaris a l'alça; però a Itàlia està passant el mateix. I, a més, la pròpia bretxa inflacionista entre Catalunya i la Corona de Castella afavoreix les exportacions de manufactures catalanes que serveixen per finançar les importacions bladeres. Itàlia no desapareix mai de l'horitzó comercial català; però, potser, se'n importa més moneda que cereals¹⁵⁵. Encara que només sigui, perquè Carles V xantatgés políticament a les institucions catalanes posant través i prohibint explícitament les importacions de cereals sicilians¹⁵⁶.

Una nova conjuntura. La guerra contra Barba-rossa.

Tal com hem apuntat anteriorment, durant les primeres dècades del segle XVI, es produeix una transició gradual (i mai del tot completada) del sud d'Itàlia cap a Andalusia de les importacions de blat barcelonines. Les causes són múltiples i ja les hem assenyalat: 1) l'extraordinari creixement demogràfic napolità; 2) les contínues caresties cerealícoles del nord d'Itàlia que pressionen sobre la producció del Mezzogiorno; 3) la major disponibilitat de terres a Andalusia; 4) l'augment de les exportacions de manufactures catalanes cap a la Corona de Castella, a causa del creixent diferencial inflacionari que abarateix els productes catalans; 5) el propi creixement econòmic i demogràfic castellà; i 6) l'atracció de l'incipient mercat americà.

A més, simultàniament, les guerres amb França deixen de tenir com escenari els centres cerealícoles del sud d'Itàlia i tampoc amenacen directament la frontera catalano-francesa; (amb excepció de la pressió exercida sobre el Rosselló a la primera meitat de la dècada dels '40). I, per

¹⁵³ Amb l'única excepció de l'any 1503 (Gaspar Feliu: *Precios i salarios ...*, (1991), vol. I, p. 37). Any excepcional per la guerra franco-hispànica al sud d'Itàlia, quan aquesta era la principal zona de suministrament blader de Barcelona.

¹⁵⁴ Amb les úniques excepció dels anys 1538 i 1544 (Gaspar Feliu: *Precios i salarios ...*, (1991), vol. I, p. 37).

¹⁵⁵ Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 68.

¹⁵⁶ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 244; citant a Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 108.

tant, les guerres franco-hispàniques deixen de tenir cap incidència sobre els preus del blat a Barcelona; excepte durant l'ocupació de Còrsega i la renovada pressió sobre la Itàlia meridional dels primers anys de la dècada dels '50.¹⁵⁷

Però, per contra, apareix un nou factor bèl·lic força decisiu en l'evolució d'aquests preus, la guerra contra Barba-rossa en el Mediterrani occidental.¹⁵⁸ Doncs, els corsaris barbarescos pressionen directament sobre les costes mediterrànies i sobre les rutes bladeres que uneixen els ports andalusos i sicilians amb Catalunya. Tal com hem explicat anteriorment, la flota genovesa es concentrarà en la defensa de les seves costes i de les seves rutes comercials, per on circulen els seus productes i els seus capitals. Andrea Doria només contribuirà a la defensa de l'imperi de Carles V, en la mesura que constitueix el seu mercat; però, quan el cost d'enfrontar-se a l'enemic sigui massa alt pels seus vaixells, no dubtarà a abandonar el camp de batalla, tal com sembla que va succeir a Prevesa el 1538¹⁵⁹. Tot i que, en qualsevol cas, no podem oblidar que –des de la perspectiva de Carles V–, per molt egoista que sigui l'ajuda genovesa, sempre és infinitament superior al suport que pot rebre de Catalunya. Doncs, si bé és cert que els catalans assumeixen la defensa de la frontera rossellonesa, també ho és que semblen massa febles per col·laborar militarment en el Mediterrani.

Les paus de Barcelona i de Cambrai (1529) van comportar la pau amb el Papa i el rei de França; però, aquell mateix any, Barba-rossa (que ja controlava Argel) va ocupar el Peñón de Vélez¹⁶⁰. I, després, va intensificar les seves accions contra les costes dels territoris mediterranis de Carles V i, finalment, va ocupar Tunis¹⁶¹.

La provocació és excessiva, fins i tot, per la relativament despreocupada política mediterrània de l'emperador. El 1532, firma la Pau de Nuremberg amb els prínceps protestants alemanys i, a canvi, n'obté tropes i diners per la guerra contra els turcs i els berbers. Immediatament, la reeixida ofensiva militar en el Mediterrani repercuteix sobre els preus

¹⁵⁷ E. Cochrane, *Italy 1530-1560*, Londres 1988.

¹⁵⁸ A. H. Hess, *The forgotten frontier...*, (1978).

¹⁵⁹ Bruno Anatra, *El Mediterrani, ...*, (1998).

¹⁶⁰ El mateix any que els turcs van poder ser aturats a les portes de Viena, amb el suport de les tropes hispàniques de Leyva.

¹⁶¹ Bruno Anatra, *Mediterrani, ...*, (1998), (1998).

cerealícoles. A partir de 1533, el preu del blat a Barcelona cau de forma significativa¹⁶² fins el 1538. L'any, en el qual, la mancada batalla de Prevesa posa de manifest que els cristians han perdut la iniciativa en la guerra naval contra els musulmans; i els preus del blat a Barcelona tornen a pujar fins a l'entorn dels 30 sous per quartera.

Després, entre 1542 i 1550, els preus tendeixen a estabilitzar-se lleugerament a la baixa amb una mitjana just per sota dels 24 sous¹⁶³. Però, malauradament, entre 1531-1532 i 1547-1548, no disposem de cap dada del pariatge que ens permeti constatar cap interdependència entre el preu del blat a Barcelona i la seva capacitat exportadora.

Guerra, preu del blat i exportacions: segona meitat del segle XVI.

Durant la segona meitat del segle XVI, s'estableix una relació inversa molt clara entre el preu del blat a Barcelona i les exportacions catalanes. Tal com es posa de manifest en el següent quadre:

Anys	Pariatge ¹⁶⁴	Preu del blat ¹⁶⁵	Índex del pariatge	Índex del preu del blat
1548-1549	281.000	27.10	82,9	72,0
1549-1550	277.000	23.1	81,6	59,7
1551-1552	171.000	35.4	50,5	91,5
1553-1554	240.500	23.1	70,5	59,7
1557-1558	130.000	29.3	38,4	75,7
1559-1560	257.000	22.8	75,7	58,7

¹⁶² Segons les dades recollides per Emili Giralt i reelaborades per Gaspar Feliu, es passa dels 29,65 sous per quartera de 1533 als 19,30 de 1538. I, segons les dades recollides pel propi Gaspar Feliu, es passa dels 30,20 sous de 1533 als 17,40 de 1539. (Gaspar Feliu: *Precios i salarios ...*, (1991), vol. I, p. 37).

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Expressat en lliures catalanes i aportat per Pierre Vilar.

¹⁶⁵ Expressat en sous i diners per quartera a: Emili Giralt Raventós, "En torno al precio ...", (1958).

1572-1573	385.000	32.11	113,7	85,2
1573-1574	302.000	28.11	88,9	74,8
1575-1576	294.000	30.2	86,6	78,1
1576-1577	304.000	37.10	89,2	104,0
1577-1578	319.500	48.9	94,1	126,2
1579-1580	391.500	51.6	115,3	133,3
1581-1582	380.000	36.5	110,6	94,3
1582-1583	642.000	46.1	183,2	119,3
1583-1584	645.000	53.10	190,0	139,3
1585-1586	539.375	42.10	158,8	110,9

Existeix una correlació inversa entre els increments del preu del blat i els decrements de les exportacions. A més, anteriorment, ja hem observat que en els anys de guerra, el pariatge disminueix. Doncs, la guerra posa en perill la navegació; augmenta els costos d'informació i d'assegurança; tanca mercats i crea desconfiança en el futur. I, per tant, podem concloure que, en els anys de guerra, les importacions bladeres disminueixen i, en conseqüència, el seu preu augmenta amb una relació inversament proporcional molt clara respecte a les exportacions, expressades en el pariatge.

Per altra banda, (als problemes relacionats amb la navegació), cal afegir-hi la relació causal que hi ha entre l'encariment dels cereals importats i la disminució de les exportacions manufactureres. En efecte, la major part dels cereals consumits a Barcelona arriben per via marítima (i, normalment, de mercats ultramarins com Sicília i Andalusia); i, per tant, els conflictes bèl·lics encareixen el principal (i gairebé únic) aliment de les classes treballadores de la ciutat. I, evidentment, això, ha de repercutir en l'estructura de costos del sector manufacturer, a través d'augmentos salarials o disminucions de la productivitat.

Així, doncs, es posa novament de manifest que la guerra sempre és un mal negoci per la immensa majoria dels barcelonins i de molts catalans. ¿Què té d'estrany, doncs, que el 1626 i el 1632, els habitants i les institucions del país no vulguin sentir parlar de noves guerres i projectes d'"unions d'armes"? Catalunya havia disposat de més d'un segle per aprendre que les guerres eren sinònim d'empobriment, de gana i de pèrdues de mercats.

Una vinculació directa i negativa entre conflictes bèl·lics en el Mediterrani i evolució econòmica que podem mostrar de forma fonamentalment intuïtiva, però especialment clara en el següent quadre:

I	II	III	IV
Anys de guerra	Índex del pariatge	Índex del preu del blat ¹⁶⁶	Diferencial entre II i III
1551-1552	50,5	91,5	- 41,0
1557-1558	38,4	75,7	- 37,3
1576-1577	89,2	104,0	- 14,8
1577-1578	94,1	126,2	- 32,1
1579-1580	115,3	133,3	- 18,0
Diferencial mitjà en anys de guerra			-28,64
Anys de victòria			
1553-1554	70,5	59,7	+ 10,8
1572-1573	113,7	85,2	+ 28,5
1573-1574	88,9	74,8	+ 14,1
1575-1576	86,6	78,1	+ 8,5
Diferencial mitjà en anys de victòria			+15,475

¹⁶⁶ Calculat a partir de les dades aportades a: Emili Giralt Raventós, "En torno al precio ...", (1958).

Anys de pau

1548-1549	82,9	72,0	+ 10,9
1549-1550	81,6	59,7	+ 21,9
1559-1560	75,7	58,7	+ 17,0
1581-1582	110,6	94,3	+ 16,3
1582-1583	183,2	119,3	+ 63,9
1583-1584	190,0	139,3	+ 50,7
1585-1586	158,8	110,9	+ 47,9

Diferencial mitjà

en anys de pau

+32,66

Resulta evident, doncs, que en els anys de guerra l'índex dels preus del blat tendeix a l'alça mentre que l'índex del pariatge cau estrepitosament; amb un diferencial mitjà negatiu de -28,64. Exactament el contrari del que succeeix en els anys de pau; amb un diferencial mitjà positiu de +32,66.

Mentre que, quan s'assoleix alguna victòria militar important, l'optimisme econòmic envaeix els mercats (tal com succeeix en els anys immediatament posteriors a la batalla de Lepant de 1571), produint-se un diferencial mitjà positiu del +15,475. Inferior al dels anys de pau; però, clarament superior al dels anys de guerra.

Els espasmes econòmics dels anys '50, '60 i '70.

Anteriorment, hem explicat que entre 1542 i 1550, els preus tendeixen a estabilitzar-se lleugerament a la baixa amb una mitjana just per sota dels 24 sous¹⁶⁷. Una tendència que es va trencar el 1551-1552 amb un augment que va portar el preu del blat barceloní fins als 35 sous i 9 diners per quartera¹⁶⁸.

¿Es tracta d'una simple oscil·lació de preus deguda a les brusques variacions de les collites, típiques de l'Antic Règim? No. Doncs, hem de recordar l'inici (el 1551) de la gran ofensiva franco-turco-berberisca que els

¹⁶⁷ Gaspar Feliu: *Precios i salarios ...*, (1991), vol. I, p. 37.

¹⁶⁸ Emili Giralt Raventós, "En torno al precio ...", (1958).

permetrà conquerir Trípoli, ocupar Reggio Calabria, derrotar la flota imperial (comanada per Andrea Doria) i controlar Còrsega.

El 1551, Barcelona tenia prop de 50.000 habitants¹⁶⁹. La ciutat no ha deixat de créixer durant la dècada dels '40; tal com ho reconeix un memorial del Consell presentat a les Corts de 1547¹⁷⁰ i tal com es reflexa en les xifres del pariatge disponibles pels anys 1548-1549 i 1549-1550¹⁷¹. A més, el mateix 1551, hi ha molts treballadors temporals empleats en la fabricació de galeres¹⁷². Però, coincidint amb els èxits dels turco-barbarescos a Trípoli i a Itàlia, una flota enemiga es presenta davant de Barcelona.

I, aleshores, la guerra genera el temor i l'especulació que liquiden el creixement econòmic de la ciutat. Els mercaders no arriben a vendre els seus vaixells; les importacions de cereals s'aturen; els especuladors acaparen les existències a l'espera de l'augment de preus; els preus es disparen a l'alça; la ciutat es buida¹⁷³. Un efecte reforçat, per la interrupció de les exportacions de manufactures; falten matèries primes; s'acumulen *stocks* de productes acabats; els artesans acomiaden menestrals i aprenents; l'atur s'estén per la ciutat, mentre els preus no deixen de pujar.

En resum: inflació de preus, atur i recessió productiva. Un exemple excel·lent dels espasmes econòmics provocats per la guerra. Veiem-ne un altre; però en sentit contrari.

El 1553 –i tal com també passa amb el pariatge–, quan els mercats ja han descomptat els efectes negatius de la guerra, el preu del blat tendeix a normalitzar-se, disminuint clarament per sota dels 30 sous. Per contra, el 1556-1557 torna a pujar fins als 35 sous i 9 diners¹⁷⁴, a l'iniciar-se una nova guerra que, en aquesta ocasió, enfronta a Felip II contra una aliança formada per França, Turquia i la Santa Seu.¹⁷⁵ I, novament, quan els mercats descompten tots els possibles efectes negatius de la guerra (ajudats,

¹⁶⁹ Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, pp. 129-130.

¹⁷⁰ *Ibidem.*, pp. 313-314.

¹⁷¹ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 254.

¹⁷² Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 513.

¹⁷³ A.H.B., *Registre de lletres closes*, 1552, foli 184, dins: Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 125.

¹⁷⁴ Emili Giralt Raventós, "En torno al precio ...", (1958).

¹⁷⁵ Maria José Rodríguez Salgado, *Un imperio en transición...*, (1992).

aquesta vegada, pels èxits de les tropes del duc d'Alba a Itàlia), el preu del blat torna a baixar clarament per sota dels 30 sous.

És possible que, després de 30 anys d'aprenentatge sobre les implicacions de la guerra sobre l'economia del país, molts catalans haguessin après a descomptar els efectes més negatius possibles d'un conflicte bèl·lic, quan aquest s'iniciava. I que, simultàniament, aquest descompte exagerat comportés un efecte de rebot que forçava el conjunt de l'economia a recuperar-se al cap de poc temps; fins i tot, en el cas, que la guerra continués.

Expressant-ho en altres termes: ¿fins a quin punt és possible que la simple notícia de l'inici d'un conflicte comportés una interrupció total de les exportacions, davant del temor que vaixells i mercaderies fossin interceptats per l'enemic?; ¿o com a resultat d'acaparaments a l'espera dels augments de preus?. I, per altra banda, ¿fins a quin punt els augments dels preus dels cereals responen a tentacions especulatives que esperen beneficiar-se dels grans augments de preus que comporten els descensos de les importacions?.

I que, posteriorment, quan els mercats desmentien els pitjors dels escenaris possibles imaginats pels especuladors, els preus i les quantitats d'intercanvi retornessin ràpidament a la normalitat.

A l'estudiar l'impacte de les guerres sobre les xifres del pariatge ja havíem arribat a la mateixa conclusió. I, ara, l'anàlisi de les repercussions dels conflictes sobre els preus dels cereals sembla confirmar-la absolutament.

En la mateixa línia, podem indicar que, després de la firma de la Pau de Cateau-Cambresis (1559), el preu del blat a Barcelona es va estabilitzar en un valor força baix. Així, entre 1559-1560 i 1664-1665, el preu mitjà fou, tant sols, de menys de 23 sous.¹⁷⁶ Mentre que, per contra, el 1566-1567, aquest preu va passar a 48 sous i 11 diners.¹⁷⁷ Posant-se novament de manifest l'impacte terrible de les expectatives bèliques sobre l'evolució

¹⁷⁶ Ibidem.

¹⁷⁷ Ibidem.

econòmica catalana. Doncs, el 1566,¹⁷⁸ amb l'atac contra Quios, s'inicia l'ofensiva otomana que s'abatrà en poc temps sobre Xipre, Tunis i Malta.¹⁷⁹ Una ofensiva que, per una banda, accelera l'escalada armamentística hispànica al Mediterrani; i, per l'altra, al dirigir-se indistintament contra Gènova, Venècia i la Monarquia hispànica, va convèncer a aquestes tres potències cristianes a unir-se en la Lliga Santa que assoliria la victòria de Lepant el 1571. Any de guerra, en el qual el preu del blat assoleix el que fins aleshores era el seu màxim històric: 41,05 sous per quartera¹⁸⁰. Un valor similar a l'assolit en els anys de la mencionada ofensiva otomano-berberisca de 1566-1567¹⁸¹.

Any	preu	Any	Preu
1559-1560	22.8	1563-1564	22.6
1560-1561	21.3	1564-1565	24.3
1561-1562	22.8	1565-1566	27.6
1562-1563	24.4	1566-1567	48.11 ¹⁸²

Per altra banda –i tal com passava habitualment–, l'èxit militar es tradueix en una recuperació de la confiança econòmica; i, per tant, el preu del blat baixa significativament. Però, a mesura que la recuperació turca demostra la inutilitat de Lepant, els preus inicien una ràpida escalada que els porta fins a un nou màxim històric (51 sous i 6 diners) en l'últim any de la llarga guerra hispano-turca, 1579-1580. I, precisament, la firma de la pau coincideix amb un altre descens significatiu dels preus dels cereals¹⁸³.

¹⁷⁸ Recordem, a més, que el 1566 també és l'any de l'inici de la revolta de Flandes, encara que la influència directe d'aquest esdeveniment sobre l'economia catalana devia ser molt poc rellevant.

¹⁷⁹ P. Cole, *The Ottoman impact...*, (1968).

H. Imalcik, *The Ottoman Empire...*, (1973).

Michel Fontenay, "Malte au temps de Charles V et Philippe II...", (1999).

¹⁸⁰ Gaspar Feliu: *Precios i salarios ...*, (1991), vol. I, p. 37.

¹⁸¹ Cal assenyalar que, en les dades per anys de collita, aportades per Emili Giralt, aquesta disputada primàcia en el preu del blat correspon al 1566-1567, en lloc del 1571-1572; però, es tracta tant sols d'una diferència de 3 diners; (48 sous i 11 diners pel primer any i 48 sous i 8 diners pel segon); dins: Emili Giralt Raventós, "En torno al precio ...", (1958).

¹⁸² Ibidem.

¹⁸³ Hem de recordar que, a la dècada dels '70 -i entre d'altres motius, per culpa de la presència constant de la guerra al Mediterrani-, Barcelona ha replegat bona part de les seves activitats comercials sobre Saragossa i València. Dues zones, però, que no disposen d'excedents bladers per ser importats per Catalunya. (A.H.B., *Registre de crides i*

Any	preu	Any	preu
1571-1572	48.8	1576-1577	37.10
1572-1573	32.11	1577-1578	48.9
1573-1574	28.11	1578-1579	47.6
1574-1575	31.8	1579-1580	51.6
1575-1576	30.2	1580-1581	36.0 ¹⁸⁴

En aquest sentit podem recordar que, coincidint amb la firma de la pau amb el Turc, el preu del blat cau i el pariatge puja. És el mateix fenomen que, durant les dècades anteriors, s'ha repetit cada vegada que la fi d'un conflicte bèl·lic i la represa de la pau han permès la reactivació dels fluxos importadors i exportadors de l'economia catalana. En una ciutat com Barcelona que consumeix cereals i produeix manufactures, les importacions permeten un descens dels preus dels productes alimentaris i les exportacions estimulen una reactivació de les produccions artesanes.

Per tant, el 1581 i el 1582, Barcelona ofereix llocs de treball, retribucions a l'alça i preus alimentaris a la baixa. La ciutat s'omple. Un cop més, desborda d'habitants, d'energies i d'activitat. I, precisament, així és com ens la descriu Philippe de Caverel el 1582¹⁸⁵. Tres anys després, en el memorial que es presenta a les Corts de Montsó de 1585, la capital de Catalunya és descrita com un centre comercial que canalitza bona part de les energies del Principat. La producció de draps s'ha descentralitzat i Barcelona s'ha especialitzat en la comercialització i en la fabricació de béns de luxe amb marges de beneficis molt més alts: velluts, setins i domassos¹⁸⁶. Un ventall de manufactures especialitzades que Dionís Jorba

ordinacions, folis 16-18; a Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, pp. 335-337.

¹⁸⁴ Emili Giralt Raventós, "En torno al precio ...", (1958).

¹⁸⁵ Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 265.

¹⁸⁶ Text presentat a les Corts de Montsó de 1585 i citat tant a: Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 341; com a: Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, p. 266.

amplia amb ganivets fins, lleugeres mantes de llana, guadamassils de cuir treballat, coral i vidres comparables als de Venècia¹⁸⁷.

No hi ha cap dubte que la pau en el Mediterrani comporta la prosperitat econòmica de Barcelona; de la mateixa manera que la guerra en provoca la ruïna.

En qualsevol cas, durant els últims vint anys del segle XVI, es consolida una nova realitat econòmica, caracteritzada per la fam de cereals que s'estén per tot el Mediterrani i que introduirà alguns canvis al marc econòmic general que hem descrit per les primeres vuit dècades d'aquest segle. Una fam de cereals que, a Catalunya, presenta els seus primers símptomes el 1571, amb l'ambaixada especial que Barcelona va enviar a Felip II per protestar contra les llicències que el virrei exigia per poder vendre, comprar i transportar cereals. Unes llicències que, per una banda, eren una mena d'impost encobert que enriqueix a l'administració virregnal; i que, per l'altra, servien d'excusa per a realitzar exportacions massives que deixaven desabastida la ciutat comtal¹⁸⁸. Però aquest és un tema que abordarem en un apartat posterior.

Guerra i economia. Una relació directa i determinant.

Per finalitzar –i tal com ja hem intentat posar de manifest en els apartats dedicats a la interrelació entre els conflictes bèl·lics i el comerç– hem de recordar que l'impacte de la guerra sobre l'evolució econòmica catalana també es veu perfectament confirmada per les xifres del pariatge d'aquest mateix període. I, en cada ocasió en que hem pogut creuar les dades del pariatge amb les del preu del blat, s'ha posat de manifest que les dues sèries segueixen evolucions perfectament inverses i íntimament lligades als esdeveniments bèl·lics.

Una conclusió que no ha de resultar incompatible en absolut amb el més elemental sentit comú; doncs, les guerres –sobretot quan no eren clarament victorioses– comportaven dificultats comercials enormes. La

¹⁸⁷ Dionís Jorba, *Descripción de las excellencias de la muy insigne ciudad de Barcelona, hecha por Dyonisio Hierónimo Iorba*, Barcelona, 1589; citat a: Pierre Vilar, *Catalunya dins ...*, (1964), vol. II, pp. 265-266.

¹⁸⁸ A.H.B. *Papeles varios de Cortes*, Reg. núm. 1.068; a: Jaume Carrera Pujal, *Historia política y ...*, (1946) vol. I, p. 332-333.

pràctica interrupció dels fluxos importadors i exportadors provocava un augment dels preus dels cereals i un descens de les recaptacions del pariatge. Mentre que, per contra, la pau reactivava les transaccions comercials; i, per tant, els preus dels cereals queien i la recaptació del pariatge pujava.

Per tot plegat, -i tal com hem insinuat en altres ocasions- no cal estranyar-se que, a la dècada de 1620, després d'un segle d'experiències acumulades en el mateix sentit, els representants de les institucions catalanes es mostressin extremament escèptics i refractaris a les propostes d'Olivares i de Felip IV d'embarcar-se en un gegantí i ulterior esforç bèl·lic. ¿Per quin motiu Jaume Damians i els seus coetanis havien de deixar-se seduir per una política militar exterior que els hi exigia un esforç en diners, homes i recursos sense precedents i que només havia de servir per arruïnar l'economia del país?

Els catalans de 1626 i 1632 no només van actuar en defensa de la tradició i de la pràctica jurídica i institucional del país; si no que també van actuar amb una profunda racionalitat econòmica. Una racionalitat fonamentada en més d'un segle d'experiències empíriques. Les constitucions catalanes no eren una simple trinxera de grups privilegiats fossilitzats. Eren un instrument eficaç per defensar l'economia catalana. I, això, malgrat que de manera desigual, beneficiava a moltíssims catalans, amb independència del grup social al qual pertanyien¹⁸⁹.

En aquest àmbit cal destacar les aportacions de Miquel Pérez Latre sobre les funcions de la Generalitat i la seva incidència en la vida econòmica del país. Tal com explicita aquest autor, “semblants grups i cossos polítics, d'acord amb aquest prisma no han d'ésser considerats com a elements marginals o residuals, rèmores en el procés de modernització estatal, sinó com a realitats complementàries del poder reial que tan sovint s'acostuma a identificar en exclusiva amb l'estat. A Catalunya, a més, el paper el paper de la Diputació i el Consell de Cent, no només és complementari al del comte de Barcelona, sinó que progressivament aconsegueix representar els interessos del país d'una forma –encara que

¹⁸⁹ Tal com es pot observar, entre d'altres llocs, en documents de les Cort catalanes de 1553 i 1585, que analitzarem amb un cert detall en altres apartats.

imperfecta, com correspon a les institucions estamentals d'Antic Règim—molt més autèntica, i per tant més moderna, que la mateixa corona”.¹⁹⁰

Molt probablement, la percepció que existia un espai econòmic català diferenciat i amb interessos específics va contribuir a l'aparició d'una clara consciència d'identitat col·lectiva catalana. Especialment si tenim en compte dos elements addicionals: 1) que aquest espai econòmic es veia amenaçat per les exigències de la política militar exterior de la Monarquia; i 2) que el marc institucional i jurídic català constituïa un instrument eficaç per la seva defensa.

¹⁹⁰ Miquel Pérez Latre, *Diputació i Monarquia. El poder polític a Catalunya, 1563-1599*, Tesis doctoral dirigida per Eva Serra i Puig, UPF (2001), pp. 17-18.